

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2021

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2021

**HISTORIA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE
PRAGENSIS**

Tomus LXI. Fasc. 2

Příspěvky k dějinám
Univerzity Karlovy

UNIVERZITA KARLOVA
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM
2022

Výkonná redaktorka svazku:
Blanka Zilynská (Ústav dějin UK a archiv UK, Praha)

Svazek je součástí řešení projektu PROGRES Q23 (Dějiny univerzitní vědy a vzdělanosti).

Na obálce je použita fotografie studentské brigády při výstavbě budovy Mezinárodního svazu studentstva (fotoarchiv ÚDAUK).

<http://www.karolinum.cz/journals/hucp>

© Univerzita Karlova, 2022
ISSN 0323-0562 (Print)
ISSN 2336-5730 (Online)

OBSAH

Články

- 11 Tomáš Velička, Archivní vzdělávání v Československu 1918–1938: sudetoněmecké souvislosti
37 Jana Ratajová, Výstava soudobé kultury v ČSR a Německá univerzita v Praze
47 Antonín Kostlán – Michal V. Šimůnek, Na dovolenou s čekatelným? Profesori a další vědecko-
pedagogičtí pracovníci Univerzity Karlovy po uzavření českých vysokých škol v listopadu 1939
79 Michal Továrek, Stavba kolejí Větrník-sever a Větrník-jih. Příspěvek k dějinám kolejí a menz
Univerzity Karlovy v 60. letech 20. století

Kronika

- 99 Kongresy pro dějiny vědy a techniky (1929)1937–2021 a Praha (Milada Sekyrková)

Recenze a zprávy

- 105 František Šmahel – Gabriel Silagi (edd.), Statuta et Acta rectorum Universitatis Carolinae Pragensis
(1360–1614), Praha 2018 (Blanka Zilynská)
107 Mlada Holá – Martin Holý (Hgg.), Das Studentenkolleg der Böhmischen Nation der Prager Universität.
Edition der Rechnungen aus den Jahren 1541–1611, Berlin 2019 (Ivan Hlaváček)
109 Michael Diefenbacher – Olga Fejtová – Zdzisław Noga (Hgg.), Krakau – Nürnberg – Prag. Stadt und
Reformation. Krakau, Nürnberg und Prag (1500–1618), Praha – Červený Kostelec 2019
(Robert T. Tomczak)
113 Petr Hlaváček, Rusové v Praze. Ruští intelektuálové v meziválečném Československu, Praha 2017
(Michal Továrek)
115 Riikka Palonkorpiová, Věda s lidskou tváří: činnost československých vědců Františka Šorma a Ottý
Wichterleho během studené války, Praha 2017 (Michal Továrek)
119 Zdeněk Nebřenský, Marx, Engels, Beatles. Myšlenkový svět polských a československých
vysokoškoláků, 1956–1968, Praha 2017 (Michal Továrek)
122 Naděžda Morávková, Václav Čepelák a katedra historie plzeňské Pedagogické fakulty, Praha 2016
(Michal Továrek)
124 Marie Jílková (ed.), Nejisté dny sametové revoluce: stávkové deníky pardubických vysokoškoláků
17. 11. 1989–5. 1. 1990, Pardubice 2019 (M. Továrek)
127 Petr Fiala, (M)univerzita. Poslání, výzvy a proměny ve 21. století, Brno 2019 (Michal Továrek)

Cizojazyčná shrnutí

- 35 Tomáš Velička, Die archivarische Ausbildung in der Tschechoslowakei 1918–1938: sudetendeutsche
Zusammenhänge
45 Jana Ratajová, Ausstellung zeitgenössischer Kultur in der ČSR und die Deutsche Universität Prag
76 Antonín Kostlán – Michal V. Šimůnek, Beurlaubt mit Wartegebühr? Professoren und Pädagogen der
(tschechischen) Karlsuniversität nach der Schließung der tschechischen Hochschulen
im November 1939
94 Michal Továrek, Der Bau der Studentenwohnheime Větrník-sever und Větrník-jih. Ein Beitrag
zur Geschichte der Studentenwohnheime und Mensen der Karlsuniversität in den 1960er Jahren

Autoři

Prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., Filozofická fakulta UK, Praha

PhDr. Antonín Kostlán, CSc., Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha

Mgr. Jana Ratajová, Ph.D., Ústav dějin a archiv UK, Praha

PhDr. Milada Sekyrková, CSc., Ústav dějin a archiv UK, Praha

Mgr. Michal Šimůnek, Ph.D., Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha

Dr. Robert T. Tomczak, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Mgr. Michal Továrek, Ústav dějin a archiv UK, Praha

Mgr. Tomáš Velička, Ph.D., Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem

PhDr. Blanka Zilynská, Ph.D., Ústav dějin a archiv UK, Praha

Články

ARCHIVNÍ VZDĚLÁVÁNÍ V ČESKOSLOVENSKU 1918–1938: SUDETONĚMECKÉ SOUVISLOSTI

TOMÁŠ VELIČKA

ARCHIVAL EDUCATION IN CZECHOSLOVAKIA, 1918–1938: SUDETEN GERMAN CONNECTIONS

This article is a contribution to a better understanding of the role of Sudeten German academic circles to archival education in the Czechoslovak First Republic (1918–1938). It is divided in three parts. The first is dedicated to efforts to establish separate courses in archival science at the German University in Prague, which were intended to function as a counterpart of the Czech Archival School. The second part presents steps taken by the Faculty of Philosophy of the German University whose aim was to introduce at least some subjects that could be used in the education of archivists. The last part then investigates efforts to transfer archival knowledge and skills into the Czech–German border areas using short-term courses in archival science.

Keywords: archival science – Archival School in Prague – archival courses – Germans in Czechoslovakia – Charles University – German University in Prague

DOI: 10.14712/23365730.2022.1

Ve sféře archivnictví, stejně jako v dalších oblastech, které dnes zahrnujeme pod obecnější termín paměťové instituce a kam řadíme také muzea, knihovny a galerie, docházelo postupně od druhé poloviny 19. století k profesionalizaci oboru. Každá profesionalizace je založena jednak na získání moci a společenské prestiže, jednak na prosazování odbornosti uvnitř oboru, přičemž je potřeba dodat, že oba cíle nemusí být vždy vzájemně kompatibilní.¹ Tato profesionalizace ale postupovala, jak tomu bývá téměř vždy, od shora směrem dolů; jinými slovy tedy od institucí elitních nacházejících se často v regionálních či nadregionálních centrech až do oblastí periferních.² Vedle toho je navýsost zřejmé, že chtěl-li jakýkoliv obor dosáhnout zlepšení své úrovně v obou dimenzích definované profesionalizace,

¹ Theo H. P. M. THOMASSEN, *Kennis of macht: de paradox van een professie. De Vereniging van Archivarissen en de kwaliteit van de beroepsuitoefening*, in: Paul Brood (ed.), *Respect voor de oude orde. Honderd jaar Vereniging van Archivarissen in Nederland*, Hilversum 1991, s. 193–215, zde s. 202.

² Dobrý přehled poskytuje po jednotlivých obdobích napříč různými institucemi včetně paměťových Jaroslava HOFFMANNOVÁ, *Institucionální zázemí humanitních a sociálních věd v českých zemích v letech 1848–1952*, Praha 2009; přímo pro zemské a státní centrum srov. Jan ŠKODA, *Městské kulturní instituce v Praze v meziválečném období*, *Documenta Pragensia* 14, 1997, s. 153–162, a také Reimer HANSEN – Wolfgang RIBBE (Hgg.), *Geschichtswissenschaft in Berlin im 19. und 20. Jahrhundert. Persönlichkeiten und Institutionen*, Berlin – New York 1992 (zde zvláště studie Gerd HEINRICH, *Brandenburgische Landesgeschichte und preussische*

bylo nutné začít od kvalitního vzdělávání odborných pracovníků. Pokud přesuneme svou pozornost do Československa meziválečného období, pak zde v plném rozsahu platí výše řečené. Všechny sféry paměťových institucí usilovaly o zřízení odborných vzdělávacích institutů, z nichž ovšem jen některé – archivnictví a knihovnictví³ – slavily úspěch.

Na první pohled by se mohlo zdát, že k tématu archivního vzdělávání v první Československé republice není možné již nic zásadního dodat. Vznik Státní archivní školy a její fungování bylo a je považováno českou archivní veřejností za jeden z největších úspěchů československého archivnictví mezi světovými válkami,⁴ a patří tudíž k dobře poznaným kapitolám našich archivních dějin. Okolnosti jejího vzniku a období její existence popsal v podrobné studii absolvent tohoto vzdělávacího institutu a pozdější archivář Josef Kollmann.⁵ Ve svém zpracování vyšel především z dobře dochovaného archivního fondu Státní archivní škola uloženého v Archivu Univerzity Karlovy. Jeho výpověď potom kombinoval s dochovanou písemnou materií ve fondu Ministerstva školství uloženém v Národním archivu. Zaměřil se ve svém pojednání největší měrou logicky na vnitřní vývoj instituce, když sledoval okolnosti jejího založení, organizační strukturu a zvláště potom jednotlivé ročníky archivní školy, v jejichž líčení se prozrazuje metodologická inspirace v monografickém zpracování Institutu für österreichische Geschichtsforschung z pera Alphonse Lhotského.⁶ Vedle toho nelze zapomínat na netištěnou diplomovou práci Jaroslavy Plimlové, která detailně rozebrala fond Státní archivní škola.⁷ Pozornost této instituci věnoval také Ivan Hlaváček na pozadí vývoje pomocných věd historických na našem území.⁸ A konečně zmíníme ještě nejnovější publikaci k tématu, která byla výstupem konference konané ke stoletému výročí založení Státní archivní školy.⁹ Jednotlivé studie se vztahem k Archivní škole volily v naprosté většině případů biografický přístup aplikovaný na absolventy této instituce a jejich příspěvek k dalšímu vývoji archivnictví, pomocných věd historických či historiografie. Samotné Archivní škole se věnovala pouze menší část studií.

Vraťme se ovšem k úvodem formulované tezi: není možné k dějinám československého archivního školství první republiky již skutečně nic zásadního doplnit? Pro účely této studie jsem zvolil téma, kterému česká archivní historiografie v souvislosti s archivním vzděláváním let 1918–1938 téměř nevěnovala pozornost. Tím jsou snahy česko-německé archivní veřejnosti o zajištění odborného vzdělávání pro tuto menšinu, které byly nejintenzivnější v první polovině 20. let. Sledujeme je ve dvou rovinách: první představovaly snahy o vytvoření německé archivní školy v Praze na Filozofické fakultě Německé univerzity

Staatsgeschichte. Universitäten, Hochschulen, Archive, Historische Gesellschaften und Vereine, s. 323–364, a Eckhart HENNING, *Die Historischen Hilfswissenschaften in Berlin*, s. 365–408).

³ Jaromír KUBÍČEK, *Dějiny veřejných lidových knihoven v českých zemích*, Brno 2019, s. 169nn.

⁴ Zdeněk ŠAMBERGER, *Československé archivnictví po roce 1918*, in: týž, *Studie k dějinám československého archivnictví*, Praha 2005, s. 9–101, zde s. 52.

⁵ Josef KOLLMANN, *Státní archivní škola v Praze (Příspěvek k dějinám archivního školství)*, in: *Sborník archivních prací* (dále SAP) 32, 1982, s. 225–307.

⁶ Alphonse LHOTSKÝ, *Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 1854–1954*, Graz – Köln 1954.

⁷ Jaroslava PLIMLOVÁ, *Archivní škola a její místo a význam v českém archivnictví a historiografii v 1. polovině 20. století*, diplomová práce FF UK, Praha 1987.

⁸ Ivan HLAVÁČEK, *Přehledné dějiny pomocných věd historických v českých zemích (se zvláštním zřetelem ke stolici oboru na filozofické fakultě Univerzity Karlovy)*, in: *200 let pomocných věd historických*, Praha 1988, s. 13–134, zde s. 64–65.

⁹ Marie BLÁHOVÁ – Ivana EBELOVÁ (edd.), *Doména diletantství? Sté výročí Státní archivní školy* (Paginae Historiae 29/1), Praha 2021.

(dále jako NU), které jsou dokladem složitých vztahů na akademické půdě mezi Čechy a Němci; druhý rámeček byl potom určen snahou o lepší personální zajištění komunálních archivů a prezentaci alespoň základního penza potřebných znalostí pro adekvátní péči o tyto archivy. Následující stať se tedy rozpadá do tří částí. V první bude přiblížen pokus o vytvoření svébytného archivního institutu na půdě Německé univerzity, kde ovšem záhy – jak prezentuje druhá část studie – byly činěny kroky k zavedení alespoň některých předmětů využitelných pro přípravu archivářů. Všimneme si také možnosti studia v zahraničí a toho, jakou roli sehrávalo pro domácí zájemce o obor. V poslední části se potom zabývám snahou přenést archivní znalosti a dovednosti do česko-německého pohraničí prostřednictvím krátkodobých archivních kurzů. Všechny tyto jevy nelze ovšem studovat izolovaně, neboť vlastně ve všech sledovaných oblastech docházelo k interakci mezi českým a německým odborným prostředím.

Pokus o založení Německé archivní školy v Praze

Po vzniku Československa se proměnily podmínky fungování Německé univerzity v Praze. Ta byla zpočátku nepřátelsky nastavena vůči mladé republice a až na konci dubna 1919 složili její pedagogové slib věrnosti Československu.¹⁰ Nový establishment se jí však nepokusil zrušit, ani finančně znevýhodnit a ta tak fungovala bez omezení po celou dobu existence první republiky a byla podle všeho jedinou menšinovou vysokou školou ve střední Evropě.¹¹ Její postavení se v jistém smyslu dokonce zlepšilo, protože začala nově poutat pozornost uchazečů, kteří by dříve „pokukovali“ spíše po vídeňské univerzitě. I po roce 1918 tam bylo samozřejmě možné studovat, nicméně diplomy ze zahraničních univerzit bylo potřeba při vstupu do státních služeb nostrifikovat, případně doplnit domácími státními zkouškami.¹² To mělo vliv na frekvenci uchazečů na různých fakultách¹³ a týkalo se to také zájemců o práci v archivech.

Potřeba existence specializovaného archivního učiliště byla pocítována nejen mezi českými, ale také německými archiváři v bezprostředně poválečném Československu. Nově vzniklá Státní archivní škola byla sice proklamována jako nadnárodní instituce otevřená uchazečům všech národností žijících v ČSR, ovšem vzhledem k tomu, že výuka probíhala výlučně v češtině, se okruh zájemců logicky omezoval pouze na Čechy a Slováky či na ty, kteří tento jazyk ovládali.¹⁴ A tak zatímco na české straně probíhal čilý myšlenkový kvas, který nakonec rezultoval ve vznik specializovaného institutu v poměrně minimalistickém, nicméně funkčním rozsahu,¹⁵ na druhé straně národnostní barikády směřovaly úvahy podobným směrem. Centrem tohoto uvažování se stala vcelku přirozeně Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze. Dne 9. prosince 1919 se na její půdě sešli akademici Emil Werunsky, Samuel Steinherz, Ottokar Weber a Hans Hirsch a jednomyslně se shodli

¹⁰ Jiří PEŠEK – Alena MIŠKOVÁ – Petr SVOBODNÝ – Jan JANKO, *Německá univerzita*, in: Jan Havránek – Zdeněk Poustka (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, 1918–1990, Praha 1998, s. 181–182.

¹¹ J. PEŠEK – A. MIŠKOVÁ – P. SVOBODNÝ – J. JANKO, *Německá univerzita*, s. 182.

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž, s. 184.

¹⁴ Srov. Stefan LEHR, *Němečtí a čeští archiváři v první československé republice. Příspěvek k jejich vzájemným vztahům*, *Archivní časopis (dále AČ)* 64, 2014, s. 229–259, zde s. 248–249.

¹⁵ Z. ŠAMBERGER, *Československé archivnictví*, s. 52.

na tom, že by měla být uvedena v život univerzitní archivní komise, která bude mít za cíl vytvořit platformu pro vzdělávání německých archivářů v ČSR.¹⁶ Bylo to krátce poté, co Ministerstvo školství a národní osvěty oficiálně deklarovalo založení Státní archivní školy. Do Archivní komise byli zvoleni kromě výše zmíněných ještě filologové Primus Lessiak a Reinhold Trautmann. Německé odborné kruhy oficiálně přivítaly zřízení Archivní školy, nicméně neukrývaly také zklamání, neboť na fungování nově zřízené instituce se neměl podílet nikdo z německé vědecké obce, přestože její zájem na kvalitním vzdělávání archivářů údajně nebyl menší než u jejich českých kolegů. Ve svém svolání z ledna 1920 Komise zdůrazňovala, že je snahou také německé odborné veřejnosti, aby i čeští Němci byli náležitě zastoupeni v hlavních archivních institucích a poukazyvala na to, že v centrálních pražských archivech měli být v té době zaměstnáni jen dva Němci¹⁷ a mezi řádky zde patrně narážela také na odstranění Karla Köppla z čela Místodržitelského archivu.¹⁸ K většímu zapojení sudetoněmeckých archivářů se nabízely i tehdy uvažované župní archivy (Kreisarchive), které by zvláště v německém pohraničí měly být dle mínění Komise personálně tvořeny přinejmenším zčásti německými archiváři.¹⁹

Archivní komise se proto rozhodla iniciovat zřízení tříletého archivního kurzu při Německé univerzitě počínaje akademickým rokem 1920/21 a žádala Ministerstvo školství a národní osvěty (dále jako MŠaNO) o povolení. Poté, co univerzitní grémia tento záměr schválí, plánovalo se přistoupit k vytvoření studijního plánu. Nicméně z dalšího mlčení pramenů je zjevné, že se nic nedělo. V červnu 1920 Archivní komise urgovala na ministerstvu odpověď a znovu se tak dělo na jaře následujícího roku. Podle všeho se zdá, že se tehdy ministerstvo vyjádřilo kladně, a proto mohla Komise přistoupit, byť se zpožděním, k přípravě podrobnějšího studijního plánu. K tomu došlo v březnu 1922.²⁰

Členy Komise byli v této době Primus Lessiak, Reinhold Trautmann, Emil Werunsky a nově také Erich Gierach a Franz Spina; k poradám byli přibráni zástupci Právnické fakulty Mariano San Nicolo a Otto Peterka, ze soukromých docentů potom Gustav Pirchan a Wilhelm Wostry.²¹ Ve svém prohlášení Komise zdůrazňuje, že se chce držet osnov vypracovaných pro Státní archivní školu a nedělat zásadní změny. Ty by mohly nastat až později podle toho, jak se výuka osvědčí po prvním kurzu, který by měl začít v akademickém roce 1922/23. Bude-li fakultou zřízena stolice „für Heimatforschung“, pak by archivní aspiranti mohli absolvovat i její přednášky. Základem studia měl být princip, že se všechny předměty budou konat jako otevřené univerzitní kurzy. Tak by tomu nebylo pouze v případě, kdyby se pro nějaký předmět nenašel vhodný univerzitní pedagog a bylo by nutné sehnat někoho zvenčí. Tuto eventualitu ale Archivní komise připouštěla jen ve zcela výjimečných případech. Komise byla připravena zanést do studijního plánu také základy češtiny a slovenštiny, které považovala za nutné v souvislosti s výukou paleografie a diplomatiky s ohledem na správné porozumění českým písemnostem. Právě těmto dvěma pomocným vědám historickým měl být v učebních osnovách věnován velký prostor. Komise vypracovala již velmi

¹⁶ Archiv Univerzity Karlovy (dále AUK), Filozofická fakulta Německé univerzity (dále FF NU), inv. č. 1017, karton 89.

¹⁷ Mínění byli zřejmě Gustav Pirchan v Archivu Ministerstva vnitra a Rudolf Koss v Archivu země České.

¹⁸ Josef KOLLMANN, *Archiv Ministerstva vnitra v letech 1918–1945*, SAP 45, 1995, s. 511–688, zde s. 513.

¹⁹ AUK, FF NU, inv. č. 1017, karton 89.

²⁰ AUK, FF NU, inv. č. 1017, karton 89.

²¹ Právě složení Komise je poměrně zajímavé, neboť se v ní v nemalé míře nacházeli také zástupci jiných oborů než pouze historie – šlo tu hlavně o slavistiku a germanistiku.

konkrétní studijní plán, který, jak naznačeno, byl záměrně silně inspirován soudobým studiem na Archivní škole a rozdíly tak byly minimální.²²

I. Studijní plán německého archivního kurzu z roku 1922²³

Předmět	ZS – hodiny	ZS – vyučující	LS – hodiny	LS – vyučující
1. ročník				
Lateinische Paläographie	4	Hirsch	4	Hirsch
Chronologie	–	–	1	Hirsch
Sphragistik, Heraldik, Genealogie	–	–	1	Hirsch
Grundbegriffe der Rechts-Hauptquellen des röm. und kanon. Rechts	2	San Nicoló	2	Hirsch
Mittelalterliches Latein	2	–	–	–
2. ročník				
Allgemeine Diplomatik	4	Hirsch	4	Hirsch
Böhmische Diplomatik	2	Hirsch, Pirchan	2	Hirsch, Pirchan
Paläographie der Neuzeit	3	Mayer	3	Pirchan
Alttschechisch und Slowakisch	2	Spina	–	–
Mitteldeutsch	–	–	2	Gierach
Quellen der tschechoslowakischen Geschichte	2	Wostry	2	Wostry
3. ročník				
Diplomatik der Neuzeit	3	Mayer	3	Pirchan
Geschichte der öffentlichen Verwaltung in den tschechoslowakischen Ländern	5	Peterka	5	Peterka
Rechtsgeschichte der böh. Länder (mit bes. Berücksichtigung der dt. Rechtsgeschichte)	2	Peterka	2	Peterka
Quellen der tschechoslowakischen Geschichte II	2	Wostry	2	Wostry
Archivwesen	1	Mayer	1	Mayer

Do každého ročníku bylo tedy zařazeno pět až šest předmětů, adekvátní prostor dostaly předměty geograficky spojené s novým československým státem. Jako vedoucí kurzu byl určen Hans Hirsch, sekretářem se měl stát Gustav Pirchan. Počítalo se s tím, že celý

²² Srov. J. KOLLMANN, *Státní archivní škola*, s. 252; *Z archivní školy*, Časopis Archivní školy 1, 1923, s. 173–175, zde s. 175.

²³ AUK, FF NU, inv. č. 1017, karton 89.

učitelský sbor se při důležitých příležitostech bude scházet a celý kurz bude probíhat v prostorách Filozofické fakulty NU. Celkem měl trvat tři roky a předpokládalo se, že v ročníku bude moci být nanejvýš šest frekventantů. Též zde se – podobně jako v Archivní škole – počítalo s udělováním stipendií pro vybrané studující. Plánovalo se také konání přijímacích zkoušek, při nichž by se zjišťovala znalost německého a maďarského jazyka. U německých zájemců se předpokládaly základní znalosti češtiny: nyní však Komise doporučovala ještě češtinu nezahrnovat do přijímacích zkoušek, ale počkat pět až šest let, kdy výuka češtiny zavedená na středních školách vydá své plody,²⁴ a poté učinit češtinu součástí přijímací zkoušky. Do té doby Komise navrhuje, aby se frekventanti archivního kurzu účastnili v prvním ročníku povinné českého jazykového kurzu²⁵ a na konci druhého ročníku z tohoto jazyka skládali na katedře slovanské filologie Filozofické fakulty NU zkoušku, jejíž úspěšný výsledek by byl podmínkou *sine qua non* připuštění ke státní závěrečné zkoušce. Ačkoliv to není výslovně zmíněno, přesto z textu vyplývá, že studium je určeno pro již stávající studenty NU, zvláště oborů historie, práva a filologie.²⁶

I tentokrát si MŠaNO dávalo s odpovědí na čas a obrátilo se až na jaře 1923 s žádostí o vyjádření na Státní archivní školu. Coby referent v celé věci byl ministerstvem ustanoven ředitel Archivu země České Jan Bedřich Novák, který připravil rozsáhlé zdůvodnění. To bylo projednáváno na zasedání vedení Archivní školy začátkem května 1923, kdy její členy svolal ředitel Gustav Friedrich žádaje o maximální diskrétnost s tím, že je třeba celou věc projednat „s nejvyšší opatrností“.²⁷

Oficiální reakci Archivní škola dotovala na 7. května. Její závěry byly následující: Archivní škola jednoznačně nesouhlasila se zřízením archivního kurzu na NU. Sice dodává, že formálně by se asi kurzy nelišily od běžných univerzitních přednášek, a nepochybuje, že NU má dostatečně odborně erudované zázemí, aby zvládla výuku potřebných předmětů, nicméně jsou-li nařizeny přijímací zkoušky, tříleté studium a státní závěrečná zkouška, pak se již fakticky jedná o samostatné archivní studium. Dalším argumentem, který ve zprávě zaznívá, je námitka, že Archivní škola není zřízena při české univerzitě v Praze, a pokud by došlo k tomu, že by při Filozofické fakultě NU vznikl archivní kurz (tedy de facto Německá archivní škola), mohly by i jiné české vysoké školy žádat o zřízení samostatných univerzitních archivních kurzů. Z těchto slov tak jednoznačně plynula obava ze ztráty monopolu na archivní vzdělávání.

Dále se zde hovoří o tom, že i v monarchii existovala jediná instituce (IÖG), která vzdělávala archiváře z celého soustátí nehlédě na jejich mateřský jazyk, a že se tedy i němečtí archiváři z Československa v klidu mohou – dle mínění vedení Archivní školy – vzdělávat na české Archivní škole. Uvádí se také příklad École des Chartes, která stačí pro celou Francii. Archivní škola též pochybuje, že by NU zajistila potřebnou jazykovou kvalifikaci uchazečů (myslí se asi v češtině). Dále dává na zvážení, zda je ve státním zájmu svěčovat archivní úřad někomu, kdo smýšlí nepřátelsky vůči republice, jak je tomu u studentstva

²⁴ Mirek NĚMEC, *Ve státním zájmu. Národnostní problematika ve středním školství meziválečného Československa*, Červený Kostelec – Ústí nad Labem 2020, s. 92–96.

²⁵ Filozofická fakulta NU nabízela poměrně široký výběr kurzů češtiny pro začátečníky až pokročilé, například v akademickém roce 1922/23 to bylo šest paralelních cvičení (*Ordnung der Vorlesungen an der Deutschen Universität in Prag im Sommersemester 1923*, Prag 1923, s. 31–32).

²⁶ AUK, FF NU, inv. č. 1017, karton 89.

²⁷ AUK, Státní archivní škola, inv. č. 619, karton 21.

na německé univerzitě, a že je to snaha o získání nástroje, jak otevřít cestu Němcům do státních a zemských archivů. Závěrem se znovu zdůrazňuje, že Němci mají dveře otevřené ke studiu na Archivní škole.²⁸

Archivní škola tak ve svém zamítavém stanovisku použila množství argumentů, které ovšem v některých případech byly spíše konstatováním teoretické situace než praktického stavu. Využila zde rovněž skutečnost, že nebyla zřízena při univerzitě, ale měla de facto samostatné postavení, a to i vůči Archivu země České, v jehož prostorách výuka probíhala. Právě moment propojení výuky s archivní praxí zdůrazňoval ve svém konceptu Jan Bedřich Novák, který vyjadřoval obavy, že Německá univerzita by takové propojení nezajistila, resp. zemský archiv by nebyl schopen věnovat se se stejnou intenzitou také posluchačům německých archivních kurzů – mimochodem tento argument jako jediný nebyl převzat do finálního stanoviska Archivní školy. Vhod přicházely i analogie ze zahraničí, ať už se pracovalo se vzorem rakouským, či francouzským, taktně se ovšem pomlčelo o situaci v Itálii, nebo v Německu, kde bylo archivních institutů více. Za poněkud přehnanou lze také označit skepsi o dostatečné kvalitě ordinariátu slavistiky (či přímo bohemistiky) na NU, kde šlo o nejrychleji se rozvíjející obor na celé Filozofické fakultě, nadto kvalitně personálně obsazený.²⁹ Naopak za patrně důvodnější lze považovat obavu týkající se neložnosti Německé univerzity v Praze vůči republice. Každopádně snaha vyhrazovat pozice archivářů ve velkých státech, či zeměmi ovládaných archivech jen Čechoslovákům, plyne z těchto vět naprosto nezakrytě. Tento argument ale přehlíží jednu podstatnou skutečnost, neboť naprosto nechává stranou nestátní archivy a jejich zajištění v německém pohraničí, kde obsazování těchto postů náleželo do kompetence místních samospráv.³⁰

Po tomto stanovisku Archivní školy celá věc opět dočasně usnula. Když v lednu 1924 zasedala na Filozofické fakultě NU opět Archivní komise (ve složení Ottokar Weber, Samuel Steinherz, Hans Hirsch, Theodor Mayer, Wilhelm Wostry, Erich Gierach a Franz Spina), je zřejmé, že nedostala od ministerstva žádné vyjádření, ačkoliv stanovisko vedení Archivní školy již bylo mnoho měsíců na stole. Je tedy jasné, že – přinejmenším v oficiální rovině – bylo dodrženo přání Gustava Friedricha o maximální diskrétnosti jednání. Komise poukazovala na to, že tím pádem vznikají nejasnosti, jak mají němečtí uchazeči o místa v archivech získat potřebnou kvalifikaci zvláště v situaci, kdy v německém pohraničí vzniká mnoho městských archivů³¹ a je potřeba mít odborně kvalifikované síly.³²

Je zjevné, že v jarních měsících roku 1925 se po delší prodlevě daly věci do pohybu, když začaly prosakovat zprávy z ministerstva o tom, že vyřízení žádosti Filozofické fakulty NU by mělo být na dobré cestě.³³ Nezapomínejme rovněž, že v dubnu téhož roku se v Mostu sešel první sjezd německých archivářů z Čech a následně došlo k založení archivní sekce při Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen (dále jako VGDB). Jakkoliv ve statutech sekce není řeč o problematice archivního vzdělávání,³⁴ přesto je třeba obě ini-

²⁸ AUK, Státní archivní škola, inv. č. 619, karton 21.

²⁹ J. PEŠEK – A. MÍŠKOVÁ – P. SVOBODNÝ – J. JANKO, *Německá univerzita*, s. 191; Ota KONRÁD, *Dějepisectví, germanistika a slavistika na Německé univerzitě v Praze 1918–1945*, Praha 2011, s. 177–180.

³⁰ Viz Tomáš VELIČKA, *Sudetoněmecké archivnictví v meziválečném Československu (první krok na dlouhé cestě k syntéze)*, SAP 61/2, 2021, s. 271–335.

³¹ Do této doby spadá systemizace míst městských archivářů v Mostu a v Chomutově.

³² AUK, FF NU, inv. č. 1017, karton 89.

³³ AUK, FF NU, inv. č. 1017, karton 89.

³⁴ Viz příloha T. VELIČKA, *Sudetoněmecké archivnictví*, s. 334–335.

ciativy vidět v úzké souvislosti. Zvláště, když byly personálně propojené: v obou kruzích nacházíme částečně shodná jména: Theodor Mayer, Gustav Pirchan či Wilhelm Wostry.³⁵

Ve stejné době také vznikl nový návrh Archivní komise při Filozofické fakultě NU, který byl zaslán na MŠaNO.³⁶ Komise se rozhodla umožnit německým zájemcům o archivnictví alespoň částečné vzdělání v německém jazyce, a proto po domluvě s ředitelem Státní archivní školy Gustavem Friedrichem a Janem Bedřichem Novákem byl předložen následující návrh:³⁷ studenti NU se zájmem o archivnictví budou moci navštěvovat Archivní školu jako hospitanti. Nicméně kurzy, které se vyučují na NU a mají stejnou hodinovou dotaci, jim budou uznány a nemusí je absolvovat znovu na Archivní škole; avšak předměty, které se na NU nevyučují, musejí navštěvovat na Archivní škole. Jednalo se tak o jakési propojení výuky pro německé studenty: šlo celkem o 19 předmětů, z nichž na NU připadalo deset, u dalších dvou se studenti zřejmě mohli rozhodnout.

II. Návrh sdruženého studijního plánu FF NU a Archivní školy pro německé hospitanty³⁸

Předmět	Zimní semestr – hodiny	Letní semestr – hodiny	Přednášející
1. ročník			
Lateinische Paläographie	4	4	Hirsch (D. U.)
Chronologie	–	1	Hirsch (D. U.) Friedrich (A. S.)
Sphragistik, Heraldik, Genealogie	–	1	Friedrich (A. S.)
Alttschechisch	2	–	Smetánka (A. S.) ¹
Mittelalterliches Latein	2	–	Jirani
Mittelhochdeutsch	–	2	Gierach (D. U.)
Bibliographie	1	1	Wostry (D. U.) ²
2. ročník			
Allgemeine Diplomatik	4	4	Hirsch (D. U.)
Böhmische Diplomatik	2	2	Vojtíšek (A. S.)
Paläographie der Neuzeit	3	3	Mayer-Pirchan (D. U.)
Grundbegriffe des römischen und kanonischen Rechts	2	2	San Nicolo, Hirsch (D. U.)
Quellen der tschechoslowakischen Geschichte	2	2	Wostry (D. U.)

³⁵ Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen (dále MVGDB) 62, 1924, s. 317–319.

³⁶ AUK, FF NU, inv. č. 1017, karton 89.

³⁷ O tomto návrhu krátce psal J. KOLLMANN, *Státní archivní škola*, s. 282–283.

³⁸ AUK, FF NU, inv. č. 1017, karton 89.

Předmět	Zimní semestr – hodiny	Letní semestr – hodiny	Přednášející
3. ročník			
Diplomatik der Neuzeit	3	3	Novák (A. S.)
Geschichte der öffentlichen Verwaltung – patrimoniale	2	–	Jenšovský (A. S.)
Geschichte der öffentlichen Verwaltung – städtische	2	–	Vojtíšek (A. S.)
Geschichte der öffentlichen Verwaltung – landesfürst.	2	–	Mayer (D. U.)
Böhmische Rechtsgeschichte mit besonderer Berücksichtigung des dt. Rechts	2	2	Peterka (D. U.)
Quellen der tschechoslowakischen Geschichte	2	2	Wostry (D. U.)
Archivwesen	1	1	Borovička (A. S.) Pirchan (D. U.)

A. S. = Archivschule, D. U. = Deutsche Universität

¹ Doch sollen die deutschen Kandidaten womöglich das Proseminar bei Prof. Spina (D. U.) gehört haben.

² Falls dieser Gegenstand beibehalten wird.

Archivní komise připouštěla, že v budoucnu může dojít ke změnám podle aktuální personální situace obou na učebním plánu podílejících se institucí. Pro německé hospitanty měla také platit podmínka znalosti češtiny při přijetí do prvního ročníku: s cílem složit zkoušku z českého jazyka by byli odkázáni na profesora pro český jazyk na NU. Pokud jde o skládání zkoušek a podmínky pro postup do vyšších ročníků, platila by pro ně stejná pravidla jako pro české studenty. Zkoušky měli skládat u těch vyučujících, kteří předmět přednášejí (nic se nehovoří o jazyku atestace). Plán byl takový, že němečtí profesori a docenti budou přijati jako „außerordentliche Mitglieder der Archivschule“ do zkouškových komisí a budou opět zkoušet jen studenty, kteří k nim náležejí (tedy ty, kteří u nich navštěvovali kurzy).³⁹

MŠaNO se opět obrátilo s žádostí o stanovisko na Archivní školu. Její názor byl znovu jednoznačně negativní: v podstatě se opakují důvody, které zazněly již roku 1922. Archivní škola uznává, že NU má odborné pracovníky schopné zajistit výuku, nemá ale podle Gustava Friedricha možnost splnit praktické požadavky spočívající ve znalosti státního jazyka, znalosti českých správních dějin a schopnosti číst staré české texty. A především: NU nemá podle ředitele Archivní školy kladný poměr k československému státnímu zřízení. Dále upozorňuje na rozpor mezi stanoviskem Hanse Hirsche a Filozofické fakulty NU v tom, že zatímco Hirsch zdůrazňuje, že nejde o získání přístupu německých archivářů do státních a zemských archivů, ve stanovisku fakultním je řeč o předepsaných státních zkouškách, které ovšem vyžadují – jak Friedrich podotýkal – pouze archivy státní a zemské, u archivů

³⁹ AUK, FF NU, inv. č. 1017, karton 89.

městských podle něj žádné obecné předpisy v tomto ohledu neplatí. Upozorňoval také na to, že nyní v době úsporných opatření nelze zakládat druhou archivní školu.⁴⁰

Ministerstvo si rovněž ověřovalo údajnou dohodu, k níž mělo dojít mezi představiteli Filozofické fakulty NU a Archivní školy, na niž se německá strana odvolávala. Jan Bedřich Novák ministerstvu sdělil, že šlo pouze o předběžné rozhovory bez jakýchkoliv závazků.⁴¹

Ve vyjádření Archivní školy padaly na váhu, jak vidno, odborné připomínky odkazující na ne zcela zaručenou erudici týkající se práce s česky psanými prameny. Gustav Friedrich zdůrazňoval také neoptimální vztah NU ke státnímu zřízení. Využil také některých nesouladů v přednesení fakulty a Hanse Hirsche, který měl za německou stranu kurz zajišťovat. Nestátní archivy sice měly individuální nároky na uchazeče, nicméně i zde byla požadována odbornost, u některých byla státní archivní zkouška dokonce vyžadována.⁴² I nyní tedy byl německý návrh pro spolupráci s Archivní školou oslyšen. Spadal navíc do období problémů s financováním Archivní školy, která se v té době potýkala též s menším počtem zájemců. Již bylo naznačeno, že některé argumenty, stejně jako v roce 1922, byly účelové. Ostatně Archivní škola zájmu Německé univerzity o participaci⁴³ na archivním vzdělávání dokázala využít i ve svůj prospěch: když se MŠaNO zdráhalo otevřít IV. kurz, ředitelství Archivní školy argumentovalo mimo jiné i tím, že vzdělávání archivářů není tak zbytečné, když i NU projevuje zájem o zřízení vlastní archivní školy.⁴⁴ Také argument o možné nadprodukcí archivářů, který sice není explicitně zmíněn, nicméně je patrný z obou vyjádření k návrhům NU, představitel Archivní školy v jiné situaci použil v opačném gardu: když hrozilo v roce 1927 neotevření dalšího kurzu, uklidňovali ministerské úředníky před jejich obavou, že nadprodukce archivářů rozhodně nehrozí.⁴⁵

Josef Kollmann tento pokus německé strany hodnotil jako vstřícné gesto, které mělo ve velké míře naplňovat představy české strany i z hlediska volby přednášejících pro německé hospitanty Archivní školy, neboť Filozofická fakulta NU neobsadila svými lidmi všechny kurzy, pro něž by měla personální zajištění, ale ponechala značný prostor české straně.⁴⁶ Také provedla některé ústupky oproti svému předchozímu návrhu: především se realisticky vzdala myšlenky na vytvoření samostatného archivního studia a rozhodla se jít cestou – ve výsledku neuskutečněné – spolupráce s českou Archivní školou.

První němečtí studenti se na Archivní škole začali objevovat až od roku 1934. Většina z nich zde ale zpočátku působila jako hospitanti a žádné zkoušky neskládali. Několik českých Němců studium posléze započalo coby řádní studenti, ale jediným německým absolventem se nakonec stal Rudolf Schreiber. Nejvíce německých zájemců Archivní škola zaznamenala v roce 1937, kdy se o přijetí ucházelo hned pět studentů historického semináře NU – uspěl ale pouze jediný.⁴⁷

⁴⁰ AUK, Státní archivní škola, inv. č. 619, karton 21.

⁴¹ Národní archiv (dále NA), Ministerstvo školství (dále MŠ), inv. č. 1750, karton 3242.

⁴² Až do roku 1931 nicméně platilo, že státní archivní zkoušku vyžadoval při přijetí jen Archiv Ministerstva vnitra a Archiv země České (J. KOLLMANN, *Státní archivní škola*, s. 302).

⁴³ Nikoliv, jak Gustav Friedrich tvrdil, o zřízení další archivní školy.

⁴⁴ J. KOLLMANN, *Státní archivní škola*, s. 256. Jak ale bylo výše naznačeno, ve skutečnosti nemělo jít o samostatnou archivní školu.

⁴⁵ J. KOLLMANN, *Státní archivní škola*, s. 259.

⁴⁶ J. KOLLMANN, *Státní archivní škola*, s. 282–283.

⁴⁷ S. LEHR, *Němečtí a čeští archiváři*, s. 249.

Po roce 1918 již ani pro české Němce příliš nepadalo na váhu studium na Institutu für österreichische Geschichtsforschung, který byl do té doby líhni archivářů pocházejících z českých zemí (ať už se hlásili k české, nebo k německé národnosti). Zatímco například pro některé slovinské, chorvatské či maďarské zájemce o obor představoval Institut nadále poměrně lákavou studijní alternativu,⁴⁸ z Československa se tu po roce 1918 setkáváme jen s poměrně malým množstvím frekventantů, kteří potom našli uplatnění na území ČSR. Nicméně zcela marginální pro české Němce ani v této době Institut nebyl. Musíme zde však rozlišit dvě hlavní skupiny studujících. Jako první uvedme – ve vší stručnosti – rodáky z českých zemí, kteří však vesměs již svá středoškolská studia spojili s vídeňským prostředím a v další kariéře po absolvování Institutu pokračovali též v Rakousku: Georg Sobička narozený v roce 1873 v Praze působící v 33. kurzu IÖG (1921–1923);⁴⁹ Josef Sokoll narozený roku 1888 v Trutnově navštěvující 38. kurz IÖG v letech 1931–1934;⁵⁰ Friedrich Hausmann pocházející z rakousko-moravského pomezí (Jevišovka, okr. Břeclav) – absolvent 41. kurzu v letech 1937–1939⁵¹ a konečně Kurt Soukup ze Znojma ve 42. kurzu v letech 1939–1941.⁵² Na pomezí mezi touto a následující skupinou stojí Irgmard Jung (narozena 1912), která pocházela z Jihlavy, střední školu absolvovala v Opavě a univerzitní studia potom na pražské NU. Irgmard Jung nicméně 38. kurz v letech 1931–1933 nedokončila, avšak byla teprve druhou ženou, která na Institutu studovala.⁵³ Vdala se za svého spolužáka Waltera Wacheho a poté již v oboru nepracovala.⁵⁴

Druhou skupinu potom představují ti, kteří svou profesní dráhu ve větší či menší míře spojili s českými zeměmi. Prvním takovým byl Kurt Oberdorffer – Institut absolvoval v roce 1924.⁵⁵ Rodák ze Šluknova, avšak s rodinnými kořeny v Praze, se uchytil jako správce mosteckého archivu a muzea, kam nastoupil hned po ukončení studií v roce 1924. Jeho vídeňské studium se evidentně pozitivně odrazilo v jeho dalším kariérním růstu. Oberdorffer se stal významnou osobností na poli sudetoněmeckého regionálního archivnictví a ve 30. letech byl jakousi neformální autoritou tohoto oboru v německém pohraničí. Byl ze všech svých soukmenovců nejvýraznější osobností s nejšířšími zahraničními horizonty. Jako jediný archivář z ČSR se pravidelně účastnil německých archivních sjezdů a zjevně tak rozvíjel kontakty navázané již za svých studií na IÖG.⁵⁶ Německá strana si jej také vybrala jako československého koordinátora Nord- und Ostdeutsche Forschungsgemeinschaft, vědecko-politické organizace mající za cíl podporovat různými prostředky zájmy Němců žijících za hranicemi Třetí říše.⁵⁷ Na okraj ještě dodejme, že spolu s Oberdorfferem

⁴⁸ Manfred Stoy, *Das Österreichische Institut für Geschichtsforschung 1929–1945*, Wien – München 2007 (Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 50), s. 316–388.

⁴⁹ A. LHOTSKY, *Geschichte des Instituts*, s. 369, pozn. 117; Sobička patrně v této době působil v rakouské armádě, tak jako ve starší době, srov. *Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer: Personal-Angelegenheiten*, Band 57, Wien 1908, s. 148.

⁵⁰ M. Stoy, *Das Österreichische Institut*, s. 335.

⁵¹ M. Stoy, *Das Österreichische Institut*, s. 359.

⁵² M. Stoy, *Das Österreichische Institut*, s. 386.

⁵³ Michael Hochedlinger, *Österreichische Archivgeschichte. Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Papierzeitalter*, Wien – München 2013, s. 353–354.

⁵⁴ M. Stoy, *Das Österreichische Institut*, s. 386.

⁵⁵ A. LHOTSKY, *Geschichte des Instituts*, s. 368; srov. Eduard Mikušek, *Kurt Oberdorffer (1900–1980)*, in: Michal Soukup (ed.), *130 let muzea v Mostě*, Most 2018, s. 80–85.

⁵⁶ T. Velička, *Sudetoněmecké archivnictví*, s. 326–327.

⁵⁷ O. Konrád, *Dějepisectví, germanistika a slavistika*, s. 82.

byl ve 33. kurzu IÖG také Heinz Zatschek, který sice z českých zemí nepocházel, nicméně profesně zde od závěru 20. let zakotvil.⁵⁸

Spolužákem Kurta Oberdorffera i Heinze Zatschka byl Emil Schieche.⁵⁹ Ten se sice narodil ve Vídni (* 1901), ale dětství a mládí prožil v Praze, kde po gymnáziu vystudoval na pražské NU historii a dějiny umění. Poté následovalo absolutorium IÖG, po němž pět let působil jako pomocná vědecká síla a vědecký pracovník v Archivu země České. Získal také stipendia na pobyty v Paříži a v Římě, přesto se mu ale v českém zemském archivu nepodařilo získat trvalé zaměstnání.⁶⁰ V roce 1930 mu díky známosti s Paulem Fridolinem Kehrem, bývalým generálním ředitelem pruských archivů, svítla naděje na vstup do pruské archivní služby. V letech 1930–1932 absolvoval v Berlíně-Dahlemu první kurz⁶¹ tehdy nově založené a jedné z nejprogresivněji koncipovaných archivních škol v Evropě – Institutu für Archivwissenschaft und geschichtswissenschaftliche Fortbildung (IfA).⁶² Schieche byl tak jedním z několika, kteří absolvovali jak IÖG, tak IfA, a jedinou osobou z Československa, která zde studovala. Nicméně složení pruské archivní zkoušky v roce 1932 připadlo na dobu, kdy se pod vlivem hospodářské krize omezovaly rozpočty státní správy včetně archivnictví. A tak i přes původní příslib nakonec v pruské archivní službě nezakotvil.⁶³ Působil pak jako lektor češtiny na vratislavské univerzitě i jako příležitostný novinář. Povolán byl do archivní služby na jaře 1939 na pozici vedoucího archivu Ministerstva zahraničních věcí v Praze, kde ale působil jen krátce do svého odvolání v roce 1941.⁶⁴ V oboru ale zůstal i po odchodu z Československa – ve své nové vlasti, ve Švédsku.⁶⁵

V souvislosti s berlínským Institutem für Archivwissenschaft jsme se dostali k výrazné instituci na poli archivního vzdělávání v soudobé Evropě. Její absolventi také po roce 1938/39 ovlivňovali, byť krátkodobě, osudy archivnictví v té části Evropy, kterou obsadila Třetí říše. Členem druhého kurzu IfA byl Horst-Oskar Swientek,⁶⁶ jedna z nejdůležitějších postav protektorátního archivnictví.

Posledním absolventem vídeňského Institutu (34. kurz) z Čech byl Emil Franzel,⁶⁷ který měl údajně poměrně úzký vztah k Hansi Hirschovi. Ani ten mu však nepomohl k vědecké

⁵⁸ A. LHOTSKÝ, *Geschichte des Instituts*, s. 368.

⁵⁹ A. LHOTSKÝ, *Geschichte des Instituts*, s. 369, pozn. 109.

⁶⁰ Josef HEMMERLE, *Nachruf auf Emil Schieche*, *Bohemia* 26/2, 1985, s. 396–399, zde s. 397.

⁶¹ Wolfgang LEESCH, *Das Institut für Archivwissenschaft und geschichtliche Fortbildung (IfA) in Berlin-Dahlem (1930–1945)*, in: Gerd Heinrich – Werner Vogel (Hgg.), *Brandenburgische Jahrhunderte. Festgabe für Johann Schultze zum 90. Geburtstag (Veröffentlichungen des Vereins für Geschichte der Mark Brandenburg, Band 35)*, Berlin 1971, s. 219–254, zde s. 243.

⁶² Pauline PUPPEL, *Die „Heranziehung und Ausbildung des archivalischen Nachwuchses“. Die Ausbildung am Institut für Archivwissenschaft und geschichtswissenschaftliche Fortbildung in Berlin-Dahlem (1930–1945)*, in: Sven Kriese (Hg.), *Archivarbeit im und für den Nationalsozialismus. Die preußischen Staatsarchive vor und nach dem Machtwechsel von 1933*, Berlin 2015, s. 335–370.

⁶³ J. HEMMERLE, *Nachruf*, s. 397.

⁶⁴ J. HEMMERLE, *Nachruf*, s. 397.

⁶⁵ Těto podstatné části jeho života, kdy se nepřestával zajímat o problematiku českých dějin, se věnuje Blanka KARLSSON, *Historik Emil Schieche ve Švédsku*, in: Archiváři ve XX. století. Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 18.–19. září 2001 v Jindřichově Hradci, Jindřichův Hradec 2002, s. 25–36, jež ale v části, která stručně pojednává o jeho profesním působení před rokem 1945, není vždy spolehlivá (tamtéž, s. 26). Zde uvádím na pravou míru dva takové případy: Schieche se nepodílel na vedení IfA, nýbrž zde studoval (ředitelem tu byl tehdy Albert Brackmann); naopak ve Vratislavi nestudoval, ale učil zde jako lektor.

⁶⁶ W. LEESCH, *Das Institut für Archivwissenschaft*, s. 243.

⁶⁷ A. LHOTSKÝ, *Geschichte des Instituts*, s. 371, pozn. 117.

kariéře.⁶⁸ Rodák z Duchcova (* 1901) nicméně usiloval o seberealizaci spíše v politické oblasti a své další osudy spojil s politicky angažovaným novinářstvím. Vlastním studiem také věnoval ve svých vzpomínkách, sepisovaných ovšem s velkým časovým odstupem, poměrně malou pozornost. Po několika kariéřních turbulencích v letech 1939–1940 nakonec skončil jako politicky ne zcela spolehlivý v knihovně Národního muzea, kde měl alespoň posílit německý element. Ani touto životní epizodou se ve svých pamětech příliš podrobně nezabýval,⁶⁹ ale profesí knihovníka se živil i po odsunu.

Jak je vidět, tak všichni česko-němečtí absolventi IÖG zde působili hned v první polovině 20. let, kdy, jak vidno, ještě dobíhal starý, desetiletými prověřený model přípravy archivářů také z českých zemí. Všichni také byli stejně staří⁷⁰ a náleželi tzv. generaci válečné mládeže (*Kriegsjugendgeneration*),⁷¹ která sice konflikt neprožila na frontě, ale dopady a výsledky války pocítila v nepřímé rovině i v dospělosti. Nejsilnější byli čeští Němci zastoupeni v 33. kurzu (1921–1923).⁷² Žádný ze tří frekventantů, kteří se potom nějakou dobu pokoušeli uplatnit v Československu, nebyli ovšem tímto absolutoriem nijak zvlášť zvýhodněni. Archivního postu dosáhl pouze Kurt Oberdorffer; Emil Franzel se o něj ani nepokoušel, když jeho ambice směřovaly jinam, a Emil Schieche byl ve výsledku neúspěšný. Není proto divu, že po roce 1925 žádný z těch, kteří z českých zemí pocházeli a vídeňský Institut navštěvovali, se nepokoušel nastoupit archivní kariéru v ČSR.

Předměty pro archivní přípravu na Filozofické fakultě Německé univerzity

Jak již bylo výše naznačeno, nositelem snah o lepší zajištění přípravy pro budoucí sude-toněmecké archiváře byla Filozofická fakulta NU. Tyto pokusy, i přes značné ústupky německé strany vůči Archivní škole, nakonec nevedly ke kýženému cíli. Jak ale vypadala výuka předmětů, které měly význam pro přípravu budoucích archivářů přímo na ordinariátech historie a pomocných věd historických Filozofické fakulty,⁷³ případně právních dějin na Právnické fakultě NU?

Na Filozofické fakultě NU byl ordinariát pomocných věd historických spojen s dějiny středověku a především byl po odchodu Emila Werunského⁷⁴ v akademickém roce 1920/21 rozdělen mezi Theodora Mayera a Hanse Hirsche (ten se na toto místo dostal po Haroldu Steinackerovi).⁷⁵ Nicméně s profesurou uvolněnou po Emilu Werunském to bylo

⁶⁸ Thomas KELLER, *Emil Franzel (1901–1976). Biografie eines sudetendeutschen Intellektuellen*, Hamburg 2012, s. 29.

⁶⁹ T. KELLER, *Emil Franzel*, s. 64–67.

⁷⁰ Kurt Oberdorffer (1900), Emil Schieche (1901), Emil Franzel (1901).

⁷¹ Tobias WINTER, *Die deutsche Archivwissenschaft und das ‚Dritte Reich‘. Disziplingeschichtliche Betrachtungen von den 1920ern bis in die 1950er Jahre* (Veröffentlichungen aus den Archiven Preussischer Kulturbesitz, Forschungen, Band 17), Berlin 2018, s. 128–129.

⁷² Byli to Kurt Oberdorffer, Emil Schieche a Georg Sobička.

⁷³ Základní přehled personálního obsazení podává I. HLAVÁČEK, *Přehledné dějiny*, s. 73–75.

⁷⁴ K jeho působení srov. Heinz ZATSCHEK, *Das Wiener Institut für Geschichtsforschung und die Entwicklung der historischen Hilfswissenschaften in den Sudetenländern*, Prag 1944, s. 23nn.

⁷⁵ I. HLAVÁČEK, *Přehledné dějiny*, s. 74; Pavel KOLÁŘ, *Die Geschichtswissenschaft an der deutschen Universität Prag 1882–1945. Entwicklung der Lehrkanzeln und Institutionalisierung unter zwei Regimen*, in: Hans Lemberg (Hg.), *Universitäten in nationaler Konkurrenz. Zur Geschichte der Prager Universitäten im 19. und 20. Jahrhundert* (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum Bd. 86), München 2003, s. 85–114, zde s. 108–109; Andreas ZAJIC, *Hans Hirsch (1878–1940). Historiker und Wissenschaftsorganisator zwischen*

složitější. Původně se uvažovalo o povolání soukromého docenta innsbrucké univerzity Otto Stolze, který však nechtěl opustit svou tyrolskou domovinu a přesunout se do Prahy. Stejně tak mimo zůstal uvažovaný kandidát Kurt Kuser původně působící na univerzitě v Černovicích (Czernowitz), po roce 1918 potom na technické vysoké škole ve Štýrském Hradci, který byl odborníkem na hospodářské dějiny, nicméně nezabýval se pomocnými vědami historickými.⁷⁶ Primo loco byli navrhováni Hermann Aubin (*1885, z Liberce), který studoval v Mnichově a v Bonnu, jeden semestr strávil také ve Vídni a následně působil v Düsseldorfu v archivní službě. Vedle něj byl potom – jako nakonec úspěšný kandidát – navrhován Theodor Mayer (*1883, pocházel z Horních Rakous), studoval ve Florencii a ve Vídni, kde absolvoval také IÖG. Secundo loco se uvažovalo o Lotharu Grossovi a Otto Stowasserovi – mimochodem oba zmínění potom byli ve hře znovu o několik let později, když se řešilo uvolnění profesorského místa po Hansi Hirschovi.

Nicméně situace se zkomplikovala, když vedle původního návrhu profesorského sboru podal separátní votum odcházející Emil Werunsky, který navrhoval obsazení stolice Rudolfem Kossem, působícím v Archivu země České.⁷⁷ Jeho kandidaturu podporovaly rovněž české archivní špičky, které vítaly na tomto místě Němce loajálního Československé republiky. Profesorský sbor však měl vůči němu námitky hlavně s ohledem na jeho údajnou národnostní indiferentnost,⁷⁸ ale MŠaNO uvažovalo o tom, že by Werunského stolicí přeměnilo na stolicí českých/československých dějin, pro kterou by měl Koss výborné předpoklady.⁷⁹ Sama univerzita však předložila vlastní návrh na obsazení takové profesury.⁸⁰ V Kossův prospěch dokonce intervenovala i Kancelář prezidenta republiky, ale taktéž bezvýsledně a politický vliv se zde tak nakonec neuplatnil. Stolicí československých dějin ve výsledku obsadil Wilhelm Wostry⁸¹ a na původní pozici ordináře středověkých dějin a pomocných věd historických byl jmenován Theodor Mayer.⁸²

Jaké kurzy tedy Německá univerzita poskytovala těm, kteří se během svých studií začínali poohlížet po archivní kariéře? Na Právnické fakultě NU byla nabídka omezena v podstatě

Urkunden- und Volkstumsforschung, in: Karel Hruza (Hg.), *Österreichische Historiker 1900–1945. Lebensläufe und Karrieren in Österreich, Deutschland und der Tschechoslowakei in wissenschaftlichen Porträts*, Wien – Köln – Weimar 2008, s. 307–417, zde s. 318.

⁷⁶ AUK, FF NU, karton 67.

⁷⁷ O. KONRÁD, *Dějepisectví, germanistika a slavistika*, s. 92–93.

⁷⁸ O. KONRÁD, *Dějepisectví, germanistika a slavistika*, s. 93.

⁷⁹ O. KONRÁD, *Dějepisectví, germanistika a slavistika*, s. 94.

⁸⁰ Fakulta uvažovala, že kandidátů, kteří by se na toto místo hodili, není mnoho: 1. Bertold Bretholz, jenž kvůli věku již ale nepřicházel v úvahu; 2. Karl Beer, soukromý docent rakouských dějin na Filozofické fakultě NU – ten ale v tuto chvíli ještě nebyl habilitován a v úvahu by přicházel jen v případě nedostatku lepších kandidátů; 3. Rudolf Koss, od roku 1912 soukromý docent na Filozofické fakultě NU – návrh povolání jej na profesuru správních a hospodářských dějin byl ale odmítnut (viz výše): uvádí se, že byl v roce 1912 propuštěn z univerzitního archivu pro porušení pracovního řádu, až do pátého semestru uváděl mateřský jazyk češtinu (až pak němčinu), jeho vědecká produkce není dostatečná a jeho habilitace byla přijata kriticky, zabývá se jen středověkými dějinami Čech a fakulta potřebuje obsadit spíše novověk; 4. Wilhelm Wostry – zdál se fakultě jako nejlepší kandidát, od roku 1913 zde působil jako soukromý docent, znal dokonale češtinu a zabýval se českými raně novověkými dějinami; AUK, FF NU, karton 67.

⁸¹ Srov. P. KOLÁŘ, *Geschichtswissenschaft*, s. 99; Nina LOHMANN, „Heimat und Volk“. *Der Historiker Wilhelm Wostry zwischen deutschböhmischer und sudetendeutscher Geschichtsschreibung*, in: Stefan Albrecht – Jiří Malír – Ralph Melville (Hgg.), *Die „sudetendeutsche Geschichtsschreibung“ 1918–1960. Zur Vorgeschichte und Gründung der Historischen Kommission der Sudetenländer (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Bd. 114)*, München 2008, s. 127–149, zde s. 130.

⁸² O. KONRÁD, *Dějepisectví, germanistika a slavistika*, s. 96–97.

po celá 20. a 30. léta na pravidelně vypisované kurzy právních historiků Wilhelma Weizsäckera a Otto Peterky.⁸³ Weizsäcker nabízel četbu právních pramenů k domácím dějinám, často zaměřenou na prameny k dějinám měst. Otto Peterka přednášel kurz právních dějin měst.⁸⁴

Širší nabídka byla k dispozici pochopitelně na Filozofické fakultě NU, kde bylo možné využít kurzy obou ordinářů pomocných věd historických, ale nejen jich. Hans Hirsch⁸⁵ vypisoval střídavě Latinskou paleografii I, II⁸⁶ a Diplomatiku zaměřenou jak na papežské,⁸⁷ tak na soukromé listiny (Privaturkunden).⁸⁸ Občas tyto kurzy prokládal semináři Úvod do diplomatiky⁸⁹ a kurzem historické chronologie.⁹⁰ Podstatně méně vyučoval pomocné vědy historické druhý ordinář tohoto oboru (a zároveň středověkých dějin) Theodor Mayer – nepravidelně vypisoval kurz *Handschriften- und archivalische Aktenkunde*, který tedy byl patrně novověkou diplomatikou.⁹¹ Důležité ale byly také předměty Rudolfa Kosse, který sice na ordinariát pomocných věd historických, jak jsme slyšeli, nedosáhl, na univerzitě ale jako soukromý docent působil dál.⁹² Nabízel ve vybraných semestrech kurz českých správních a právních dějin ve středověku,⁹³ který se někdy překrýval s velmi podobnými přednáškami Wilhelma Wostreho,⁹⁴ avšak většinou se odbyvaly střídavě. Rudolf Koss ale také poprvé v dějinách Filozofické fakulty NU vypsál přednášky z archivnictví: nejdříve v letním semestru 1925 pod názvem *Archivkunde (mit besonderer Berücksichtigung der Archive der tschechoslowakischen Republik)* s dvouhodinovou dotací týdně.⁹⁵ Návazný kurz *Archivkunde II* připravil hned pro následující semestr.⁹⁶ V akademickém roce 1927/28 potom vypsál předmět *Quellenkunde zur böhmischen Geschichte*, který se v zimním semestru dokonce konal na půdě Archivní školy⁹⁷ a ve stejných prostorách též předmět vedl i v následujícím semestru.⁹⁸ Aby byl výčet kompletní, je třeba zmínit ještě výuku lektorů, kam náležely kurzy Antonína Mouchy, předního česko-německého knihovědce, který posluchačům Filozofické fakulty NU nabízel počínaje akademickým rokem 1923/24 různé

⁸³ *Ordnung der Vorlesungen an der Deutschen Universität in Prag im Sommersemester 1923* (dále jen *Ordnung der Vorlesungen WS/SS*), Prag 1923, s. 6; *Ordnung der Vorlesungen WS 1923/24*, s. 6; *Ordnung der Vorlesungen SS 1924*, s. 6.

⁸⁴ *Ordnung der Vorlesungen WS 1925/26*, s. 6, atd. i v dalších letech.

⁸⁵ K Hirschově pedagogické činnosti na Filozofické fakultě stručně H. ZATSCHEK, *Das Wiener Institut*, s. 45.

⁸⁶ *Ordnung der Vorlesungen SS 1924*, s. 23.

⁸⁷ *Ordnung der Vorlesungen WS 1923/24*, s. 24.

⁸⁸ *Ordnung der Vorlesungen SS 1924*, s. 24.

⁸⁹ *Ordnung der Vorlesungen WS 1925/26*, s. 22.

⁹⁰ *Ordnung der Vorlesungen SS 1924*, s. 24.

⁹¹ *Ordnung der Vorlesungen WS 1923/24*, s. 24; *Ordnung der Vorlesungen WS 1925/26*, s. 22; *Ordnung der Vorlesungen WS 1927/28*, s. 25.

⁹² Takřka vůbec se Kossovy pedagogické činnosti nedotýká Dalibor JANIŠ, *Rudolf Koss*, in: Pavel Soukup – František Šmahel (edd.), *Německá mediévistika v českých zemích do roku 1945* (Práce z dějin vědy 18), Praha 2004, s. 289–304, letmá zmínka na s. 303, neboť se soustředil na jeho odbornou činnost a účast na česko-rakouské archivní rozluce. Ani v podrobnějším zpracování jeho profesního života mnoho informací k univerzitní výuce nenacházíme, viz Alena PAZDEROVÁ, *Rudolf Koss*, Sborník prací členů Svazu socialistické mládeže Státního ústředního archivu v Praze (Medailony významných archivářů, předchůdců pracovníků Státního ústředního archivu v Praze), Praha 1985, s. 54–95, zvláště s. 81.

⁹³ *Ordnung der Vorlesungen SS 1924*, s. 24; *Ordnung der Vorlesungen SS 1926*, s. 23.

⁹⁴ *Ordnung der Vorlesungen SS 1925*, s. 23.

⁹⁵ *Ordnung der Vorlesungen SS 1925*, s. 23.

⁹⁶ *Ordnung der Vorlesungen WS 1925/26*, s. 23.

⁹⁷ *Ordnung der Vorlesungen WS 1927/28*, s. 26.

⁹⁸ *Ordnung der Vorlesungen SS 1928*, s. 26.

přednášky z knihovnické oblasti – z těch pro námi sledované cíle relevantnějších to byly: *Bibliographie als Hilfsmittel wissenschaftlichen Studiums*,⁹⁹ *Erfindung und Ausbreitung der Buchdruckerkunst*,¹⁰⁰ *Bibliotheksverwaltung*¹⁰¹ a *Geschichte des Bibliothekswesens*.¹⁰²

Období kolem poloviny 20. let je tak i na Filozofické fakultě NU dobou nejširšího portfolia nabízených předmětů s přesahy do archivní oblasti – ať již šlo o standardně vyučované právní a správní dějiny, či kurzy paleografie, diplomatiky (eventuálně též chronologie), kodikologie a knihovědy, ale především o již nikdy neopakované přednášky věnované přímo archivnictví či nauce o pramenech k československým dějinám. Postupná obměna profesorského sboru v závěru 20. let a úmrtí Rudolfa Kosse vedly k menšímu akcentování tohoto typu předmětů a jejich množství i širě nabídky se od konce 20. let zužuje. Než se však dostaneme k předmětům v následující době, všimněme si události dosti důležité pro další směřování oboru na Filozofické fakultě NU – tím byl odchod Hanse Hirsche do Vídně¹⁰³ a problematické hledání jeho nástupce, který měl být primárně ordinářem pomocných věd historických.¹⁰⁴

Původně se uvažovalo o povolání mimořádného profesora innsbrucké univerzity Richarda Heubergera, který by však dle mínění jmenované profesorské komise v důsledku obtíží se zrakem jen složitě mohl vést cvičení z pomocných věd historických.¹⁰⁵ Profesorský sbor tak ustanovil dva kandidáty aequo loco: Lothara Grosse (soukromý docent na vídeňské univerzitě) a Otto Stowassera (soukromý docent tamtéž). Oba dva byli absolventy IÖG a oba, jak již naznačeno, se neocitli v hledáčku profesorského sboru Filozofické fakulty poprvé. Gross dokonce pocházel z Čech (* 1887), gymnázium absolvoval v Praze, avšak na univerzitní studia zamířil do Vídně. Posléze se stal spolupracovníkem projektu *Regesta Habsburgica* a své profesní osudy svázal zároveň s Haus-, Hof- und Staatsarchivem. Návrh profesorského sboru kladně hodnotí jeho dosavadní vědeckou práci, která je silně paleograficko-diplomaticky zaměřená a klene se nad obdobím 14. až 17. století, nejvýše ale oceňuje jeho činnost na edičním poli (*Regesta Habsburgica*). V každém případě však platilo, že ve svém vědeckém směřování se téměř vůbec nedotýkal českých témat (snad jen s výjimkou práce o zlomku register Karla IV.).

Otto Stowasser byl roditelým Vídeňanem (* 1887). Také spolupracoval na projektu *Regesta Habsburgica* a podobně jako Gross byl i on byl stipendistou Vídeňského institutu v Římě. Od roku 1914 pracoval v Haus-, Hof- und Staatsarchivu, avšak v roce 1923 se stal ředitelem Městského archivu ve Vídni.¹⁰⁶ V odborné rovině se věnoval hlavně diplomatice pozdního středověku a správním dějinám, stejně jako dějinám Vídně – vše tedy s naprostým těžištěm v rakouských zemích. V obou případech se tak jednalo o v té době již etablované vědce na

⁹⁹ *Ordnung der Vorlesungen WS 1923/24*, s. 33.

¹⁰⁰ *Ordnung der Vorlesungen SS 1924*, s. 33.

¹⁰¹ *Ordnung der Vorlesungen WS 1924/25*, s. 33.

¹⁰² *Ordnung der Vorlesungen WS 26/27*, s. 33.

¹⁰³ A. ZAJIC, *Hans Hirsch*, s. 326.

¹⁰⁴ NA, MŠ, inv. č. 1536, karton 1079, dle něj i následující výklad; srov. P. KOLÁŘ, *Die Geschichtswissenschaft*, s. 107nn.

¹⁰⁵ Těžko říci, do jaké míry šlo o účelový argument, neboť Heuberger v této době tyto předměty na innsbrucké univerzitě přednášel – Julia HÖRMANN-THURN UND TAXIS – Roland STEINACHER, *Richard Heuberger (1884–1968). Mediävist und Althistoriker in Innsbruck*, in: K. Hruza (Hg.), *Österreichische Historiker 1900–1945*, (2008), s. 531–568, zde s. 552–555.

¹⁰⁶ Ferdinand OPLL, *Das Gedächtnis der Stadt. Das Wiener Stadtarchiv vom 13. bis zum 20. Jahrhundert*, *Archivalische Zeitschrift* 80, 1997, s. 314–340, zde s. 320–321.

poli pomocných věd historických, ale ani jeden z nich se nezabýval touto problematikou v souvislosti s českými zeměmi. Vedle toho nepřehlédněme, že oba kandidáti byli v té době pracovně činní v archivech.

Ministerstvo akceptovalo oba kandidáty, kteří i s ohledem na jejich nevýraznou politickou profilaci nepředstavovali žádné nebezpečí, jakkoliv by dávalo přednost někomu z domácího prostředí. Ministerstvo započalo jednání s Lotharem Grosse, ¹⁰⁷ kde se zdály být lepší vyhlídky na jeho angažování než u konkurenta. V květnu 1927 se Gross stavěl k nabídce v principu pozitivně, ale přirozeně jej zajímaly podmínky jeho působení. V další korespondenci v průběhu léta a podzimu 1927 si obě strany vyjasňovaly stanoviska. Grosse zajímalo zvláště platové ohodnocení a také, bude-li mu působení v ČSR započítáno doma do výměru penze. Na podzim, kdy již bylo nutné dospět k jednoznačnému vyjádření, ale Gross nakonec začal váhat v důsledku složitých rodinných poměrů a z týchž příčin nabídku na povolání na pražskou NU nakonec odmítl. ¹⁰⁸

V květnu 1928 tak profesorský sbor navrhoval novou trojici kandidátů: Waltera Holtzmanna (soukromý docent v Berlíně), Heinze Zatschka (soukromý docent ve Vídni) a Leo Santifallera (spolupracovník MGH v Berlíně), ¹⁰⁹ byť původně se uvažovalo o profesoru na univerzitě v Erlangen Bernhardu Schmeidlerovi, jehož povolání ale z nespecifikovaných příčin padlo. V této době se již počítalo s tím, že obsazení stolice pomocných věd historických bude spojeno s vedením historického prosemináře, neboť samostatný proseminář z pomocných věd historických, vzhledem k charakteru výuky v tomto oboru, která má často seminární formu, není potřeba, ale z kapacitních důvodů bylo nutné zajistit ještě další historický seminář.

Walter Holtzmann (* 1891) studoval ve Štrasburku a Heidelbergu, od roku 1922 působil na Pruském historickém institutu v Římě. Věnoval se papežské diplomacie a v letech 1924–1926 Pruský historický institut v Římě dokonce vedl. Od roku 1926 byl v Berlíně, kde spolupracoval na vydávání edice *Anglia pontificia*, a v tomtéž roce se habilitoval na berlínské univerzitě pro středověké dějiny a pomocné vědy historické (coby soukromý docent zde následně začal vyučovat). Jeho stěžejním odborným zájmem tak byla papežská diplomatika, italské dějiny a vztahy Anglie a papežství.

Leo Santifaller (* 1890) pocházel z jižního Tyrolska; byl absolventem IÖG a v letech 1921–1927 ředitelem Státního archivu v Bolzanu (Bozen). V roce 1927 byl povolán coby spolupracovník MGH (listiny Jindřicha III.) do Berlína. Habilitaci v této době teprve připravoval. Jeho hlavním zájmem byly regionální tyrolské dějiny (monografie *Brixner Domkapitel*) a papežská diplomatika.

Posledním kandidátem byl potom Heinz Zatschek, nejmladší z celé trojice (* 1901). Pocházel z Vídně a zde absolvoval nejen univerzitní studia, ale také IÖG. V této době působil jako pomocný pracovník v MGH (listiny Lothara III.), ovšem již v poměrně mladém věku (1928) se habilitoval a kromě toho prokazoval na rozdíl od ostatních kandidátů jedinečnou přednost – od roku 1927 jako soukromý docent na Filozofické fakultě NU již přednášel. ¹¹⁰ Jeho odborné těžiště spočívalo do této doby ve výzkumu kanceláře Štaufů.

¹⁰⁷ P. KOLÁŘ, *Geschichtswissenschaft*, s. 110.

¹⁰⁸ NA, MŠ, inv. č. 1536, karton 1079, dle něj následující výklad.

¹⁰⁹ P. KOLÁŘ, *Geschichtswissenschaft*, s. 110.

¹¹⁰ P. KOLÁŘ, *Geschichtswissenschaft*, s. 110.

Univerzita primo loco umístila Holtzmanna a Zatschka, na druhé místo – vzhledem k tomu, že jako jediný z celé trojice ještě neměl habilitaci – Leo Santifallera. Jen on ze všech kandidátů měl praktickou zkušenost s působením v archivu. Na rozdíl od konkursu o rok dříve nyní bylo zastoupení archivářů mezi zvažovanými kandidáty výrazně menší. Každopádně všichni tři projevovali vcelku aktivní snahu o dosažení této profesury a bylo evidentní, že o místo mají zájem. Týkalo se to zvláště Heinze Zatschka a Leo Santifallera.¹¹¹ Druhý jmenovaný zaslal podrobný životopis, v němž vylíčil nejen svou odbornou dráhu, ale také problémy v jižním Tyrolsku, odkud byl donucen kvůli zvýšenému tlaku fašistického režimu odejít, a přijal tak nabídku Paula Fridolina Kehra k účasti v MGH na zpracování listin Jindřicha III.¹¹² Potřebné materiály zaslal z Londýna, kde tehdy pobýval v souvislosti s prací na papežských listinách pro anglické příjemce, též Walter Holtzmann.¹¹³ Nicméně zdálo se, že favoritem byl od počátku mladý Heinz Zatschek, který se také těšil výrazné podpoře odstupujícího Hanse Hirsche,¹¹⁴ navíc byl oproti zbylým kandidátům přeci jen více zaměřen na diplomatiku. V květnu 1929 byl jmenován mimořádným profesorem.¹¹⁵

Od konce 20. let tedy měla hlavní tíže pomocně-vědní výuky spočívat na Heinzi Zatschkovi. Od stejné doby, jak naznačeno, také klesá počet nabízených kurzů využitelných pro archivní přípravu. Šíře takto zaměřených předmětů se navíc ještě zúžila po odchodu Theodora Mayera, který do výuky vedle obecně historických předmětů zařazoval správní dějiny i novověkou diplomatiku (naposledy v zimním semestru 1929/1930).¹¹⁶ Jeho stolice – ovšem již jen pro středověké dějiny – byla následně obsazena Gustavem Pirchanem.¹¹⁷ Jen ojedinelou zůstala přednáška Josefa Pfitznera *Ausgewählte Kapitel der deutschen Verfassungsgeschichte im Mittelalter*,¹¹⁸ který ostatně držel profesuru východoevropských dějin.¹¹⁹ V průběhu 30. let tak předměty s jistým využitím pro archivní přípravu nabízel pouze Heinz Zatschek a Wilhelm Wostry. Wostry zařazoval pravidelně různé obměny správních dějin českých zemí většinou zaměřené na středověk.¹²⁰ Zatschek potom zajišťoval kurzy z pomocných věd historických. Pravidelně vypisoval seminář *Lateinische Paläographie*

¹¹¹ AUK, FF NU, karton 67; k Santifallerovým problémům v jižním Tyrolsku viz Hannes OBERMAIR, *Leo Santifaller (1890–1974). Von Archiven, Domkapiteln und Biographien*, in: K. Hruza (Hg.), *Österreichische Historiker 1900–1945*, (2008), s. 597–617, zde s. 603.

¹¹² AUK, FF NU, karton 67.

¹¹³ AUK, FF NU, karton 67.

¹¹⁴ O. KONRÁD, *Dějepisectví, germanistika a slavistika*, s. 99–100; Karel HRUZA, *Heinz Zatschek (1901–1965). „Radikales Ordnungsdenken“ und „gründliche, zielgesteuerte Forschungsarbeit“*, in: K. Hruza (Hg.), *Österreichische Historiker 1900–1945*, (2008), s. 677–792, zde s. 696–702.

¹¹⁵ O. KONRÁD, *Dějepisectví, germanistika a slavistika*, s. 99; Karel HRUZA, „*Mit dem arischen Flügel*“ – *Heinz Zatschek und seine Abkehr von der MGH Edition der Epistolae Wibaldi*, in: Arno Mentzel-Reuters – Martina Hartmann – Martin Baumeister (Hgg.), *Das Reichsinstitut für ältere deutsche Geschichtskunde 1935 bis 1945 – ein „Kriegsbeitrag der Geisteswissenschaften“?* (MGH, Studien zur Geschichte der Mittelalterforschung 1), Wiesbaden 2021, s. 135–177, zde s. 138.

¹¹⁶ *Ordnung der Vorlesungen WS 1929/30*, s. 26.

¹¹⁷ AUK, FF NU, karton 67; Stephan LEHR – Tomáš BOROVSKÝ, *Gustav Pirchan (1881–1945). Ein Prager Historiker zwischen Deutschen und Tschechen*, in: Karel Hruza (Hg.), *Österreichische Historiker 1900–1945. Lebensläufe und Karrieren in Österreich, Deutschland und der Tschechoslowakei in wissenschaftsgeschichtlichen Porträts*, II, Wien [u.a.] 2012, s. 329–377, zde s. 343.

¹¹⁸ *Ordnung der Vorlesungen SS 1929*, s. 27.

¹¹⁹ O. KONRÁD, *Dějepisectví, germanistika a slavistika*, s. 101.

¹²⁰ *Ordnung der Vorlesungen SS 1929*, s. 27; *Verfassung und Verwaltung der Länder der böhm. Krone im Mittelalter*; *Ordnung der Vorlesungen WS 1931/32*, s. 27; *Böhmische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte*.

*des Mittelalters*¹²¹ a *Einführung in die Urkundenforschung*.¹²² Vedle toho připravoval specializovanější výklady, které byly v souladu s jeho aktuálními vědeckými zájmy – na mysl tu mám zvláště jeho *Diplomatik der Přemyslidenurkunde*.¹²³ Jen ojedinele nabízel kurzy z jiných pomocných věd historických: historické chronologie¹²⁴, sfragistiky a heraldiky.¹²⁵ Vedle Wilhelma Wostrého a Heinze Zatschka to byly ještě přednášky Antonína Mouchy z oblasti knihovně a kodikologie, které měly jistou relevanci pro archivní přípravu. Byly orientovány jednak k soudobé knihovnické praxi (*Bibliotheksverwaltung*,¹²⁶ *Einführung in die Benützung der Bibliotheken*,¹²⁷ *Bibliographie*¹²⁸ či *Katalogisationslehre*¹²⁹), jednak ke knižním dějinám (*Ausbreitung der Buchdruckerkunst*,¹³⁰ *Vor- und Frühgeschichte des Buchdrucks*,¹³¹ *Buchillustration*¹³² či *Buchgeschichte*¹³³).

Archivní kurzy

Možnosti nabytí alespoň elementárního archivního vzdělání tím ale nebyly vyčerpány. Vedle archivářů s univerzitním absolutoriem byli v této sféře činní také četní dobrovolníci, kteří se ujímali nezřídka ve svém volném čase pořádání zvláště komunálních archivů, v jejichž stavu existovaly hluboké rozdíly. Krátkodobé intenzivní archivní kurzy tak představovaly vhodný nástroj pro propagaci a osvětu. Této iniciativy se zpočátku existence Československé republiky chopila Archivní škola. Již v červnu 1919 konala archivní kurz pro obecní archiváře.¹³⁴ Jakkoliv jeho pokračování bylo poptáváno, je pravděpodobné, že opakován nebyl.¹³⁵ V říjnu 1920 se uvažovalo o jistém archivním kurzu v rámci Státní školy knihovnické.¹³⁶ Také Ministerstvo národní obrany projevovalo zájem o uspořádání takového školení pro důstojníky z rezortních spisoven. Archivní škola žádala v říjnu 1921 o svěření těchto kurzů do své péče – probíhaly by v Praze, v Brně i v Bratislavě. Bylo

¹²¹ *Ordnung der Vorlesungen WS 1931/32*, s. 27; problémem při realizaci tohoto kurzu byl nedostatek učebních pomůcek, viz H. ZATSCHKE, *Das Wiener Institut*, s. 47; NA, MŠ, inv. č. 1536, karton 1079: v roce 1934 žádal Zatschek o dotaci na pořízení paleografických pomůcek – s ohledem na zvýšený počet seminaristů, kterých bylo 30–40 a exemplářů paleografických Tafelwerke bylo pět. Proto žádá o příspěvek 1008,- Kč na zhotovení dalších čtyř kopií těchto Tafelwerke (obsahujících 24 snímků).

¹²² *Ordnung der Vorlesungen SS 1932*, s. 26; *Ordnung der Vorlesungen WS 1934/35*, s. 32; *Ordnung der Vorlesungen SS 1935*, s. 29.

¹²³ *Ordnung der Vorlesungen WS 1932/33*, s. 27.

¹²⁴ *Ordnung der Vorlesungen SS 1931*, s. 26.

¹²⁵ *Ordnung der Vorlesungen SS 1936*, s. 31.

¹²⁶ *Ordnung der Vorlesungen WS 1931/32*, s. 37; *Ordnung der Vorlesungen SS 1932*, s. 37.

¹²⁷ *Ordnung der Vorlesungen WS 1929/30*, s. 36.

¹²⁸ *Ordnung der Vorlesungen WS 1932/33*, s. 37.

¹²⁹ *Ordnung der Vorlesungen SS 1936*, s. 42.

¹³⁰ *Ordnung der Vorlesungen SS 1931*, s. 36.

¹³¹ *Ordnung der Vorlesungen WS 1932/33*, s. 37.

¹³² *Ordnung der Vorlesungen SS 1934*, s. 37.

¹³³ *Ordnung der Vorlesungen WS 1935/36*, s. 41.

¹³⁴ Patrně k nim se vztahuje snaha MŠaNO o konání čtrnáctidenních kurzů pro zájemce o archivnictví. Obsah měl vypadat následovně: pvh včetně archeologie, archivní nauka, knihopis, středověká latina, stará čeština, slovenština a středohornomněčina, nauka o pramenech, právní pojmy, správní a právní dějiny – vše se zřetelem k československým reáliím a archivním potřebám (J. KOLLMANN, *Státní archivní škola*, s. 245).

¹³⁵ AUK, Státní archivní škola, inv. č. 617, karton 21.

¹³⁶ Tamtéž.

to z jejího pohledu lepší řešení, než kdyby byly přednáškami pověřeny jednotlivé osoby, protože jen Archivní škola by dokázala podle jejího názoru zajistit jednotnou podobu kurzu a disponuje potřebnými odborníky, z nichž někteří se právě podílejí na spisové rozluce ve Vídni a mohli by tak tyto zkušenosti přenést i do výuky.¹³⁷ MŠaNO zřejmě tento návrh akceptovalo a ještě v říjnu 1922 vyzývalo Archivní školu o dodání osnovy kurzů – patrně bez výsledku.¹³⁸ Zdá se, že na rozdíl od knihovnických kurzů¹³⁹ se ty archivní rozbíhaly jen s obtížemi.

V následujících letech se dařilo pořádat je ve spojení se Státní knihovnickou školou: jednalo se o archivní kurz pro obecní knihovníky, archiváře a kronikáře. Konal se v Praze a Ostravě vždy ve dvou dnech v únoru 1924. Oba pražské kurzy (jeden pro pražské, druhý pro mimopražské zájemce¹⁴⁰) byly doplněny exkurzí do pražského městského archivu, frekventanti ostravského kurzu zase zamířili do tamního městského archivu.¹⁴¹

Další větší akci se podle všeho podařilo uspořádat až v roce 1930, kdy však za ní nestála Archivní škola, nýbrž – byť s Archivní školou úzce spřízněná – Československá archivní společnost a profesní spolek středoškolských profesorů. Kurz proběhl na Filozofické fakultě UK od 30. března do 1. dubna a byl určen pro středoškolské učitele – zvláště ty, kteří vyučovali dějepis, ale otevřen byl i pro jiné zájemce.¹⁴² Spiritus movens akce byl Václav Vojtíšek. Snažil se zapojit právě středoškolské profesory dějepisu do péče o obecní archivy.¹⁴³ Do Prahy se na přelomu března a dubna 1930 sjelo přes 90 zájemců, kteří absolvovali prakticky zaměřený kurz: nekoncentroval se na pomocné vědy historické (jako například učební plán Archivní školy), ale opravdu na archivnictví a archivní praxi.¹⁴⁴ Kurz byl doplněn také exkurzí do čtyř pražských archivů: Archivu Ministerstva vnitra, Archivu Hlavního města Prahy, Archivu země České a Státního zemědělského archivu.¹⁴⁵ Ostatně i přednášky na kurzu proslovené se dočkaly samostatného knižního vydání.¹⁴⁶ Václav Vojtíšek velmi pozitivně hodnotil průběh kurzu – nejen pokud šlo o předávání informací, ale také navázání kontaktů s regionálními zájemci o archivnictví – a přál si jeho pokračování.¹⁴⁷ K tomu došlo podle všeho s časovým odstupem již jen jednou – v červenci 1934 v Hradci Králové.¹⁴⁸

Není třeba zvláště připomínat, že zmíněné kurzy byly využívány výlučně českými či slovenskými frekventanty. Mimo tyto kurzy stáli zájemci sudetoněmečtí. I v tomto prostředí byla pocítována potřeba lepšího zajištění komunálních archivů a snahy o zlepšení

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Informace o nich v jednotlivých číslech periodika *Časopis československých knihovníků* 1–17, 1922–1938.

¹⁴⁰ Pražských bylo 23, mimopražských 37.

¹⁴¹ *Archivářský kurz pro obecní knihovníky, archiváře a kronikáře*, *Časopis československých knihovníků* 3, 1924, s. 35.

¹⁴² *Archivní kurs pro středoškolské profesory historiky*, *Věstník československých profesorů* 38, 1930–1931, s. 213–215.

¹⁴³ Václav VOJTÍŠEK, *Na prospěch našich archivů*, *Věstník československých profesorů* 38, 1930–1931, s. 20–26.

¹⁴⁴ Jan KAHUDA, *Československá archivní společnost*, SAP 65, 2015, s. 175–276, zde s. 201.

¹⁴⁵ *Archivní kurs pro středoškolské profesory*, s. 213–215.

¹⁴⁶ Václav VOJTÍŠEK (ed.), *O našich městech a patrimoniích a o správě obecních archivů: s poučením o hlavních archivech pražských*, Praha 1934.

¹⁴⁷ Václav VOJTÍŠEK, *Pro zachování archivních kursů*, *Věstník československých profesorů* 38, 1930–1931, s. 241–244.

¹⁴⁸ J. KAHUDA, *Československá archivní společnost*, s. 201.

stavu se upíraly různými směry.¹⁴⁹ Jedním z nich bylo i pořádání školících archivních kurzů. O jejich vzniku a organizaci jsem se vyjádřil již jinde,¹⁵⁰ nyní si však povšimněme podrobněji jejich obsahu vzhledem k aktuálním potřebám oboru. Zatímco v českém prostředí vznikaly oddělené kurzy pro obecní archiváře, u nichž se nepředpokládalo vzdělání v oboru, a školení pro profesory gymnázií, v německém pohraničí byly obě větve spojeny. Coby organizátor těchto akcí se postupně etablovala archivní sekce při VGDB, která byla personálně navázána rovněž na akademické prostředí. V letech 1928–1935 se podařilo uspořádat tři taková setkání. Prvních dvou kurzů (v Chebu v roce 1928 a v Moravské Třebové v roce 1930) se zúčastnilo 48 osob, z čehož bylo 15 obecních úředníků, 18 učitelů, čtyři vlastivědní badatelé (*Heimatsforscher*) a 11 vysokoškolských studentů.¹⁵¹ Ve všech případech se jednalo o intenzivní několikadenní školení v podobném formátu, jaký jsme viděli u českých kurzů.

Na prvním kurzu v Chebu zaznělo celkem 18 přednášek, praktických cvičení či exkurzí. Nemalou část přednášejících představovali pedagogové Filozofické fakulty NU – Theodor Mayer, Wilhelm Wostry, Gustav Pirchan a Anton Blaschka. Dva posledně zmínění ale učili v této době na univerzitě pouze jako soukromí docenti, resp. lektori a jejich hlavním působištěm byl Archiv Ministerstva vnitra. Dále přednášeli také regionální archiváři Heribert Sturm (Jáchymov), Karl Siegl (Cheb), Rudolf Wenisch (Chomutov), Kurt Oberdorffer (Most) a Karl Ludwig (Karlovy Vary). Úvodních výkladů o základních pojmech archivnictví a vývoji německých měst se ujal Theodor Mayer, předseda archivní sekce VGDB. Další úžeji zaměřené archivní přednášky (vedle správně či obecně historických) pronesl také Karl Siegl, který se věnoval vztahu archivu a muzea, a zvláště potom Gustav Pirchan, který přiblížil české veřejné a soukromé archivy, spolu s Kurtem Oberdorfferem, jenž se věnoval úkolům městského archivu (stojícího mezi úředními a vlastivědnými povinnostmi) ve spojení s městským muzeem a knihovnou. Prakticky byl zaměřen také výklad Antona Blaschky nazvaný *Hilfsbücher des Archivars*. Celkově tak jednotlivá témata byla zastoupena vyváženě a činila za dost také dalším úkolům, které městští archiváři plnili (vedle jiných i vedení městské/obecní kroniky).¹⁵² Co do personálního zastoupení se zde sudetoněmecké archivnictví prezentovalo velmi reprezentativně. Z vedoucích představitelů oboru tu chyběl snad jen Hans Hirsch působící tehdy již ovšem ve Vídni.¹⁵³ Absentovalo také jméno Rudolfa Kosse, který, jak jsme slyšeli, v této době pořádal na Filozofické fakultě NU přednášky z archivnictví.

Když se zájemci o archivní kurz sešli za dva roky v Moravské Třebové, menší část přednášek se opakovala. K dispozici máme tentokrát i detailnější informace o obsahu jednotlivých referátů díky podrobnějšímu článku v místním tisku.¹⁵⁴ Zatímco chebské setkání bylo šestidenní, nyní došlo ke zkrácení programu na čtyři dny. Do něj bylo zahrnuto 13 výkladů.

¹⁴⁹ Viz T. VELIČKA, *Sudetoněmecké archivnictví*, s. 290nn.

¹⁵⁰ T. VELIČKA, *Sudetoněmecké archivnictví*, s. 320–322.

¹⁵¹ Kurt OBERDORFFER, *Aus dem Archivwesen der sudetendeutschen Städte: Die Archivlehrgänge*, in: Hans Beschner (Hg.), *Archivstudien. Zum siebzigsten Geburtstage von Woldemar Lippert, Dresden 1931*, s. 174–178, zde s. 176.

¹⁵² *Bericht über den Archivschulungskurs in Eger, MVGDB 66, 1928*, s. 91–92.

¹⁵³ Jakkoliv se do Čech často vracel – viz korespondence s Wilhelmem Wostrym: AAV, Wostry, Wilhelm.

¹⁵⁴ *Schönhengster Zeitung vormals Wochenblatt für Mähr. Trübau, Zwittau und Umg. Schönhengster Nachrichten*, Nr. 28, 12. Juli 1930, s. 9–10; stručně též *Arbeitsplan für den Archivlehrgang 1930 in Mährisch-Trübau, MVGDB 68, 1930*, s. 80.

Posluchači tu byli seznámeni se současnými pořádacími principy v archivnictví, stejně jako se soudobým archivnictvím v německých zemích a v Československu (G. Pirchan). Přímou archivní problematice se věnoval Emanuel Schwab (jihlavský archivář), který představil osudy jihlavského archivu poznamenaného nevhodným proskartováním v 19. století, přičemž za pomoci různých registraturních pomůcek prezentoval rekonstrukci zaniklých částí fondu. Velmi prakticky byl zaměřen také výklad Kurta Oberdorffera, který navázal na předchozí příspěvek představením registraturních pomůcek a jejich využití, zároveň přiblížil i moderní zpřístupňovací způsoby; v druhé přednášce potom Oberdorffer představil archiv v negativním vymezení vůči knihovně a muzeu a pohovořil o nejčastějších typech fondů, které se dostávají do městských archivů. Týž autor se také ujal prezentace tehdejších soukromých archivů – šlo zde zvláště o archivy šlechtické. I tentokrát došlo na ostatní úkoly obecních archivářů – zvláště vedení místních pamětních knih. Ostatní příspěvky byly věnovány jednotlivým pomocným vědám historickým.¹⁵⁵ Zvláště ve shrnujících výkladech bylo patrné vnímání sudetoněmeckého archivnictví coby součásti oboru v německých zemích (zjevné to bylo především při přednášce Gustava Pirchana).

Poslední archivní kurz se konal 26. a 27. srpna 1935 ve Frýdlantu. Došlo tak k dalšímu zkrácení programu – tentokrát do něj bylo zařazeno jedenáct přednášek. Výrazně méně tu byli oproti předchozím setkáním zastoupeni přednášející z pražské univerzity. V tom se zrcadlí všeobecnější vývoj, který jsme si představili již výše: od závěru 20. let zde dochází k výraznému omezení nabídky předmětů relevantních pro zájemce o budoucí archivní dráhu. Po odchodu Theodora Mayera a Hanse Hirsche jediný ordinář pomocných věd historických na Filozofické fakultě NU – Heinz Zatschek – se archivního kurzu nezúčastnil; mimo zůstal tentokrát i Wilhelm Wostry. Hlavním řečníkem tu tak byl Josef Bergl z Archivu Ministerstva vnitra – tentokrát se již úvodní referát nevěnoval archivnictví v Německu a v Rakousku, ale přímo v Československu. Základní archivní pojmy představil Gustav Pirchan a podobně jako v Moravské Třebové řečnil Kurt Oberdorffer o městských archivech v teorii a praxi. Nově byly zařazeny zprávy o vybraných archivech: v Chebu (Heribert Sturm), Levoči (Heinz Prokert) a Javorníku (Rudolf Fitz). Celkově je tak potřeba říci, že téměř všichni přednášející byli aktivními archiváři – ať již v centrálních archivech (Josef Bergl, Anton Blaschka, do roku 1933 také Gustav Pirchan), nebo v regionech. Pouze z akademického prostředí se rekrutoval jediný řečník (Wilhelm Weizsäcker).¹⁵⁶

Celkově se dá říci, že se archivní kurzy organizované archivní sekci při VGDB postupně profilovaly co do svého užšího archivářského zaměření. Organizátorům se dařilo připravit poměrně pestrou a vyváženou směsici přednášejících i témat, která byla nejprve zaměřena rovněž na oblasti sousedící s archivnictvím, postupem doby byly tyto vedlejší otázky vypouštěny. Stále si v učebním plánu zachovávaly významné místo pomocné vědy historické (zvláště diplomatika, sfragistika, heraldika a historická chronologie). Na rozdíl od kurzů pořádaných Archivní školou, resp. Československou archivní společností zde však figurovalo méně sevřené publikum, kde se nacházeli jak univerzitní absolventi, tak úředníci, ba i prostí poučení laikové se zájmem o archivnictví. Další rozdělení kurzu by

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ Státní okresní archiv Most, Spolek přátel německého muzea, složka Archivlehrgang Reichenberg 1935, inv. č. 109, ev. č. 29.

však i vzhledem k poměrně nízkému zájmu nebylo účelné, byť by rozhodně bylo pro dobro věci.

Na obdobné problémy v oblasti vzdělávání archivářů a osob, které se o archivy staraly, narážíme i v jiných zemích. Stejný směr intenzivních snah sledovali kupříkladu soudobí polští archiváři. Jimi konané kurzy však byly přeci jen v mnoha ohledech odlišné. I vzhledem k absenci odborného archivního vzdělání v Polsku jej do určité míry nahrazovaly. Začaly se ovšem záhy dělit na akademické – určené pro studující či absolventy univerzit – a úřední, které byly zamýšlené pro zaměstnance různých institucí. Zatímco první okruh byl zaměřen silně na archivnictví, druhý potom spíše na spisovou službu. Odlišná byla také ve srovnání s Československem forma jejich konání: byly o něco rozsáhlejší co do počtu odpřednášených hodin (přibližně dvojnásobné), ovšem konaly se formou jakési večerní školy (každé odpoledne ve všední dny) a především místem jejich konání byla vždy Varšava. I s ohledem na každodenní výuku tak byl okruh zájemců limitován vlastně jen na polské hlavní město. Tím ovšem, že se zde nacházely centrální úřady a také pět státních archivů, byla poptávka po těchto kurzech poměrně značná: akademické kurzy zde v letech 1925–1930 absolvovalo asi 200 osob, zhruba stejný počet frekventantů měly i úřednické kurzy konané v letech 1930–1937.¹⁵⁷ Jistou paralelu bychom našli také v soudobém Prusku, kde stát ve 30. letech vyvíjel silný tlak na dohled nad nestátními archivy, který měla vykonávat instituce archivních inspektorů (*Archivpfleger*) jmenovaných vždy pro každý okres.¹⁵⁸ V letech 1937–1939 se konalo několik setkání pro ně určených: nejprve ve Vratislavi, následně v Gliwicích. Jejich smyslem bylo hlubší poučení o aktuálních trendech v archivnictví.¹⁵⁹

Vrátíme-li se k polským analogiím, pak můžeme konstatovat, že i když Praha měla v mnohém ohledu podobné předpoklady jako Varšava, nedošlo zde k tak masivnímu nárůstu zájmu o doplňkové vzdělání v archivnictví a spisové službě. Důvod pro odlišný vývoj tak možná lze spatřovat v centralizované organizaci polského archivnictví oproti situaci v Československu, kde byl obor zatěžován neustálými spory mezi resorty školství a vnitra (a někdy též zemědělství). Nicméně nevýhodou polského systému archivních kurzů bylo jejich výhradní zakotvení do prostředí hlavního města, které neumožňovalo zájemcům z venkova účastnit se jednotlivých běhů. V tomto ohledu tak byly české, ale i sudetoněmecké kurzy úspěšnější. Dokázaly přinést vědecký pohled na archivnictví do jednotlivých regionů. A právě situace mimo centra a adekvátní zaopatření nestátních archivů stály v centru zájmu organizátorů (na rozdíl od tehdejšího Polska, kde byly kurzy zaměřeny na centrální instituce) – ať už na české straně zvláště Václava Vojtíška, na německé straně především Kurta Oberdorffera. Do jaké míry opravdu přinášely pokrok, může být předmětem dalšího výzkumu.

¹⁵⁷ Irena MAMCZAK-GADKOWSKA, *Archiwa państwowe II Rzeczypospolitej*, Poznań 2006, s. 153–158.

¹⁵⁸ Archiwum Państwowe we Wrocławiu, oddział Jelenia Góra, Miejskie i Powiatowe Archiwum w Jeleniej Górze, inv. č. 1.

¹⁵⁹ Maik SCHMERBAUCH, *Archivpflege im schlesischen Erzbistum Breslau 1936–1939*, Wrocławski przegląd teologiczny 25/1, 2017, s. 75–103, zde s. 96–99.

Závěr

Cílem předkládaného textu byla snaha poukázat na sudetoněmecké souvislosti ve vzdělávání archivářů v první Československé republice. Ať už šlo o veškeré návrhy na budoucí organizaci archivnictví, nebo o podobu oborového vzdělávání, vždy to byly projekty českých archivářů. Zástupci největší národnostní menšiny v ČSR – a jejich odborní reprezentanti – tak byli zcela odříznuti od klíčových rozhodnutí. Na jednu stranu se nelze divit, neboť šlo o logický důsledek vztahu těchto osob k Československé republice, který se jen pozvolna dostával do korektních mezí. Na straně druhé jsme byli svědky pokusů o kompromisní řešení, která měla rezultovat ve vytvoření jakési smíšené česko-německé archivní školy v Praze. Jejich naplnění se ale postavily české archivní špičky, které nakonec i svým vlivem zamezily vzniku jak nejprve Německé archivní školy, tak záhy i smíšené archivní instituce. Dobroděnými vedení Archivní školy naprosto zřetelně probleskuje velká nedůvěra – ať již oprávněná, nebo nikoliv –, kterou čeští archiváři a univerzitní profesori měli vůči svým německým kolegům, která rezultovala v proklamaci – byť směřovanou pro foro interno – zajištění míst ve státních či zemských archivech výhradně pro Čechy nebo Slováky. Jednou stranou mince tak byly proklamace o otevřenosti Archivní školy pro všechny zájemce, druhou stranou potom reálný stav věci. Vzájemné vztahy dobře ilustruje drobná epizoda z roku 1924. Na 2. dubna byla ohlášena přednáška Eugène Dépreze, profesora univerzity v Rennes, na téma *L'École des chartes a její vliv na francouzské dějepiscetví*. K přednášce vypracovala Archivní škola rozsáhlý seznam pozvaných hostů. Byť okrajově, tak mezi nimi přesto figurují také zástupci česko-německé archivní obce i rektorát Filozofické fakulty NU.¹⁶⁰ Druhým příkladem opatrného sblížení potom byly přednášky Rudolfa Kosse na Filozofické fakultě NU, které se konaly na půdě Archivní školy¹⁶¹ – došlo zde tak alespoň k drobnému naplnění představ rozvíjených na straně NU o fúzi mezi vlastní institucí a Archivní školou.

Pozoruhodné vzednutí zájmu o archivní vzdělávání a obecně o sudetoněmecké archivnictví sledujeme v kruzích FF NU okolo poloviny 20. let. Šlo do určité míry o iniciativu stejných osob, ale přesto je tak možné identifikovat silný ideový proud s ohledem na snahu o zlepšení komunálního archivnictví v německém pohraničí: ať už šlo o první sjezd německých archivářů z Čech, založení archivní sekce při VGDB, zavedení archivní přílohy spolkového časopisu anebo kroky podnikané pro zlepšení výchovy archivního dorostu. Ty se sice nakonec, jak již řečeno, nepodařilo uvést v život, nicméně právě doba kolem poloviny 20. let je ve znamení zvýšeného počtu předmětů na německé Filozofické fakultě využitelných pro archivní přípravu. Jednotliví ordináři historie, pomocných věd historických, ale také někteří soukromí docenti vypisovali řadu takových kurzů. První místo mezi nimi zaujímal Rudolf Koss, který ve dvou semestrech dokonce vyhlásil přednášku z archivnictví. Závěrem tohoto desetiletí ale dochází k poklesu zájmu o tyto předměty. Souviselo to s personální obměnou pracoviště. V průběhu 20. let bylo při obsazování jednotlivých ordinariátů ve hře více aktivních archivářů, kteří tak teoreticky mohli být povoláni k tomu, aby přinesli na fakultu předměty využitelné pro přípravu budoucích archivářů.

¹⁶⁰ AUK, Státní archivní škola, inv. č. 621, karton 21.

¹⁶¹ Tedy zároveň půdě Archivu země České, kde Koss působil.

Ti tak byli odkázáni, pokud ovšem ovládali český jazyk, na studium na Archivní škole, či v zahraničí, které ovšem bylo výjimkou. Zájem o tradiční studium na vídeňském Institutu ze strany českých Němců byl silnější jen počátkem 20. let, poté klesá; na berlínském Institutu für Archivwissenschaft je doložen jeden absolvent z Čech. Poslední možností potom byly archivní kurzy pořádané archivní sekcí VGDB. Ty nicméně nebyly něčím, co by mohlo konkurovat české Archivní škole, neboť jejich edukace byla zaměřena na širší publikum, jemuž se musel obsah kurzů přizpůsobovat. České archivní prostředí tak generovalo – v německé i české mutaci – několik druhů takových školení. Nebyly sice tak četné jako například v soudobém Polsku, nicméně byly organizovány na rozdíl od sousedního Polska také v jednotlivých regionech, kam mohly přinášet archivní osvětu.

TOMÁŠ VELIČKA

Die archivarische Ausbildung in der Tschechoslowakei 1918–1938: sudetendeutsche Zusammenhänge

Zusammenfassung

Ziel vorliegenden Textes ist es, auf sudetendeutsche Zusammenhänge in der archivarischen Ausbildung in der ersten tschechoslowakischen Republik hinzuweisen. Ob es sich um Vorschläge zur künftigen Organisation des Archivwesens oder um die Gestalt der Fachausbildung handelte, stets waren es Projekte tschechischer Archivare. Die Vertreter der größten nationalen Minderheit in der ČSR – und ihre Fachvertreter – waren somit von den Schlüsselentscheidungen völlig abgeschnitten. Dies darf einerseits nicht verwundern, handelte es sich doch um eine logische Folge der Beziehung dieser Personen zur Tschechoslowakischen Republik, die nur allmählich korrekte Formen annahm. Andererseits sind wir Zeugen von Versuchen, eine Kompromisslösung zu finden, welche in der Errichtung einer gemischten deutsch-tschechischen Archivschule in Prag münden sollte. Gegen eine solche Lösung waren freilich die führenden Vertreter des tschechischen Archivwesens, die schließlich mit ihrem Einfluss zunächst die Entstehung einer deutschen Archivschule und dann plötzlich auch die einer gemischten Archivinstitution verhinderten. Durch die Gutachten der Archivschulleitung lässt sich ganz deutlich das – ob nun berechtigt oder nicht – starke Misstrauen erkennen, das die tschechischen Archivare und Universitätsprofessoren gegenüber ihren deutschen Kollegen hegten. Dieses Misstrauen mündete dann in die Erklärung, Stellen in staatlichen oder Gebietsarchiven ausnahmslos für Tschechen oder Slowaken sicherzustellen. Die eine Seite der Münze waren Proklamationen, dass die Archivschule allen Interessenten offenstehe, die Kehrseite der Medaille aber war der reale Sachverhalt.

Eine bemerkenswerte Zunahme des Interesses an der archivarischen Ausbildung und allgemein am sudetendeutschen Archivwesen können wir um die Mitte der 1920er Jahre beobachten. Bis zu einem gewissen Grad handelte es sich um eine Initiative derselben Personen, dennoch kann man starke ideelle Tendenzen ausmachen, das kommunale Archivwesen im deutschsprachigen Grenzgebiet zu verbessern: sei es die erste Versammlung deutschböhmischer Archivare, die Gründung einer Archivsektion beim Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen (VGDB), die Einführung einer Archivbeilage der Verbandszeitschrift oder Schritte zur Verbesserung der Ausbildung des Archivarnachwuchses. Diese Schritte ins Leben zu rufen gelang es letzten Endes, wie schon gesagt, zwar nicht, doch stand gerade der Zeitraum um die Mitte der 1920er Jahre im Zeichen der Zunahme von Fächern an der deutschen Philosophischen Fakultät, die für die archivarisches Vorbereitung nutzbar waren. Die einzelnen Ordinarien für Geschichte, für die historischen Hilfswissenschaften, aber auch einige Privatdozenten schrieben eine ganze Reihe solcher Kurse aus. Die führende Stelle unter ihnen nahm Rudolf Koss ein, der in zwei Semestern sogar eine Vorlesung über Archivwesen ankündigte. Am Ende jenes Jahrzehnts nahm aber das Interesse an diesen Fächern ab. Dies hing mit dem Personalwechsel der Arbeitsstelle zusammen. Im Laufe der zwanziger Jahre waren bei der Besetzung der einzelnen Ordinarien mehr aktive Archivare im Spiel, die somit theoretisch

dazu berufen sein konnten, an die Fakultät Fächer zu bringen, die für die Vorbereitung der zukünftigen Archivare genutzt werden konnten.

Ein Auslandsstudium war auch für die Deutschböhmen ein wenig genutztes Modell. In Frage kam das Wiener Institut, für das wir insbesondere in der ersten Hälfte der 1920er Jahre mehrere sudetendeutsche Absolventen feststellen: allerdings haben sich nur drei von ihnen mit größerem oder geringerem Erfolg um eine archivarische Karriere in der Tschechoslowakei bemüht (Kurt Oberdorffer, Emil Schieche und Emil Franzel). Die Übrigen waren, sofern sie freilich der tschechischen Sprache mächtig waren, auf das Studium an der Archivschule oder auf Archivkurse angewiesen, die von der Archivsektion des VGDB veranstaltet wurden. Allerdings konnten diese der tschechischen Archivschule nicht konkurrieren, denn ihre Ausbildung war auf ein breiteres Publikum ausgerichtet, dem sich der Inhalt der Kurse anpassen musste. Das tschechische archivarische Milieu generierte somit – und zwar in deutscher und tschechischer Fassung – mehrere Arten solcher Lehrgänge. Zwar waren die nicht so zahlreich wie beispielsweise im zeitgenössischen Polen, doch wurden sie im Unterschied zum benachbarten Polen auch in den einzelnen Regionen organisiert, in die sie archivarische Aufklärung bringen konnten.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

Mgr. Tomáš Velička, Ph.D.

Katedra archivnictví a pomocných věd historických

Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem

tomas.velicka@ujep.cz

VÝSTAVA SOUDOBÉ KULTURY V ČSR A NĚMECKÁ UNIVERZITA V PRAZE

JANA RATAJOVÁ

EXHIBITION OF CONTEMPORARY CULTURE IN THE CZECHOSLOVAK REPUBLIC AND THE GERMAN UNIVERSITY IN PRAGUE

In 1928, there took place in Brno an Exhibition of Contemporary Culture whose aim was to present the successes of the first decade of the Czechoslovak state. This article investigates the way in which the German University in Prague was represented at this exhibition. On a more general level, it thus also deals with the manner in which German science was presented at this exhibition as part of Czechoslovak science.

Keywords: Exhibition of Contemporary Culture in Brno 1928 – German University in Prague – Germans in Czechoslovakia, 1918–1938 – Werkbund der Deutschen in der Tschechoslowakischen Republik – exhibition grounds Brno

DOI: 10.14712/23365730.2022.2

„Získali jsme nejen Čechy a Slováky, ale i ostatní národnosti, v první řadě Němce, přesvědčivše je, že běží nám poctivě o to, abychom předvedli v ušlechtilém závodění výsledky duševní práce za poslední desetiletí nás všech, již žijeme na půdě tohoto státu.“¹

Vznik tohoto příspěvku inicioval diplom uložený ve fondu Přírodovědecké fakulty Německé univerzity v Praze udělený Ústavu pro farmaceutickou botaniku a jeho přednostovi profesoru Adolfu Pascherovi za expozici na Výstavě soudobé kultury v ČSR, která se konala v Brně roku 1928. Zajímalo mne, jakým způsobem byla na akci prezentující úspěchy prvního Československého desetiletí zastoupena pražská německá univerzita. Obecně pak jakým způsobem byla německá věda v Československu prezentována jako součást československé vědy.

Brněnská výstava soudobé kultury roku 1928 byla velmi významnou akcí, která se těšila značné pozornosti médií. V nedávné minulosti se již některými aspekty výstavy zabývali historici i historici umění.² Výstava byla součástí oslav desátého výročí vzniku Českoslo-

¹ Jindřich CHYLÍK, *Úvodem. Jak došlo k výstavě*, in: Vladimír Úlehla – Jaroslav B. Svrček – František V. Vaníček, *Výstava soudobé kultury v Československu Brno 1928*. Hlavní průvodce, Brno 1928, s. 7–9.

² Marta FILIPOVÁ, *Výstava jako symbol národa a státu. Výstava soudobé kultury v Československu, 1928*, in: Ondřej Jakubec – Radka Miltová (edd.), *Umění a politika. Sborník 4. sjezdu českých historiků umění* 13.–14.

venska, ale svým způsobem navazovala také na velké výstavy, které v českých zemích, ale nejen v nich, probíhaly. Je nutné připomenout, že výstavnictví bylo typickým projevem kultury druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století a velké výstavy byly velmi ambiciózní projekty.³ Výstava z roku 1928 tak navazovala nejen na velké pražské výstavy z let 1891 či 1908, ale i na světovou výstavu ve Vídni z roku 1873 či výstavu českých Němců pořádanou v Liberci roku 1906 (*Deutschböhmisches Ausstellung Reichenberg*)⁴.

Brněnská výstava se měla od všech předchozích výstav lišit v tom, že zde byl kladen důraz na modernitu, na dobu posledních 10 let, na úspěchy nového Československa. Neměla být tudíž přehlídkou historie ani etnografické rozmanitosti českých zemí. Svou roli sehrál také výběr Brna jako výstavního města, kde byl zřízen zcela nový stálý výstavní areál. Pozemek pro výstaviště byl zakoupen roku 1923, se stavbou budov se začalo roku 1926. Je tedy vidět, že samotná příprava výstavy proběhla v naprosto rekordním čase.

Mým cílem není popsat celou přípravu výstavy, soustředím se pouze na reflexi přípravných akcí ze strany německých vědeckých institucí – zejména pražské německé univerzity – a srovnání ochoty zúčastnit se přípravných akcí, resp. celé výstavy ze strany Německé univerzity v Praze a Univerzity Karlovy. Základním materiálem jsou složky spisů uložené ve fondech Rektorátu Německé univerzity v Praze a Akademického senátu UK⁵ a publikace vydané k výstavě. Zejména hlavní katalog podávající přehled o organizátorech výstavy, jednotlivých jejích částech a prostorovém uspořádání. Rozsáhlé pasáže jsou také věnovány propagaci města Brna, dozvídáme se o jeho historii, školství, historii železnice ve městě atd.⁶ Další publikací vydanou k výstavě je dílčí katalog odboru *Věda, duchová a technická kultura a školství vysoké*,⁷ který přináší nejen přehled dané části výstavy a soupis exponátů, ale také drobné příspěvky o jednotlivých vědách na výstavě zastoupených (např. německá filozofie⁸). Poslední sledovanou publikací je německojazyčná kniha vydaná u příležitosti výstavy *Von deutscher Kultur in der Tschechoslowakei*,⁹ která obsahuje soubor příspěvků týkajících se německého kulturního života (malířství, hudba, písemnictví, německá univerzita, technické vysoké školy apod.). Pozoruhodné na této publikaci je, že za vydavatele i autorský kolektiv je označen německý výstavní výbor (*Der deutsche Ausstellungsausschuss*), podle hlavního výstavního katalogu však žádná takováto instituce

září 2012, Brno 2013, s. 249–260; Miroslav JEŘÁBEK, *K ideové rovině Výstavy soudobé kultury v Československu v Brně roku 1928*, <https://adoc.pub/k-ideove-rovin-vystavy-soudobe-kultury-v-eskoslovensku-v-brn.html> [29. 11. 2021]; Zdeněk MÜLLER a kol., *Výstava soudobé kultury. Exhibition of contemporary culture, Brno 1928*, Brno 2008; Seda MELIKYAN, *Výtvarné umění na Výstavě soudobé kultury v Československu v Brně roku 1928*, magisterská diplomová práce, Masarykova univerzita Brno 2016.

³ Srv. Tomáš OKURKA, „Výnikající hospodářský a národní čin“. *Průmyslové a všeobecné výstavy v Čechách 1891–1914. Aktéři a jejich motivace*, Ústí nad Labem – Praha 2016.

⁴ Výstavě z roku 1906 byla věnována výstava roku 2016 v Liberci, srv. Anna HABÁNOVÁ (ed.), *Německočeská výstava Liberec 1906 / Deutschböhmisches Ausstellung Reichenberg 1906*, Liberec 2016.

⁵ Archiv Univerzity Karlovy (AUK), Rektorát Německé univerzity v Praze (RNU), Výstava soudobé kultury v Československu (Brüner Kultur Ausstellung), 1926–1928, inv. č. 50, kart. 9; AUK, Akademický senát UK, Výstava soudobé kultury v Československu v Brně, 1927–1929, i. č. 3455, kart. 239.

⁶ Vladimír ÚLEHLA – Jaroslav B. SVRČEK – František V. VANIČEK, *Výstava soudobé kultury v Československu Brno 1928. Hlavní průvodce*, Brno 1928.

⁷ Jaroslav B. SVRČEK, *Katalog odboru vědy, duchové a technické kultury a školství vysokého*, Brno 1928.

⁸ Oskar KRAUS, *Německá filosofie v ČSR*, in: Jaroslav B. Svrček, *Katalog odboru vědy*, s. 170–171.

⁹ *Von deutscher Kultur in der Tschechoslowakei. Aus Anlaß der Ausstellung für zeitgenössische Kultur in Brünn 1928*, Brünn 1928.

neexistovala. Hned na začátku hlavního katalogu, na stranách 11–42, nalezneme dlouhý seznam členů výstavního výboru, podvýborů, výstavních komisí atd. Přestože se některá jména opakují (členové ústředního výboru mohou být i členy jednotlivých komisí atd.), jedná se o seznam úctyhodný. Zástupci německých škol i jiných organizací jsou ve výboru i komisích zastoupeni, přesto jsou ve výrazné menšině. Členem ústředního výboru je např. liberecký průmyslník Theodor Liebig jakožto předseda německého textilního svazu, předseda liberecké obchodní a živnostenské komory Karl Kirchof, profesor brněnské německé techniky Ludwig Stephinger či rektor pražské německé techniky Karl Mack. Uvedeni jsou i zástupci jednotlivých vystavujících institucí (za pražskou německou univerzitu děkan přírodovědecké fakulty Fritz Knoll a děkan lékařské fakulty Arthur Biedl), nicméně německý výstavní výbor jako takový zmíněn není.

Pokud chceme zjistit, jakým způsobem probíhala příprava výstavy na pražských univerzitách, je třeba projít citované spisy od samého počátku. První informační leták byl adresován rektorátům univerzit na začátku prosince 1926. Informuje o záměru uskutečnit výstavu, o její plánované struktuře i úmyslu ministerstva školství a národní osvěty podpořit účast vysokých škol a dalších vědeckých institucí na výstavě.¹⁰ Zatímco Univerzita Karlova se na přípravných pracích začala podílet téměř okamžitě, na straně Německé univerzity je zřejmé jisté váhání. Velký rozruch, alespoň podle zachovaných materiálů německého rektorátu, vyvolal rozhovor s vysokým úředníkem ministerstva školství a národní osvěty a členem výstavního výboru Aloisem Pižlem pro Moravské noviny, kde je zdůrazněno, že brněnské výstavy se zúčastní také Němci (například chebská obchodní komora). V materiálech německého rektorátu je kromě korespondence zachován překlad článku z periodika Československá republika z 11. prosince 1926, který rozhovor s Pižlem sumarizuje. Je evidentní, že účast českých Němců na výstavě byla velice žádoucí a zároveň nesamozřejmá, samotný rozhovor spíše postuluje zájem o účast německé menšiny, než aby pracoval s nějakým jasným příslibem účasti ze strany německých institucí. Výstava rekapitulující úspěchy prvních deseti let Československé republiky by bez německé účasti utrpěla citelný symbolický šrám. Nutno dodat, že načasování výstavy bylo z dnešního pohledu dokonalé, velká hospodářská krize zatím nebyla v dohledu a spolupráce s českými Němci byla na nejvyšší úrovni za celé prvorepublikové dvacetiletí. Nakonec ve vládě, která celou výstavu zaštiťovala na úrovni čestného předsednictví, byli i dva profesori Německé univerzity: ministrem veřejných prací byl bohemista Franz Spina, ministrem spravedlnosti právník Robert Mayr-Harting. Přesto nebyla účast českých Němců na výstavě ničím samozřejmým. V říjnu 1927, což byl oficiální termín podání přihlášek k výstavě, měli již organizátoři z Univerzity Karlovy přípravu výstavy dovedenou na úroveň univerzitních ústavů a řešili výběr vhodných exponátů podle instrukcí výstavního výboru. O účasti německé univerzity nebylo úplně rozhodnuto ještě v listopadu 1927.¹¹ Z dalších přepisů v materiálech německého rektorátu několikrát zaznívá důležitost toho, že se výstavy zúčastní další německé vědecké a kulturní instituce – bez účasti dalších německých institucí se pražská německá univerzita účastnit nehodlala, účast proto konzultovala s dalšími německými vysokými školami,

¹⁰ Ministerstvo školství a národní osvěty se na organizaci výstavy významně podílelo spolu s ministerstvem obchodu, ministerstvem zemědělství a dalšími institucemi. Srv. J. CHYLÍK, *Úvodem*, s. 7–9.

¹¹ Dopis rektora Mariana San Nicolo z 19. 11. 1927, podmiňující účast na výstavě účastí dalších německých institucí. Kopie dopisu byla poslána pražské německé technice. AUK, RNU, Výstava soudobé kultury, inv. č. 50, kart. 9.

zejména s pražskou německou technikou. Konečné rozhodnutí účastnit se výstavy padlo až na zasedání akademického senátu německé univerzity 18. ledna 1928. Dne 21. ledna pak vystoupil v zasedací místnosti německé lékařské fakulty jeden z hlavních organizátorů výstavy, profesor Masarykovy univerzity v Brně Vladimír Úlehla a seznámil pověřené osoby z německé univerzity s podrobnostmi ohledně členění a organizačního zajištění výstavy. Za německou stranu byli organizací pověřeni děkan lékařské fakulty profesor Arthur Biedel a děkan přírodovědecké fakulty Fritz Knoll. Vzhledem k tomu, že výstava měla být otevřena 26. května 1928, musel být výběr exponátů a jejich příprava (včetně vyhotovení tabulí a grafů) velmi rychlé. Seznam exponátů musel být nahlášen do konce ledna, což se podle zachovaných dokumentů také stalo.

Prezentace vysokých škol v rámci odboru *Věda, duchová a technická kultura a školství vysoké* podléhala poměrně přísným instrukcím organizátorů. Základním organizačním prvkem byly vědecké obory, ne instituce. Oddíly pak byly komponovány takto: „člověk a příroda živá“, „člověk a příroda neživá“, „právo a stát“ a „duchovní život člověka“. Vedle sebe tedy byly expozice ústavů českých i německých, univerzity i techniky. Přednost mělo mít vystavování vědeckých přístrojů, fotografií a dalších předmětů před knihami, vítány byly naučné filmové materiály. Přesto je z dílčího katalogu zřejmé, že expozice knih a časopisů jakožto prezentace jednotlivých ústavů byla i přes nabádání organizátorů velmi častá. Vydanými publikacemi prezentoval svůj ústav i již v úvodu zmíněný významný algolog Adolf Pascher.¹² Expozice divácky atraktivní pak byly zejména v oddílech věnovaných technickým a přírodním vědám (např. stroje v rámci expozice pražské německé techniky či expozice přístrojů konstruovaných a používaných Ernstem Machem v rámci fyziky¹³) a lékařství. Lékařské expozice měly působit výrazně lidovými panely se zobrazením chorob, modely, diapositivy atd. (například oční klinika lékařské fakulty Německé univerzity v Praze vystavovala tabuli Krátkozrakost a její následky a 25 stereoobrazů různých očních chorob,¹⁴ obsáhlý byl i materiál vystavovaný Masarykovou ligou proti tuberkulóze atd.). Divácky velmi atraktivní byla také expozice „Člověk a jeho rod“, připravovaná předními archeology a antropology (zejména profesory Karlem Absolonem a Jindřichem Matiegkou spolu s Moravským zemským muzeem), kde byli návštěvníci seznámeni s řadou významných archeologických nálezů a divácky velmi oblíbenou rekonstrukcí mamuta.¹⁵

Prezentace jednotlivých vysokých škol jako takových, tedy nikoliv jejich vědeckých výsledků, pak byla součástí expozice organizované ministerstvem školství a národní osvěty. Ministerstvo již na konci května 1927 poslalo vysokým školám oběžník, jakým způsobem zpracovat statistický materiál, který bude na výstavě předveden v expozici věnované vysokým školám obecně: zejména šlo o sjednocení statistik počtu posluchačů, učitelských

¹² K němu. Jan JANKO, *Adolf Pascher (1881–1945) Botaniker. Zum tragischen Schicksal eines „völkischen“ Gelehrten*, in: Monika Glettler – Alena Míšková (edd.), *Prager Professoren 1938–1948. Zwischen Wissenschaft und Politik*, Essen 2001, s. 513–524; popř. *Neue deutsche Biographie*: <https://daten.digitalle-sammlungen.de/0001/bsb00016338/images/index.html?seite=97> [16. 8. 2019].

¹³ V. ÚLEHLA – J. B. SVRČEK – F. V. VANÍČEK, *Výstava soudobé kultury v Československu*, s. 117.

¹⁴ J. B. SVRČEK, *Katalog odboru vědy*, s. 34.

¹⁵ J. B. SVRČEK, *Katalog odboru vědy*, s. 29–30. K tradici této expozice se dodnes hlásí expozice Moravského zemského muzea v pavilonu Anthropos, byť byl tento pavilon postaven na výstavišti až roku 1962: <<http://www.mzm.cz/pavilon-anthropos/>>.

a vědeckých sil. To vše mělo být podchyceno pro akademické roky 1913/14, 1917/18 a 1927/28.¹⁶

Nicméně další části této prezentace si již zpracovávaly vysoké školy samostatně. Srovnání expozic pražských univerzit je velmi zajímavé. Je zřejmé, že i zde je přítomen základní rozpor, který provázal vztah pražských univerzit nejméně od vydání sporného univerzitního zákona z roku 1920.¹⁷ Přestože byla proklamovaným cílem výstavy prezentace úspěchů posledního desetiletí, univerzity se nevyhnuly prezentaci svého vztahu k tradici pražské univerzity. Podle univerzitního zákona z roku 1920 byla jediným nástupcem původního Karlova založení Univerzita Karlova, zatímco německá univerzita, jež až do roku 1939 užívala oficiální název Německá univerzita v Praze (*Deutsche Universität in Prag*), byla nároku na toto symbolické dědictví zbavena. Zákon vyvolal rozsáhlé spory, vrcholící roku 1934 insigniádou. Není zde dostatek místa k tomu, abychom se tomuto sporu mohli věnovat, nicméně je zajímavé sledovat, jak se univerzity své historii v rámci výstavy věnovaly, a to přesto, že brněnská výstava roku 1928 se historii věnovat neměla (tedy kromě jisté prezentace v rámci ostatních věd). Odkazy na historickou tradici vědy však na výstavě rozhodně nechyběly ani v rámci přírodních věd – vystavovány byly přístroje Ernsta Macha, připomenut byl Johann Gregor Mendel či Jan Evangelista Purkyně.¹⁸

Univerzita Karlova se odkazu na svou bohatou minulost také vzdát nechtěla, byť vystavených originálů bylo naprosté minimum. Zveřejněny byly zejména fotografie zakládacích listin (papežské i Karlovy) a kutnohorského dekretu jakožto klíčového dokumentu, o který se opíral nacionální výklad univerzitních dějin. Vystaven byl také sporný univerzitní zákon z roku 1920.¹⁹ Dále byl vystaven originál doktorského diplomu z roku 1785, barokní teze, disertace a oznámení promoci, které měly být srovnány s jejich současnými nástupci (diplom, disertace), seznam přednášek pro rok 1786/87 a pro letní semestr 1928 apod. Nechyběly ani fotografie Karolina, Klementina i dalších univerzitních budov včetně interiérových fotografií či portréty významných osobností a fotografie diplomů čestných doktorů. Expozici doplňovala mapa znázorňující místa narození univerzitních profesorů.²⁰

Prezentace pražské německé univerzity byla o poznání chudší, tvořily ji kromě statistik počtů studentů a profesorů jen fotografie budov a publikace zejména teologické a filozofické fakulty (publikace z ostatních fakult byly často součástí expozic jednotlivých vědních oborů).²¹ Velmi pozoruhodný je však text věnovaný německé univerzitě, který pro německou výstavní publikaci sepsal přední německý historik, profesor československých dějin na filozofické fakultě Wilhelm Wostry.²² Jeho dějiny německé univerzity neproblematicky

¹⁶ Je pravděpodobné, že i kdyby se Německá univerzita v Praze jinak výstavy neúčastnila, tak minimálně v takto přehledově a statisticky orientované expozici o vysokém školství organizované MŠANO by základní statistické údaje o německé univerzitě nechyběly.

¹⁷ Zákon ze dne 19. února 1920, č. 135 Sb. z. a n., o poměru pražských universit.

¹⁸ J. B. SVRČEK, *Katalog odboru vědy*, s. 53.

¹⁹ V katalogu uvedeno: „Založení Karlovy university v r. 1348. Odevzdání její do správy národa českého r. 1409. Vrácení její národu českému 1920.“ J. B. SVRČEK, *Katalog odboru vědy*, s. 216–217.

²⁰ J. B. SVRČEK, *Katalog odboru vědy*, s. 216–218.

²¹ J. B. SVRČEK, *Katalog odboru vědy*, s. 218.

²² Wilhelm WOSTRY, *Die Deutsche Universität*, in: Von deutscher Kultur in der Tschechoslowakei, Brno 1928, s. 136–147. K Wostrymu srv. Nina LOHMANN, *Wilhelm Wostry und die „sudetendeutsche“ Geschichtsschreibung bis 1938*, AUC-HUCP 44/1–2, 2004, s. 45–145; TÁŽ, „Heimat und Volk“: der Historiker Wilhelm Wostry zwischen deutschböhmischer und sudetendeutscher Geschichtsschreibung, in: Stefan Albrecht – Jiří Malíř – Ralph Melville (Hgg.), *Die „sudetendeutsche Geschichtsschreibung“ 1918–1960: zur Vorgeschichte und Gründung*

začínají Karlovým založením a převážná část studie je věnována době od založení ke kutnohorskému dekretu. Věnuje se také rozdělení univerzity roku 1882 na českou a německou Karlo-Ferdinandovu univerzitu. Wostryho výklad tak tvoří paralelní, menšinový výklad univerzitních dějin, odlišný od oficiálního českého výkladu, který byl podkladem univerzitního zákona.²³ Samozřejmě se nejedná o žádnou převratnou studii, spíše o populárnější laděný text určený zájemcům o výstavu, nicméně i zde jsou obsaženy všechny argumenty, které německá strana využívala v mnoha textech publikovaných na protest proti univerzitnímu zákonu z roku 1920. Nakonec je třeba připomenout, že ani český výklad univerzitních dějin nebyl úplně jednotný. Je však zajímavé, že tento spor o univerzitu pronikl taktó nepřímou i na výstavu, která měla být prezentací jednotnosti nového československého státu.

Expozice vysokých škol byly soustředěny v rámci odboru *Věda, duchová a technická kultura a školství vysoké*. Tento odbor měl na výstavě význačné postavení, což je vidět i na jeho umístění a prostorovém uspořádání. Jak již bylo řečeno, výstava se konala na nově zbudovaném brněnském výstavišti v celé řadě pavilonů. Pomineme-li samostatnou vědeckou expozici „Člověk a jeho rod“, pro kterou byl vyčleněn zvláštní pavilon, bylo expozicím vědy a vysokých škol vyhrazeno velmi čestné místo – Průmyslový palác. Ten byl místem, kam se měla soustředit pozornost všech návštěvníků výstavy, měl být jejím středem. Jeho moderní železobetonové konstrukci a výstavbě je v průvodci věnována zvláštní kapitola.²⁴ Symbolickým středem paláce pak byla tzv. rotunda, tedy centrální prostor mezi dvěma výstavními paprsky. V tomto symbolickém středu, vzosně nazývaném srdce, byla instalována socha T. G. Masaryka v nadživotní velikosti od Otakara Španiela.²⁵ Socha uctivaného prezidenta měla bezpochyby zdůrazňovat jeho rozhodující význam pro existenci republiky. To, že na tento střed, symbolické srdce, ihned navazuje expozice vědy, zdůrazňuje význam, jaký měla mít věda a technický pokrok v rámci prezentace úspěchů nového státu. Zda vystavovatelé umístěním expozic vědy v návaznosti na prostory se sochou prezidenta prezentovali i fakt, že Masaryk byl také vysokoškolským profesorem, není možné doložit.

Jako zvláštní expozici kultury Němců v Československu lze vnímat pavilon „Werkbundu“ (*Werkbund der Deutschen in der Tschechoslowakischen Republik*),²⁶ kde byly ved-

der Historischen Kommission der Sudetenländer, München 2008, s. 127–149; Karel HRUZA, *Wilhelm Wostry a Wilhelm Weizsäcker: vzorní mužové, řádní učenci a věrní vlasti synové?*, in: Pavel Soukup – František Šmahel (edd.), *Německá medievistika v českých zemích do roku 1945* (Práce z dějin vědy 18), Praha 2004, s. 305–352.

²³ Proklamativní přihlášení se k tradici Karlova založení je velmi emocionálně vyjádřeno v samém závěru studie: „Dass aber trotz dieses Aufschwunges die deutsche Universität in eine schwerere Lage geraten sei und mit ersten Widerständen zu ringen haben werde, das liess sie schon der Umstand erkennen, dass man ihr, die gleich alt und gleich jung ist wie die tschechische und gleich dieser aus der vor nunmehr bald 600 Jahren gegründeten hervorgegangen ist, das Recht nahm, den Namen des Gründers zu führen. Sie wird trotzdem nie das Bewusstsein ihres Ursprunges verlieren, nie ihre rühmliche Geschichte, nie aber auch die Bestimmung vergessen, die ihr gestellt ist und die sie bisher getreulich erfüllt hat: einbezogen in den Blutkreislauf der deutschen Wissenschaft mitzubauen am Dome der Weltkultur und so, wie bisher, zu wirken zum besten des Landes, in dem einst Karl IV. seine hohe Schule gegründet hat.“ W. WOSTRY, *Die deutsche Universität in Prag*, s. 146–147.

²⁴ Jaroslav VALENTA, *Jak jsem budoval hlavní výstavní palác*, in: V. Úlehla – J. B. Svrček – F. V. Vaníček, *Výstava soudobé kultury v Československu*, s. 75–78.

²⁵ „Je-li průmyslový palác středem výstavy, jest zajisté rotunda srdcem tohoto paláce a z této skutečnosti vyšlo řešení a její úprava. Ve středu rotundy stojí socha presidenta republiky.“ Jiří KROHA, *Jak jsem budoval expozici vědy*, in: V. Úlehla – J. B. Svrček – F. V. Vaníček, *Výstava soudobé kultury v Československu*, s. 94–95.

²⁶ K fenoménu Werkbundu srv.: Alena JANATKOVÁ (ed.), *Der Tschechoslowakische Werkbund und der Werkbund der Deutschen in der Tschechoslowakei*, Berlin 2018. Speciálně pak kapitola *SCSD und WDT auf der Ausstellung der zeitgenössischen Kultur in der Tschechoslowakei in Brünn 1928*, s. 117–119.

le sebe soustředěny expozice nejrůznějších německých spolků a organizací.²⁷ Werkbund vychází z myšlenky německého (říšského) werkbundu, založeného roku 1907. Základem této myšlenky bylo propojení umělců a návrhářů s uměleckými řemesly a se školami orientovanými na řemeslo. Rakouský werkbund byl založen roku 1912 a *Werkbund der Deutschen* na něj přímo navazuje. Paralelní společností propagující myšlenku propojení umění a průmyslu byl Svaz československého díla, který měl na brněnské výstavě také svoji samostatnou expozici. Ta byla tematicky sevřená a měla naplňovat heslo: „užité umění v bydlení, kultuře a životě moderního člověka“.²⁸ Expozice to byla inovativní a velice úspěšná – představovaly se plně zařízené interiéry, jako byt, ředitelna, ale i samostatně stojící rodinný dům. A zmiňují se o ní pochvalně všichni recenzenti.²⁹

Expozice německého werkbundu byla zaměřená velice široce a výčet organizací, které v rámci pavilonu německého werkbundu vystavovaly, je velmi dlouhý. Pavilon navrhoval profesor brněnské německé techniky architekt Vinzenz Baier. Vystavována byla nejen produkce uměleckého řemesla, jako např. předměty ze skla a porcelánu, ale také exponáty německých spolků a kulturních institucí: zejména *Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste* (česká akademie vystavovala v Průmyslovém paláci v rámci oddílu Duchovní život člověka), *Klub deutscher Künstlerinnen*, *Prager Volksbildungsverein Urania* či liberecká německá knihovna (*Bücherei der Deutschen*). Představeny byly i lidovýchovné kurzy pražské německé univerzity (*volkstümliche Hochschulkurse*) a další. Expozici v pavilonu německého werkbundu lze tedy do jisté míry vnímat jako expozici kulturního života českých Němců.³⁰

Brněnská výstava soudobé kultury z roku 1928 byla především prezentací úspěchů nového československého státu v jeho prvních deseti letech. Pro výstavu se podařilo získat i české Němce a v příspěvku bylo ukázáno, že jejich účast nebyla nijak samozřejmá.³¹ Pozornost tu byla věnována zejména vystavování pražských univerzit a vědeckých společností. Přes snahu hlavních organizátorů výstavy prezentovat společně jednotlivé vědy, tedy ne podle institucí, ale podle jednotlivých oborů se ukazuje, že čeští Němci výrazně reflektovali svoji kolektivní identitu. Již zpočátku deklarovaly německé vysoké školy svou účast jen za předpokladu, že budou vystavovat také další německé podniky, školy a jiné organizace. Německé vysoké školy (pražská i brněnská technika a pražská německá univerzita) vystavovaly v rámci jednotlivých vědeckých oborů. Nejméně aktivní byla zřejmě brněnská německá technika (*Deutsche technische Hochschule Brünn*), jejíž profesori se výrazně podíleli na

²⁷ František KUBELKA, *Werkbund*, in: V. Úlehla – J. B. Svrček – F. V. Vaníček, *Výstava soudobé kultury v Československu*, s. 174–178.

²⁸ Karel HERAIN, *Svaz čs. díla*, in: V. Úlehla – J. B. Svrček – F. V. Vaníček, *Výstava soudobé kultury v Československu*, s. 151–156.

²⁹ Např. J. B. ZYKA, *Výstava soudobé kultury v Brně*, in: *Salon r. 7/1928*, č. 6, 15. 6. 1928.

³⁰ Podobně vnímá pavilon německého werkbundu i Alena Janatková: „Der Pavillon des WDT wurde allerdings nicht nur von diesem bespielt. Seine Exposition war vielmehr als Bestandteil der Kulturausstellung des sogenannten 'Deutschtums der Tschechoslowakei' konzipiert.“ Alena JANATKOVÁ (ed.), *Der Tschechoslowakische Werkbund*, s. 119.

³¹ Levicový novinář Bedřich Václavek hodnotí kulturu českých Němců prezentovanou na výstavě jako provinciální a německá účast na výstavě je hodnocena slovy „usilovná oficiální loyálnost Němců“. Nicméně jeho kritika tepe do maloměstství celé výstavy, kde je vše podřízené státnímu zájmu a kapitalismu. Bedřich VÁCLAVEK, *Výstava Soudobé kultury v Brně (květen – říjen 1928) jako výstava jubilejní*, in: RED, měsíčník pro moderní kulturu 1928–29, roč. 2, 1928–1929, č. 2, říjen 1928, s. 44–45. Nutno dodat, že většina ostatních recenzí, které se mi podařilo dohledat, se německou účastí nezabývala a spíše se zajímala o návštěvnost, či řešila jednotlivé části výstavy (pavilon člověk a jeho rod atd.).

DIPLOM

který obdržel z Výstavy soudobé kultury v ČSR,
pořádané v Brně v jubilejním roce 1928

*Ústav pro farmaceut. botaniku
německé university v Brně,*

*předseda
Dr. Adolf Pascher,*

za vystavené předměty vědecké ceny v expozici
odboru vědy, duchové a technické kultury
a školství vysokého.

V Brně, dne 15. října 1928.

F. Malow
předseda redakční rady.

V. Hlilák
předseda odboru.

J. Čížek
generální jednatel výstavy.

Diplom udělený Ústavu pro farmaceutickou botaniku a jeho přednostovi profesoru Adolfu Pascherovi za expozici na Výstavě soudobé kultury v ČSR

AUSSTELLUNG FÜR
ZEITGENÖSSISCHE KULTUR
BRÜNN 1928.

DAS PRÄSIDIUM DES WERKBUNDES DER
DEUTSCHEN IN DER TSCHECHOSLOWA-
KISCHEN REPUBLIK, DER ARBEITSAUSSCHUSS
UND VOLLZUGSAUSSCHUSS DER DEUTSCHEN
FÜR DIE GESAMTSTAATLICHE AUSSTELLUNG
ZEITGENÖSSISCHER KULTUR UND DER DEUTSCH-
MÄHR. KUNSTGEWERBEBUND GEBEN SICH DIE
EHRE, DIE EINLADUNG ZUR

ERÖFFNUNG DES HAUSES DES
DEUTSCHEN WERKBUNDES

AM AUSSTELLUNGS-GELÄNDE ZU BRÜNN FÜR
DONNERSTAG DEN 7. JUNI UM 1/2 11 UHR VORMIT-
TAGS ZU ÜBERMITTELN.

FÜR DEN WERKBUND DER DEUTSCHEN IM TSCHECHOSLOWAKISCHEN STAATE:
WILLY GINZKEY, K. KIRCHHOFF, KARL KOSTKA.

FÜR DEN ARBEITSAUSSCHUSS DER DEUTSCHEN
FÜR DIE GESAMTSTAATLICHE AUSSTELLUNG ZEITGENÖSSISCHER KULTUR:
ARTHUR PAYR, FRIEDRICH SCHERB, A. KUNDT.

FÜR DEN VOLLZUGSAUSSCHUSS: FÜR DESSEN GESCHÄFTSFÜHRUNG:
JOS. JELINEK, DR. OTTO FUCHS. FRANZ KUBELKA, JOS. DRÄXLER.

FÜR DEN DEUTSCH-MÄHR. KUNSTGEWERBEBUND:
VINZENZ BAIER, FRIEDRICH ROHRER, RUDOLF INDRÁ.

Pozvánka na slavnostní otevření
expoziče německého werkbundu
(Werkbund der Deutschen in der
Tschechoslowakischen Republik)

činnosti výstavního výboru. Na rozdíl od českých vědeckých společností, které vystavovaly v hlavním průmyslovém paláci v rámci expozice vědy, německé vědecké společnosti a kulturní spolky se prezentovaly v rámci expozice, kterou zastřešoval *Werkbund der Deutschen in der Tschechoslowakischen Republik*. Německá publikace vydaná k výstavě také poukazuje na existenci paralelního německého výstavního výboru,³² a to přesto, že i centrální výstavní výbor a jeho četné komise měly členy reprezentující německé instituce. Přesto zůstává brněnská výstava z roku 1928 ukázkou spolupráce nejrůznějších institucí z celého tehdejšího Československa. Výstavu za půl roku jejího trvání podle zachovaných statistik navštívilo 2,6 miliónů návštěvníků.³³

JANA RATAJOVÁ

Ausstellung zeitgenössischer Kultur in der ČSR und die Deutsche Universität Prag

ZUSAMMENFASSUNG

1928 fand in Brünn (Brno) eine Ausstellung zeitgenössischer Kultur statt, auf der die Erfolge des tschechoslowakischen Staates im ersten Jahrzehnt seines Bestehens gezeigt werden sollten. Vorliegender Aufsatz geht der Frage nach, inwieweit auf der Ausstellung die Prager deutsche Universität vertreten war. Allgemein befasst sich der Aufsatz dann damit, auf welche Weise die deutsche Wissenschaft in der Tschechoslowakei als Bestandteil der tschechoslowakischen Wissenschaft auf der Ausstellung präsentiert wurde.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

Mgr. Jana Ratajová, Ph.D.
Ústav dějin a archiv Univerzity Karlovy
jana.ratajova@ruk.cuni.cz

³² Německý výbor je uveden i na pozvánce na otevření expozice německého werkbundu (viz příloha).

³³ Jar. REJZEK, *Bilance výstavy soudobé kultury*, Přítomnost r. 5, 1928, č. 43, l. 11. 1928, s. 680n.

NA DOVOLENOU S ČEKATELNÝM? PROFESOŘI A DALŠÍ VĚDECKO-PEDAGOGIČTÍ PRACOVNÍCI UNIVERZITY KARLOVY PO UZAVŘENÍ ČESKÝCH VYSOKÝCH ŠKOL V LISTOPADU 1939

ANTONÍN KOSTLÁN – MICHAL V. ŠIMŮNEK

FURLOUGH WITH WAITING ALLOWANCE? PROFESSORS AND OTHER ACADEMIC STAFF OF THE CHARLES UNIVERSITY AFTER THE CLOSING OF CZECH UNIVERSITIES IN NOVEMBER 1939

After the forced shutdown of Czech universities on 17 November 1939, three groups were affected, differing in their social status, professional position, and age structure: 1. students, 2. professors and other teaching staff, and 3. administrators with assisting personnel. While the students were declared enemies of the Nazi régime *en bloc*, being treated as such (internment in the concentration camp Sachsenhausen, liquidation of students' associations with embezzlement of their property etc.), the fate of the others was dissimilar to some extent. Nevertheless, there was one common feature, which was their prevailing outplacement in other Protectorate institutions. This paper attempts to quantitatively zoom in this transfer on the example of the oldest and most important Czech university, Charles University in Prague.

Keywords: WW2 – occupation – universities – personal policy

DOI: 10.14712/23365730.2022.3

Německý zásah proti českému vysokému školství z listopadu 1939 s sebou přinesl řadu tíživých důsledků. Mezi ně patřila především rozsáhlá difamace a trvalá perzekuce studentů, stejně jako i defraudace hmotných i nehmotných majetků (vybavení, budovy, finanční prostředky).¹ Přinesl však také zásadní změnu v postavení a v pracovním zařazení převáž-

¹ K rozsáhlé literatuře týkající se průběhu a následků 17. listopadu 1939 srov. především Petr BORI, *Intervence ve prospěch studentů zatčených na podzim 1939. Aktivity rodičů a role představitelů protektorátní správy*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis (dále AUC-HUCP) 55/2, 2015, s. 81–123; Zdeněk POUŠTA (ed.), *Trpké vzpomínky na 17. listopad 1939*, Praha 2014; Marie NOVOTNÁ (ed.), *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně 1939*, Brno 2004; František VAŠEK, *Uzavření českých vysokých škol v Brně*, Universitas 2, 2000, s. 15–22; *Odkaz 17. listopadu po šedesáti letech*, Praha 2000; Tomáš PASÁK, *Německá reakce na pražské demonstrace na podzim 1939*, Dějiny a současnost (dále DaS) 21/6, 1999, s. 11–15; TÝŽ, *JUDr. Emil Hácha (1938–1945)*, Praha 1997, s. 95–103; TÝŽ, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, Praha 1997; Zdeněk POUŠTA (red.), *Na paměť 17. listopadu 1939*, Praha 1995; *17. listopad po 55 letech*, Brno 1994; Tomáš PASÁK, *17. listopad 1939*, Soudobé dějiny 1/2–3, 1994, s. 322–337; Jozef LEIKERT, *A den se vrátil (co následovalo po 17. listopadu 1939)*, Bratislava 1993; František BURIÁNEK, *Svědectví. Příběhy českých studentů z akce 17. listopad*, Praha 1979; Tomáš PASÁK, *Odkaz 17. listopadu dnešku*, Praha 1979; TÝŽ, *Odkaz 17. listopadu pro pokrokové studentské hnutí*, Praha 1979; Jan HAVRÁNEK, *17. listopad 1939 a jeho místo v dějinách*,

né většiny českých vysokoškolských pedagogických a výzkumných pracovníků. Pohled historiků i širší veřejnosti na jejich protektorátní osudy předurčilo na dlouhá léta sugestivní líčení, které záhy po válce nabídl mj. profesor Filozofické fakulty UK (dále jen FF UK) a univerzitní archivář Václav Vojtišek (1884–1974): „*Budova právnické fakulty Karlovy university, kde dosud sídlil její rektorát, byla proměněna a stavebně upravena ve velitelství zbraní SS, z budovy filosofické fakulty se stal dům vysokých škol německých, převrat se stal i v budovách lékařské fakulty a jejich ústavů a klinik – vše hodnotné převzali Němci pro německou universitu, zatím co české profesory odsoudili do svízelného stavu ponížení a ústrků. Profesoři jiných fakult byli posláni do výslužby nebo do příkaznosti s čekatelným. Jen někteří profesoři nelékaři zůstávali v aktivitě, připojivše se buď k veřejným ústavům příbuzných oborů, nebo se ucházeli – ale opravdu jen ojedinele – o pracovní umístění u Němců. Karlova universita přestala vlastně existovati.*“²

Vojtiškovo shrnutí situace bylo nepochybně formulováno s velkou mírou zasvěcenosti a osobní zkušenosti – a přece právě ono se stalo východiskem pro později všeobecně akceptované pojetí, jež má možná blíže k legendě nežli k realitě. V důsledku absence souvislosti, které Vojtišek tehdy nepovažoval za nutné z důvodů obhajoby české univerzitní inteligence vzdorující nacistickému teroru i své vlastní pozice zdůraznit nebo které se stavovskou povýšeností profesora, pro něhož jsou vysoké školy více méně totožné jen s jejich profesorskými sbory, odsunul do pozadí, se postupem doby prosadil krajně zjednodušující výklad o osudech českých vysokoškolských vědců a pedagogů za druhé světové války, v němž hrál obvykle hlavní roli právnický termín tzv. dovolené s čekatelným. Obsahu tohoto termínu málokdo přesně rozuměl, a tak se v průběhu času stal až jakousi zaklínací formulí, jejíž ocitování mělo bez jakéhokoli doprovodného komentáře vysvětlovat téměř vše. Tento institut přitom umožňoval především uvolnit dotyčnou osobu z pravidelné služby a z jejích pracovních povinností v jejím dosavadním úřadě, a to v rozsahu, jakého by užívala v případě tzv. dovolené na zotavenou. Dotyčný byl ovšem zároveň oprávněn pobírat pravidelný finanční příjem označovaný právě jako čekatelné (*Wartegebühr*). Tímto pojmem byl označován specifický státní či nestátní plat, který byl postaven na roveň platům odpočíváním (tj. zaopatřovacím).³ Podle služební pragmatiky se sice výše čekatelného měla rov-

Univerzitní zpráva 2, 1979, s. 9–39; Bohumil VAŇÁK, *Jan Opletal a 17. listopad 1939*, Litovel 1979; Gustav von SCHMOLLER, *Die deutschen Vergeltungsmaßnahmen nach den tschechischen Studentendemonstrationen in Prag im Oktober und November 1939*, Bohemia 1979, s. 156–174; Detlef BRANDES, *Die Deutsche Reaktion auf die Prager Demonstrationen im Herbst 1939*, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 23/2, 1975, s. 210–218; František BURIÁNEK (red.), *Nepokořeně mládí. Výprávění českých studentů z koncentračního tábora Sachsenhausen*, Praha 1971; Božena FABIÁNOVÁ (ed.), *17. listopad 1939*, Praha 1969; *17. listopad 1939. Okupace. Archivy mluví*, Praha 1969; Stanislav BIMAN, *17. listopad 1939*, DaS 8/11, 1966, s. 17–20; Zdeněk BAKOVSKÝ, *Fakta o účasti studentstva v říjnových a listopadových událostech roku 1939*, Praha 1959; Bohdan ROSSA (ed.), *Sedmnáctý listopad. Příspěvek k historii české mládeže za okupace*, Praha 1959; Jiří RADIMSKÝ, *K 17. listopadu 1939*, Vlastivědný sborník moravský 14, 1959, s. 12–17; Albert PRAŽÁK, *České studentstvo za okupace*, in: Vlastimil Louda – František Kropáč (edd.), *Persekuce českého studentstva za okupace*, Praha 1945, s. 11–15; Jaromír LANG, *17. listopad 1939*, in: Václav Buben (ed.), *Šest let okupace Prahy*, Praha 1946, s. 39–50; Vlastimil LOUDA – František KROPÁČ (edd.), *17. listopad. Odboj československého studentstva*, Praha 1945; František BURIÁNEK (ed.), *17. listopad 1939. Almanach odboje československého studentstva*, Praha 1945. Archivně srov. především Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR) Praha, sl. 422/39, studentské demonstrace 15. listopadu 1939 – zatýkáni, důvěrná zpráva o průběhu studentských manifestací dne 15. listopadu 1939, 1939.

² Václav VOJTIŠEK, *Karlova universita za německé okupace*, in: Václav Buben (ed.), *Šest let okupace Prahy*, Praha 1946, s. 31–38, zde s. 36.

³ K tomu vládní nařízení č. 380 ze dne 21. 12. 1938 o úsporných opatřeních personálních, § 34, odst. 1 a 2. Viz *Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1938*, částka 119, s. 1311.

nat poslednímu vyměřenému služnému, avšak služným se mýnil pouze základní příjem bez různých příplatků (drahotní, místní apod.); ty byly přiznány osobám v aktivní službě a podstatným způsobem obohacovaly jejich životní úroveň. Na takovéto příplatky měl příjemce čekatelného obvykle právo pouze ve výši, jaká byla přiznávána penzionovaným osobám. Od osoby penzionované se tedy příjemce čekatelného odlišoval jednak přece jen trochu vyšším osobním příjmem, neboť čekatelné bylo obvykle vyšší než výslužné, a v případě, že nikoli, měl dotyčný právo na vyšší částku z těchto dvou. A dále pak i tím, že celková doba pobývání na dovolené s čekatelným se mu započítávala pro výměru výslužného.⁴

Vedle využití institutu tzv. dovolené s čekatelným (německým termínem *Urlaub mit Wartebühr*), respektive s ním propojeného penzionování (*Pensionierung*), se nicméně ve své době v dalším pracovním využití zaměstnanců zavřených vysokých škol uplatňovala řada dalších možností, a to přednostně spojených s jejich přesunem na jiná, mimouniverzitní pracoviště, která spadala v převážné většině buď do autonomní (protektorátní či komunální) nebo do soukromé (podnikové) sféry. Kromě toho existovala během okupace i významná, byť početně velmi omezená skupina tzv. akademických funkcionářů, která i nadále působila přímo na vysokých školách, protože jejím úkolem bylo udržovat „papírový“ chod českých univerzit v Praze a Brně.⁵

Kvantifikace různých způsobů využití vysokoškolských pracovníků po listopadu 1939 pro jednotlivé vysoké školy a univerzity bohužel doposud chybí. Kromě jiného je značně obtížná i proto, že prameny protektorátní a německé okupační provenience se dosti odlišují. Uzavřením českých vysokých škol a univerzit, které následovalo necelý půlrok po ukončení čistek v německých vysokoškolských institucích v Čechách a na Moravě,⁶ mělo být podle dobových soupisů české provenience postiženo celkem 1333 učitelských sil, z toho 513 profesorů (řádných i mimořádných), 475 docentů a 345 ostatních učitelských sil.⁷ Soupis německé provenience, vedený až do konce okupace, naopak uvádí celkem pouze 384 profesorů, z toho 285 řádných a 99 mimořádných.⁸ Pro protektorátní ministerstva a další

⁴ K tomu srov. §§ 73, 74 a 83 služební pragmatiky zákona ze dne 25. 1. 1914 o služebním poměru státních úředníků a státních sluhů, jehož nejasnosti ve výkladu závazně vyložil ve svém nálezu č. 5311 ze dne 22. 1. 1926 Nejvyšší správní soud. Viz *Sbírka nálezů Nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních*, roč. 8, Praha 1927, sv. 1, s. 259–261.

⁵ V červnu 1940 to bylo celkem 21 profesorů LF UK a 5 na PFF UK, dále 13 na LF MU, 2 PFF MU, 8 na Vysoké škole veterinární, 1 na ČVUT a 4 na brněnské technice, 13 na VŠZ a dále 32 akademických funkcionářů. Viz Národní archiv (NA) Praha, fond PMR 1918–1945, kart. 3101, přípis MŠANO ÚŘP – seznam profesorů a jejich ústavů, kteří jsou se souhlasem ÚŘP v zájmu říše nebo obecním zájmu ponecháni v provozu, 12. 6. 1940.

⁶ Podrobněji srov. Michal V. ŠIMŮNEK, *Entfernung/Reinigung/Entjudung. Důsledky nacistické rasové perzekuce pro profesorský sbor Lékařské fakulty Německé univerzity v Praze, 1938–1945*, AUC-HUCP 58/1, 2018, s. 107–122; též, *Perzekuce vědců v Protektorátu Čechy a Morava během druhé světové války – úvodní studie*, in: *týž – Antonín Kostlán (edd.), Biografický slovník obětí nacistické perzekuce z řad vědecké obce v českých zemích 1939–1945 (I)*, Praha 2018, s. 9–38; Alena Mišková, *Die Deutsche (Karls-) Universität vom Münchener Abkommen bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges*, Praha 2007, s. 46–75.

⁷ Archiv Univerzity Karlovy (AUK) Praha, fond RNU, kart. 128, celkový tabulkový přehled pro uzavřené české vysoké školy a univerzity, asi 1941; NA Praha, fond PMR 1918–1945, kart. 3101, přípis MŠANO ÚŘP – seznam profesorů a jejich ústavů, které jsou se souhlasem ÚŘP v zájmu říše nebo obecním zájmu ponechány v provozu, 12. 6. 1940; tamtéž, fond ÚŘP-114, kart. 196, sig. 114-198/3, seznam, 1942; tamtéž, kart. 181, sig. 114-183/4, spisy týkající se zatčení a propuštění profesorů, 1942; tamtéž, kart. 204, sig. 114-206/3, vládní nařízení o odnětí akademických titulů, 1943; tamtéž, fond MS, kart. 1960, složka „Úmrtí 1939–1945“, 1939–45. Dále viz Archiv Národního muzea (ANM) Praha, fond J. Kapras, kart. 1, sl. 4970, dovolená s čekatelným – seznamy I, II a III, 1940.

⁸ AUK Praha, fond RNU, kart. 128, tabulkové soupisy a souhrnné přehledy pro uzavřené české vysoké školy a univerzity, 1939–45.

úřady mělo být zprvu činných 25 osob.⁹ Roku 1940 pak zůstávalo v činné službě, tedy v pracovněprávním vztahu k Ministerstvu školství a národní osvěty (dále MŠANO) 68 řádných i mimořádných profesorů a 32 akademických funkcionářů, přičemž v některých případech se osoby a funkce překrývaly.¹⁰ Počet asistentů (medici a technici) s aktivním pracovním poměrem končícím k 30. září 1940 byl uváděn 225.¹¹

Je zřejmé, že detailní rozbor a komparace údajů ze všech výše zmiňovaných statistických a statisticky vyhodnotitelných pramenů budou v budoucnu možné zřejmě jen v návaznosti na detailní prosopografický výzkum beroucí v úvahu též data a informace pocházející z externích a encyklopedických zdrojů. Tato studie se prozatím ubírá jiným směrem. Zaměřuje se jen na jeden z dobových a doposud nezohledňovaných pramenů, který má charakter hromadné evidence zaměstnanců českých vysokých škol. Jedná se o evidenční svod, který se dochoval v Archivu Univerzity Karlovy v Praze ve fondu Rektorátu Německé univerzity.¹² Informace v tomto prameni obsažené se snaží tato studie přiblížit co do jejich úplnosti a výpovědní hodnoty, a to v návaznosti na zhodnocení funkce, jež byla této evidenci přisouzena v dobovém administrativním a právní rámci, určeném německými instancemi.

1. Charakteristika pramene

Důvodem, proč za základ analýzy byla zvolena právě tato evidence, je fakt, že přináší o konkrétních osobách relativně nejvíce zachycených dat a umožňuje do značné míry přesnější datování těchto informací v průběhu existence protektorátu Čechy a Morava (dále jen protektorátu). Stává se tak vcelku významným informačním zdrojem, využitelným nejen statisticky, ale i prosopograficky.

V rámci této evidence je věnováno situaci na české Karlově univerzitě (dále jen UK) v Praze 85 strojem vyplněných a rukopisnými poznámkami doplňovaných stran na předtištěných evidenčních kartách.¹³ V jejich rámci se u každé ze sledovaných osob uvádějí informace v rámci tohoto formulářového schématu:

1. **L[au]f[en]d[e] N[umme]r** (Pořadové číslo v rámci daného soupisu);
2. **Zuname / Vorname, Akad[emischer] Grad** (Osobní jméno a příjmení, akademický titul);

⁹ NA Praha, fond PMR 1918–1945, kart. 3101, přípis MŠANO PMR, 15. 6. 1940.

¹⁰ ANM Praha, fond J. Kapras, kart. 1, sl. 4970, dovolená s čekatelným – seznamy I, II a III, 1940.

¹¹ Tamtéž.

¹² AUK Praha, fond RNU, kart. 128, seznamy obsahující osobní údaje profesorů, docentů a asistentů uzavřených českých vysokých škol, b. d. Blíže ke genezi těchto soupisů a přesunu pravomocí tzv. kurátora viz Antonín KOSTLÁN – Michal V. ŠIMŮNEK – Miloš HOŘEJŠ, *Between Persecution and Redeployment. A contribution to the prosopography of the academic staff of the Charles University in Prague in the context of the measures from the autumn 1939*, in: Michal V. Šimůnek (ed.), *Science, Occupation, War: 1939–1945. A Collective Monograph*, Prague 2021, s. 76–118, zde s. 98–101.

¹³ V některých případech byla některá jména zapsána pouze rukou, a to bez dalších údajů (např. u LF UK v seznamu asistentů za pořadovým číslem 62); analýza ukázala, že jde jen o prozatímní pomocné záznamy, a tak na ně v našem vyhodnocování nebyl brán zřetel. V některých případech byla jména přeškrtnuta a pak nahrazena ručním dopsáním jinými – v seznamu asistentů LF UK č. 73–75 a 77, 80, 81, 101, 105 a 108. Vycházíme z přesvědčení, že v těchto případech byl původní strojopisný seznam udělán podle starších podkladů a opraven ručně podle stavu na podzim 1939.

3. **Geburts/Datum, Ort** (Datum a místo narození);
4. **Diensteigenschaft** (Služební postavení);
5. **Fachgebiet** (Odbornost);
6. **Anschrift** (Adresa);
7. **Abstammung** (Původ);¹⁴
8. **Zugehörigkeit z[ur] tsch[echischen] Legion od[er] Logen** (Příslušnost k českým legi-
ím nebo k lóžím);¹⁵
9. **Derzeitige Verwendung** (Současné využití);
10. **Anmerkung** (Poznámka): v této kolonce byla zaznamenána strojem či rukou větši-
na pozdějších změn co do uplatnění dotyčného, jeho odchodu z UK nebo případné
perzekuce.

Na každé straně jsou vyplněny záznamy o vícero osobách, a to více méně v náhodném pořadí (v průměru na každé z nich asi o 6 až 7). Karty jsou součástí delších seznamů, které byly vyhotoveny pro každou z fakult UK zpravidla čtyři, zvláště pro různé vědecko-peda-
gogické kategorie, a to pro profesory (řádné i mimořádné), pro neplacené mimořádné pro-
fesory, pro docenty a pro vysokoškolské asistenty.¹⁶ Tento systém se však ukázal jako dosti
nepraktický, protože docházelo k řadě překryvů zejména mezi seznamy docentů a seznamy
asistentů, v nichž pak musely být duplicity řešeny improvizovaným pomocným odkazovým
systémem. Celkový rozsah pramene shrnuje následující tabulka.

Tab. č. 1: Rozsah evidence podchytené v prameni pro UK v Praze

Fakulta	Počet seznamů	Počet stran	Počet záznamů
FF UK	4	21	105
PF UK	3	8	41
PřF UK	4	20	130
LF UK	4	32	252
ThF UK	3	4	16
Celkem	18	85	544

¹⁴ Soupis vznikl v době, kdy se již i české univerzity musely zbavit většiny osob, které nevyhovovaly norimberským či protektorátním rasovým nařízením, a tak se v kolonce „Původ“ v naprosté většině případů objevuje výraz „arische“ (árijský). Přesto se však zde (nebo ve sloupci 10 – Poznámka) výjimečně vyskytují osoby s jiným záznamem. Na FF UK je poznámka „Mischling d[es] 2. Grad[es]“ u historika Václava Chaloupeckého, na LF UK je za míšenku 2. stupně označena Jiřina Čížková (seznam asistentů LF UK, č. 93, k ní viz dále v textu). U dvou dalších lékařů na LF UK je zaznamenáno, že jsou manželky míšenky 1. stupně. K uplatňování tzv. rasových hledisek na vědeckou obec srov. M. V. ŠIMŮNEK, *Entfernung/Reinigung/Entjudung*, s. 107–122; TÝŽ, *Perzekuce vědců*, s. 9–38; A. MIŠKOVÁ, *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*, Praha 2002, s. 37–62. K shromažďování podkladů o „árijském“ původu českých vysokoškolských pracovníků viz AUK Praha, fond RNU, kart. 128, přepis o shromažďování informací o profesorech, docentech a asistentech uzavřených českých vysokých škol, b. d. (důvěrné).

¹⁵ Celkově pramen v této položce podchycuje na UK 29 členů zednářských lóží (včetně Dílny lidskosti), 7 členů Rotary klubu, 2 členy Odd Fellows a 1 legionáře (tím byl lékař Dominik Čapek, odborník na leteckou medicínu). Zednářská minulost je zde evidována i u tehdejšího ministra školství Jana Kaprase (seznam profesorů PF UK, č. 5).

¹⁶ Na PF UK a na ThF UK se nevyskytovali neplacení mimořádní profesori, takže seznamy pro ně nebyly vypracovány.

Podobné seznamy jsou zde k dispozici i pro jednotlivé fakulty brněnské Masarykovy univerzity (dále jen MU), pro samostatné teologické fakulty (Husova evangelická fakulta bohoslovecká v Praze, Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Olomouci), jakož i pro České vysoké učení technické (dále jen ČVUT) v Praze, Vysokou školu zemědělskou (dále jen VŠZ) v Brně, Vysokou školu veterinární (dále jen VŠVet) v Brně a pro Vysokou školu báňskou (dále jen VŠB) v Příbrami. Do budoucna tak lze jistě přikročit k podrobnému rozboru situace i na těchto školách či k případným komparacím se situací na UK.

Abychom si ujasnili, za jakým účelem tato evidence vznikala a jak se v průběhu doby proměňovala její funkčnost, je nutné seznámit se s německým administrativním rámcem. Systematický přístup k českému vysokému školství lze na německé straně zaznamenat až několik měsíců po 17. listopadu 1939. Teprve v lednu 1940 byli totiž postupně ustanovováni němečtí tzv. komisaři pro jednotlivé fakulty, přičemž rektor Německé Karlovy univerzity (*Deutsche Karls-Universität*; dále NKU) se stal hlavním komisařem pro uzavřené české vysoké školy (*Kommissar für die geschlossenen tschechischen Hochschulen*). Tím byla vytvořena základní převodní struktura pro uskutečňování německých opatření.

Právě pod egidu rektora NKU se očividně postupně soustředila i agenda českého akademického personálu. Prvním byl exponent SS Wilhelm Saure (1899–1951),¹⁷ po jehož odchodu z Prahy 9. června 1942, kdy byl zbaven rovněž funkce komisaře, byla tato agenda v zastoupení vedena dalším příslušníkem SS, rektorem pražské německé techniky Alfredem Buntru (1887–1974).¹⁸ Ten se o její správu ovšem na základě dohody o vymezení kompetencí dělil až do června 1943 s Dr. Gustavem Ehrlicherem (1882–1974), jenž převzal funkci kurátora NKU k 1. lednu 1942.¹⁹ Přísloušný *raison d'être* Ehrlicherova působení představovalo podřízení ve věcech uzavřených českých vysokých škol přímo státnímu sekretáři a později německému státnímu ministru a vyššímu veliteli SS a policie (*Höherer SS und Polizeiführer*; dále jen HSSPF) v protektorátu Karlu H. Frankovi (1898–1946). Jemu Ehrlicher přímo podléhal a byl za kroky vůči českým vysokým školám zodpovědný, nicméně bezprostřední úřední instancí představoval velitel německé bezpečnostní policie v protektorátu (*Befehlshaber der Sicherheitspolizei*; dále jen BdS). Tím byl v období po 17. listopadu 1939 Horst Böhme (1909–1945)²⁰ a po něm Dr. Erwin Weinmann (1909–1949, prohlášen za mrtvého).²¹ Příslušným referentem u BdS, s nímž kurátor NKU nejčastěji komunikoval a od něhož přijímal příkazy, byl Dr. Rudolf Schneider.²²

V červnu 1943 byla správa agendy uzavřených českých vysokých škol rozdělena. Ehrlicher byl pověřen správou neakademického českého personálu, správou hospodářské podstaty a provozem, zatímco osobní záležitosti akademického personálu a vědecká agenda příslušela Buntruovi.²³ Průběžně aktualizovanými a doplňovanými přehledy ovšem

¹⁷ Pro úlohu a pozici W. Saureho srov. A. MIŠKOVÁ, *Die Deutsche Karls-Universität*, s. 99–100.

¹⁸ Pro úlohu a pozici A. Buntru jako rektora DTH srov. Milena JOSEFOVIČOVÁ, *Německá vysoká škola technická v Praze (1938–1945). Struktura, správa, lidé*, Praha 2017, s. 76–81.

¹⁹ Ke G. Ehrlicherovi srov. blíže A. MIŠKOVÁ, *Die Deutsche Karls-Universität*, s. 103–104.

²⁰ Biografický srov. Jan VAJSKEBR – Petr KAŇÁK, *Kariéry ve službách nacismu. Nejvyšší velitelé německého policejního aparátu v protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2020, s. 103–143.

²¹ Pro E. Weinmanna biograficky srov. tamtéž, s. 125–143.

²² Rudolf Schneider narozen 15. 8. 1919, člen NSDAP (čl. číslo 6 546 535), příslušník SS (čl. číslo 329 376), k 30. 1. 1942 měl hodnost SS-Sturmabführera.

²³ NA Praha, fond ÚRP-ST, kart. 50, sig. 109-4-890, přípis K. H. Franka jako HSSPF Buntruovi (Tgb. Nr. BdS – IIA2 – 408/43), 10. 6. 1943.

očividně disponoval i kurátor NKU, z jehož provenience se dochovaly.²⁴ Hlavním důvodem patrně byla jejich disponibilita právě pro potřeby BdS, respektive tzv. vedoucího úseku Bezpečnostní služby (*Sicherheitsdienst-Leitabschnitt*; dále jen SD-LA) v Praze. Jedině tomu totiž příslušelo sestavování tzv. charakterových (rozumějme kádrových) posudků (*Charakter-Gutachten*) na jednotlivé české (ale i německé) akademiky, pakliže jich bylo z toho či onoho důvodu zapotřebí. I když obdobné soupisy mající především evidenční charakter existují i na české straně, za daných okolností byly směrodatné právě údaje shromážděné kurátorem NKU.²⁵

Pokud uvažujeme o době vzniku této evidence, musíme od sebe oddělit dvě časové roviny:

- a) Samotná databáze jako souhrn evidenčních karet se strojopisnými záznamy vznikala nepochybně v průběhu prvních měsíců protektorátu. Vědci židovského původu se zde totiž až na několik málo výjimek nevyskytují, ale naproti tomu osoby, které byly vzaty jako rukojmí a zavřeny 1. září 1939, jsou v této výchozí verzi zaznamenány ještě ve svých funkcích, jako např. lékaři Jan Bělehrádek (1896–1980),²⁶ Josef Charvát (1897–1984)²⁷ nebo historik a archivář Karel Stloukal (1887–1957).²⁸ Podobnou dobu vzniku můžeme konstatovat i pro tu část evidence, která se dotýkala uzavřených českých vysokých škol mimo UK, jak nám dosvědčuje např. obdobný záznam pro profesora sociologie Inocence Arnošta Bláhu (1879–1960) na FF MU.²⁹ V souladu s dochovanou korespondencí ohledně tohoto soupisu lze tudíž důvodně předpokládat, že evidence ve své výchozí verzi byla k dispozici přinejmenším od okamžiku uzavření českých univerzit.³⁰ Tato původní podoba evidenčních karet zachycuje tudíž reálnou situaci na českých vysokých školách odpovídající podzimu 1939 a jako taková se stala i východiskem pro ty statistické a prosopografické analýzy nalézající se v této studii, které jsou označeny „výchozí stav (podzim 1939)“.
- b) Druhou časovou rovinu pak představují doplňky a opravy, které byly do záznamů o konkrétních osobách (zpravidla do kolonek 9 nebo 10) připsovány později, ať již strojopisně nebo – v mnohem vyšší míře – rukou, a to občas německy, častěji však česky (množství a kvalita českých záznamů nám dovolují usoudit, že alespoň někteří konkrétní úředníci provádějící tyto záznamy byli nepochybně jako Češi rodilí mluvčí). Jejich obsahem je registrace změn v životě sledované osoby, a to nejčastěji jejich převedení na jiné náhradní pracoviště (nebo někdy i jen návrh na takové převedení); objevují se i informace

²⁴ AUK Praha, fond RNU, kart. 128, soupis obsahující osobní údaje k profesorům, docentům a asistentům uzavřených českých univerzit, b. d.

²⁵ Viz seznamy obsažené v NA Praha, fond MŠ, kart. 4085–4088.

²⁶ Viz soupis profesorů LF UK č. 9; zde je u něj uvedeno: „Übergeleitet in M. I.“ (tedy převeden pro potřeby Ministerstva vnitra). Informace o jeho zatčení je připsána až dodatečně rukou: „zatčen 1. IX. 1939, propuštěn 14. IX. 1939.“

²⁷ Viz seznam neplacených mimořádných profesorů LF UK, č. 8. U J. Charváta je v poznámce dodatečně připsáno strojem: „als Buerge verhaftet am 1. IX. 1939, entlassen am 24. XI. 1939“ (tedy „zatčen jako rukojmí 1. IX. 1939, propuštěn 24. XI. 1939“). Vedle toho je připsáno rukou: „zbaven vedení polikliniky“.

²⁸ Podle záznamu v kolonce č. 9 byl Stloukal původně poslán na dovolenou s čekatelným. K tomu pak je připsáno psacím strojem: „Verhaftet 1. IX. 39, entlassen 20. IX. 1939“ (tedy „zatčen 1. IX. 39, propuštěn 20. IX. 1939“).

²⁹ K němu viz soupis profesorů na této fakultě č. 6: Ve sloupci 10 (Anmerkung) je připsána poznámka strojem: „Verhaftet 1. IX. 1939. Entlassen 16. IX. 1939“ (tedy „zatčen 1. IX. 1939. Propuštěn 16. IX. 1939“). Později je zde rukou připsána poznámka o jeho penzionování k 31. 9. 1939.

³⁰ AUK Praha, fond RNU, kart. 128, korespondence ohledně soupisu, b. d. (důvěrně).

o penzionování, úmrtí, propuštění, zatčení či popravě.³¹ Některé z těchto záznamů se vztahují k určitému datu, u řady jiných se můžeme o konkrétním časovém zařazení jen dohadovat. Každopádně však víme, že obdobné záznamy byly do evidence doplňovány ještě i v posledních dnech okupace. To nám dokládá např. zápis u profesora LF UK Emila Zikmunda (1874–1945), u něhož je rukou připsáno: „zahynul při náletu 14. 2. 1945.“³² Vezmeme-li tudíž v potaz veškeré informace, které evidence obsahuje (tedy včetně pozdějších doplňků), můžeme se pokusit – při vědomí vši možné potencionální nedůslednosti takto shromážděných údajů – o pravděpodobné shrnutí stavu profesorských a pedagogických sborů UK i pro situaci na samém konci války. To je účelem statistických rozborů v této studii, jež jsou označeny jako „konečný stav (jaro 1945)“.

2. Statistika stavu profesorského sboru a dalších vědecko-pedagogických pracovníků UK: sledované kategorie

V následující statistice vycházíme přednostně z údajů, které byly v pramenu uváděny v kolonce 4 (Služební postavení) a 9 (Současné využití). Služební postavení osob podchytených v tomto přehledu je charakterizováno kombinací dvou různých, pro státní správu důležitých pohledů, totiž jejich dosaženého místa ve vědecko-pedagogické hierarchii a dále faktu, zda jim v průběhu předchozí doby vznikl nárok na pravidelný finanční příjem ze strany státu, tedy jakožto veřejným zaměstnancům. Konkrétně se tak v této studii rozlišují v návaznosti na užitý pramen tyto jednotlivé možnosti:

- **řádný profesor** (ve statistice označujeme **ŘP**): předpokládalo se u nich pravidelné zajištění příjmů ze státního rozpočtu (MŠANO);
- **smluvní profesor** (**SP**): tato kategorie se ve větším počtu vyskytovala u jiných typů škol (např. na ČVUT), v rámci UK nám pramen umožňuje dokázat její užití u jediné osoby, kterou byl exilový ruský historik umění Nikolaj Lvovič Okuněv (1886–1949);³³
- **mimořádný profesor** (**MP**): do této kategorie jsou v návaznosti na pramen zařazení pouze ti ze státem jmenovaných mimořádných profesorů, u nichž zároveň s jejich jmenováním došlo i ke stanovení jejich konkrétního platu určeného jmenovitě pro tuto funkci; naprostá většina z ostatních pak byla zařazena do následně uváděné kategorie;
- **neplacený mimořádný profesor** (**NMP**): tato kategorie zahrnuje osoby jmenované mimořádným profesorem bez nároku na finanční odměnu spojenou s touto funkcí. Zpravidla zde nalezneme osoby, u nichž se s odměnou nepočítalo, protože zastávaly souběžně jiné funkce vydržované z veřejných prostředků (na FF UK např. ředitel veřejného

³¹ U některých osob zahrnutých do seznamu se objevuje hutný přehled jejich hlavních kariérních prvků včetně údajů o dětech a případné vazbě. Zřejmě šlo o podklad pro nějaké životopisné shrnutí vypracovávané pravděpodobně z úředních důvodů.

³² Soupis neplacených mimořádných profesorů LF UK, č. 1.

³³ Okuněv působil v letech 1925–1935 na FF UK jako hostující profesor, v roce 1935 tu byl jmenován smluvním profesorem. K této formě se zřejmě přistoupilo proto, že tou dobou ještě neměl vyřešenu otázku státního občanství (československého dosáhl až v roce 1936) a vedle UK působil pracovní v dalších státem vydržovaných vědeckých institucích (zejména Slovanský ústav). Viz Tomáš MURÁR, *Ve stopách Vídeňské školy: české univerzitní dějiny umění v Praze za první republiky, 1919–1939*, in: Richard Biegel – Roman Prah – Jakub Bachtík (edd.), *Století Ústavu pro dějiny umění na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, Praha 2020*, s. 122–233; Julie JANČÁRKOVÁ, *Nikolaj Lvovič Okuněv*, Praha 2015.

archivu, na LF UK přednosta kliniky apod.); v některých případech zde však nalezneme osoby, které takové finanční zajištění neměly.

- **docent (D)**: osoba, která dosáhla práva vyučovat (*venia legendi*) na UK, což tehdy automaticky nezakládalo právo na státem zajištěný příjem za tuto činnost. V předkládané statistice splyvá tato kategorie s tzv. soukromými docenty, kteří byli odkázáni na příjmy ze svého pedagogického či odborného působení jinde, zpravidla na střední škole. Přesto stále zůstávali součástí vysokoškolského personálu, jenž byl ze strany nadřízených orgánů sledován a administrován společně s profesorským sborem. To ostatně vyplývá i z faktu, že některá platná nařízení upravující podmínky pro vysokoškolské profesory řešila zároveň i možnost odejmutí *venia legendi* (soukromým) docentům – a to jak před, tak i po roce 1939.³⁴
- **vysokoškolský asistent (A)**: u tohoto zařazení, jakož i u dvou následujících, předpokládáme závazek státu pro zajištění příjmu odpovídajícího této pomocné pozici, avšak zpravidla na dobu časově omezenou.³⁵ Šlo tedy o asistenta, který byl ustanoven do této služební kategorie v souladu s učitelskou služební pragmatikou a jehož příjmy byly stanoveny příslušným zákonným předpisem.³⁶ Fenomén „nehonorovaného asistenta“³⁷ jakých se mezi studenty a čerstvými absolventy jednotlivých fakult nacházely tou dobou stovky, byl v rámci dané evidence zcela pominut a spolu s ním i některé další pomocné pedagogické kategorie (viz níže srovnání pramene se statistikou z akademického roku 1938/39).
- **neplacený mimořádný profesor pověřený výkonem asistentké funkce (NMP/A)**: jde opět o kategorii, která se na UK vyskytovala velmi okrajově. V dané evidenci je zmíněna pouze u tří osob, vesměs na LF UK.
- **docent pověřený výkonem asistentké funkce (D/A)**: překrývání docentské a asistentké pozice naproti tomu bylo relativně častým případem.

Účelem kolonky č. 9 výše popsaných evidenčních karet byla charakteristika využití dané osoby v době po uzavření vysokých škol. Porovnáním s tehdy platnou dobovou legislativou lze dovést, že při vzniku evidence i v několika následujících letech byly plně respektovány tehdejší platné předpisy, a to především vládní nařízení ze dne 2. března 1939 o mimořádných opatřeních personálních na vysokých školách (č. 32/1939 Sb. II).³⁸ Toto nařízení řešilo původně krizovou situaci navozenou navrácením vysokoškolských pracovníků ze Slovenska a nutností najít pro ně další vhodné uplatnění.³⁹ V zásadě přinášelo tři významná opatření:

³⁴ Viz § 20 zákona ze dne 13. 2. 1919 o služebním poměru učitelů vysokoškolských (č. 79/1919 Sb.); § 7 vládního nařízení č. 32/1939 Sb. II. Podrobněji viz dále v textu.

³⁵ Zavedená praxe byla taková, že smlouvy se uzavíraly zpravidla na dva roky, a to obvykle pouze čtyřikrát za sebou.

³⁶ Viz dále zákon ze dne 24. 6. 1926 o úpravě platových a některých služebních poměrů státních zaměstnanců (tzv. platový zákon, č. 103/1926 Sb.), část III (Státní osoby učitelské), díl III/A Vysokoškolští asistenti (asistenti a konstruktéři), §§ 87–93.

³⁷ K němu viz platový zákon č. 103/1926 Sb., § 94.

³⁸ Text nařízení viz *Sbírka zákonů a nařízení republiky Česko-Slovenské* II, část. 9, 11. 3. 1939, s. 173–174. Nařízení původně platilo pouze do konce roku 1940, k jeho pozdějším prodloužením viz v poslední kapitole této studie.

³⁹ Blíže viz Josef ŠISLER, *Odchod českých státních zaměstnanců ze Slovenska v letech 1938–1945*, Český lid 76/4, 1989, s. 231–239.

1. odstraňovalo některá specifika, která si vydobyli vysokoškolští profesori oproti jiným státním úředníkům (zejména s ohledem na dovolenou s čekatelným);
2. pro profesory a docenty, kteří byli „pro tělesné nebo duševní vady k vykonávání svých povinností trvale nezpůsobilí“, přinášelo možnost jejich urychleného vyřazení ze života školy;
3. pro ostatní profesory, pokud se s jejich uplatněním do budoucna už nepočítalo,⁴⁰ pak v § 2, odst. 2 připouštělo čtyři možnosti, jak s nimi naložit. Mohli být:
 - a) jmenováni na obdobnou stolicí jiné vysoké školy;
 - b) převedeni na jiné služební místo (takto převedeni profesori přitom podle § 3 byli „povinni konati službu /pracovati/ na tomto místě“);
 - c) dáni na dovolenou s čekatelným;
 - d) přeloženi na dočasný nebo trvalý odpočinek.

Toto nařízení bylo ale vlastně do jisté míry prováděcím nařízením k již dříve přijaté normě, na níž se tu ostatně přímo odkazovalo v § 2, odst. 2, písm. b) při řešení převedení profesorů na jiná služební místa, totiž k vládnímu nařízení ze dne 21. prosince 1938 o úpravě některých personálních poměrů ve veřejné správě (č. 379/1938 Sb.).⁴¹ Jednalo se tedy o nařízení, jehož úkolem bylo vyřešit „*problém umístění přebytečných státních a jiných veřejných zaměstnanců v důsledku zmenšeného státního území*“.⁴² Obě tyto normy respektovaly dosavadní právní rámec upravující úřední a pracovní postavení jednotlivých kategorií vysokoškolských vědeckých a pedagogických pracovníků, jak je představovala služební pragmatika z roku 1914,⁴³ zákon o služebním poměru vysokoškolských učitelů z roku 1919,⁴⁴ a samozřejmě i platový zákon z roku 1926.⁴⁵

Uzavření vysokých škol po 17. listopadu 1939 si tudíž samo o sobě nevytulovalo žádné nové normativní změny, protože mohlo využít opatření, která byla přijata v dřívějším krizovém období konce roku 1938 a začátku roku 1939 ještě před vznikem protektorátu. Lze předpokládat, že na podzim 1939 byla tato dřívější opatření využita v podstatě jako východisko z nouze, jež dotčeným zaručovalo alespoň základní finanční zaopatření, a to v okamžiku, kdy nebylo zřejmé, za jakých podmínek bude eventuálně výuka obnovena.⁴⁶ Na

⁴⁰ Podle § 1, odst. 2–4 dotyčného nařízení šlo o zaměstnance „(...) kteří pozbyli možnosti vykonávat službu na vysoké škole, na níž byli jmenováni, z důvodu nové organizace vysokého školství; jichž setrvání ve službě na vysoké škole, na níž byli jmenováni, jest nežádoucí ze služebních příčin nebo zájmů státních; kteří podle předpisů pro ně platných pozbyli způsobilosti vykonávat službu na vysoké škole, na níž byli jmenováni.“

⁴¹ Text nařízení i s odborným komentářem Václav URBÁNEK, *Veřejní zaměstnanci*, in: Nové zákony a nařízení Česko-slovenské republiky I, Praha 1939, s. 155–165.

⁴² Tamtéž, s. 155.

⁴³ Zákon ze dne 25. 1. 1914 o služebním poměru státních úředníků a zřízenců (služební pragmatika, č. 15/1914 ř. z.). Pro meziválečné období viz jeho komentovanou verzi in: František HAVELKA, *Služební právo státních úředníků a zřízenců. Komentovaná sbírka nejdůležitějších předpisů o služebních poměrech státních úředníků a zřízenců, hlavně služební pragmatiky a platového zákona*, Praha 1937.

⁴⁴ Zákon ze dne 13. 2. 1919 o služebním poměru učitelů vysokoškolských č. 79/1919 Sb.

⁴⁵ Zákon ze dne 24. 6. 1926 o úpravě platových a některých služebních poměrů státních zaměstnanců (Platový zákon) č. 193/1926 Sb.

⁴⁶ Nejednalo se v zásadě primárně o německé represivní opatření, jak je zpravidla uváděno, jako spíše o přisluvočnou „z nouze ctnost“ v daném okamžiku. Srov. František X. HALAS, *Nacistická perzekuce na brněnské universitě v letech 1939–1945* (= Sborník prací FF brněnské university C25–26, 1978–1979), Brno 1979, s. 50–51. K situaci v Brně viz Moravský zemský archiv (MZA) Brno, fond PA3040, kart. 4, přesun českých vysokoškolských profesorů na dovolenou s čekatelným, 1939–40.

jedné straně tehdy musela být zohledněna skutečnost, že uzavřením českých univerzit, které bylo ohlášeno toliko na tři roky, což bylo i z české strany bráno přinejmenším do roku 1940 jako reálný fakt, přestal platit vysokoškolským pedagogům služební poměr, na druhé straně ale bylo umožněno vyplácení platů.⁴⁷ Navíc je třeba připomenout, že v podstatě ihned po 17. listopadu 1939 protektorátní vláda činila kroky k obnovení činnosti českých vysokých škol, takže provizorium tohoto opatření se mohlo zdát více než smysluplné. U příležitosti prvního výročí zřízení protektorátu (16. března 1940) byl na tento požadavek opakovaně upozorňován šéf říšské kanceláře (*Reichskanzlei*) Dr. Heinrich Lammers (1879–1962), který přislíbil, že ho příležitostně předloží k posouzení Hitlerovi.⁴⁸ To vše na české straně posilovalo falešné naděje a přispívalo k iluzi o dočasnosti přijatých opatření.

V souladu s výše uvedenými právními normami přiřazuje tak daný pramen v kolonce č. 9, respektive v kolonce č. 10 jednoznačné určení (nebo v pozdějších případech perzekvovaných jedinců zřetelné indicie), do jaké skupiny budoucího uplatnění se dotyčná osoba dostala po uzavření českých vysokých škol na podzim 1939. Těchto skupin budoucího uplatnění můžeme v návaznosti na pramen rozlišit celkem šest:

1. dovolená s čekatelným;
2. důchod;
3. úmrtí;
4. odchod z UK;
5. převedení k jinému zaměstnavateli;
6. perzekuce.

U mizivého počtu osob v evidenci bohužel nemáme v tomto ohledu k dispozici žádné informace; ti jsou proto zařazeni do skupiny „Neuvedeno“.

Představme si nyní jednotlivé skupiny budoucího uplatnění podrobněji:

Dovolená s čekatelným: Pokud jde o využití institutu dovolené s čekatelným, nejednalo se o žádné protektorátní novum. Svůj původ měl již v Rakousko-Uhersku druhé poloviny 19. století. Tehdy byl primárně určen pro déle trvající rekonvalescenci armádních důstojníků; později (1914, 1917) byl zakotven rovněž v úředních pragmatikách.⁴⁹ Po vzniku Československa se dovolená s čekatelným v oblasti školství vztahovala toliko na učitele obecních (základních) a středních škol, přičemž se ovšem změnil její účel. Tak v nálezů Nejvyššího správního soudu (dále NSS) publikovaném roku 1927 se mj. konstatuje, že přeložení na dovolenou s čekatelným „(...) odůvodňuje každá okolnost jakéhokoli druhu a povahy, ať subjektivní, ať objektivní, která další službu úředníkovu na některém místě téhož služebního odvětví z důležitých služebních ohledů činí nepřijatelnou.“⁵⁰ Další nálezy publikované o tři roky později pak upřesnil, že „(...) dovolená s čekatelným jest opatřením samostatným, podstatně odlišným jak od *suspense*, tak od disciplinárního trestu“.⁵¹ Toto vymezení bylo

⁴⁷ V osobní reflexi viz např. Alběna DRATVOVÁ, *Deník 1921–1961*, Praha 2008, s. 306–386.

⁴⁸ NA Praha, fond PMR 1918–1945, kart. 3776, Chvalkovský Eliášovi, 15. 3. 1940. Dále srov. S. BIMAN, *17. listopad*, s. 19. O možnosti znovuočtení českých univerzit a vysokých škol v listopadu 1940 viz také Jan ŠRÁMEK, *Politické projevy v zahraničí*, Praha 1945, s. 20–21 (přetisk projevu proneseného ve vysílání B.B.C. „Na hrobech zavražděných studentů“).

⁴⁹ Srov. heslo „Dovolená“, in: *Ottův slovník naučný*, VII, Praha 1893, s. 894–895, zde s. 895.

⁵⁰ Srov. *Knihy judikátů Nejvyššího správního soudu ve věcech a administrativních* (= Sbírka rozhodnutí nejvyšších stolic soudních republiky Československé, sv. 1), Praha 1927, s. 1052 (2252/23).

⁵¹ Tamtéž (vyd. 1932), sv. 2, s. 934 (4030/24).

očividně značně důležité, neboť v širším dobovém povědomí bylo její využití chápáno jako potrestání *sui generis*.

V druhé polovině 30. let se přijímalo už všeobecně, že „*není-li pro některého úředníka následkem změny v organizaci dočasně žádného místa k dispozici, nebo nastanou-li okolnosti, které další službu úředníkovu na některém místě jeho hodnostnímu postavení přiměřeném téhož služebního odvětví činí nepřipustnou z důležitých služebních ohledů, tedy přednosta ústředního místa může mu dáti dovolenou s čekatelným.*“⁵² Do zcela jiné pozice v úředním styku i ve veřejném povědomí se však hromadné a úředními potřebami zdůvodněné převádění na „dovolenou s čekatelným“ dostalo v pomnichovském období, kdy bylo nutné vzhledem k podstatně zmenšenému státnímu území redukovat ve velké míře počet státních úředníků. Tuto situaci mělo vyřešit vládní nařízení ze dne 21. prosince 1938, č. 379 Sb. o úpravě některých personálních poměrů ve veřejné správě, podle něhož „*státního pragmatikálního úředníka může dáti přednosta ústředního úřadu na dovolenou s čekatelným, není-li pro něho následkem změny v organizaci služby dočasně žádného místa nebo nastanou-li okolnosti, které další služební činnosti úředníkovy na místě téhož oboru služebního, odpovídajícího jeho služebnímu postavení, nepřipouštějí z důležitých ohledů služebních.*“⁵³ Vládním nařízením č. 32/1939 Sb. II. byla pak – jak již bylo uvedeno výše – možnost umístění na dovolenou s čekatelným rozšířena i na vysokoškolské profesory.

Důchod: Jednou z tehdejších preferovaných řešení vzniklé situace bylo přeložení na trvalý odpočinek neboli penzionování (*Pensionierung*) vysokoškolských pracovníků všude tam, kde to už dovoloval jejich věk; zároveň přitom došlo ke snížení této věkové hranice. Jestliže dosud zákon umožňoval penzionovat profesora ve věku 70 let,⁵⁴ od konce roku 1938 to bylo možné už od 65 let, od ledna 1940 již od 64 let a od ledna 1941 od 63 let.⁵⁵ U dalších státních zaměstnanců se věk pro posláni na odpočinek snížil u mužů na 55 let, u žen na 53 let (později u mužů na 45 let, u žen 43 let), přičemž penzionování u mužů nejpozději v 60 letech, u žen v 55 letech (později u mužů v 55 letech, u žen v 50 letech) bylo obligatorní.⁵⁶ Vedle toho tu byla možnost přeložení na dočasný odpočinek (*kvieskování*), a to v případě, že dotyčný byl dočasně neschopen vykonávat své služební povinnosti a v některých dalších případech (rok mimo službu v důsledku nemoci nebo tři roky na dovolené s čekatelným).⁵⁷

Úmrtí: Do této skupiny jsou zahrnuta přirozená úmrtí, k nimž v dané době došlo (ta zasáhla většinu zaměstnaneckých kategorií s vyšším zastoupením těch, v nichž se dá předpokládat vyšší věk). K úmrtím způsobeným nacistickou perzekucí viz níže ve skupině Perzekuce.

⁵² František HAVELKA, *Služební právo*, s. 242.

⁵³ V. URBÁNEK, *Věřejní zaměstnanci*, s. 161.

⁵⁴ Tato věková hranice byla stanovena zákonem o služebním poměru učitelů vysokoškolských (č. 79/1919 Sb.), § 4.

⁵⁵ Viz § 24 vládního nařízení 379/1938 Sb. K posunu věkové hranice do důchodu v případě vysokoškolských pedagogů srov. Michal V. ŠIMŮNEK, „*Mládi vpřed*“ a *Lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze 1938–1939*, AUC-HUCP 42/1–2, 2002, s. 105–122.

⁵⁶ Viz § 21 vládního nařízení č. 379/1938 Sb. Pozdější situace byla navozena rozhodnutím říšského protektora z 30. 12. 1940, jehož dopady reflektoval např. Jaroslav VOCÍLKA, *Pensionování*, in: *Věstník českých profesorů* 49/10–11, 1940–41, s. 120–127.

⁵⁷ Viz §§ 75–77 služební pragmatiky (15/1914 ř. z.).

Odchod z UK: Tato skupina budoucího uplatnění obsahuje ty zaměstnance, kteří byli propuštěni (někdy zřejmě v návaznosti na svůj odchod do exilu či – neprokazatelně – v perzekučním kontextu) nebo jim nebyla prodloužena smlouva.

Zaměstnán jinde: S možností převést vysokoškolského profesora nebo pracovníka na jiné místo potřebné pro stát (tedy do státní správy nebo na jinou univerzitu) se běžně počítalo už v dobách Rakousko-Uherska a podobně si počínala i Československá republika po svém vzniku v roce 1918, která povolala řadu odborníků z vysokých škol na ministerstva nebo do diplomatické služby; vzpomeňme alespoň profesory FF UK Kamila Kroftu (1876–1945) a Vlastimila Kybala (1880–1958).⁵⁸ Situace na konci 30. let však byla principiálně jiná: motivace k převedení nespočívala v obohacení státní správy o cenného odborníka, ale vyplývala z nadbytku nevyužitých odborníků na univerzitní půdě, a to nejprve v důsledku navrácení většího množství vysokoškolských učitelů ze Slovenska, a posléze uzavření českých vysokých škol. Vysokoškolští profesori a další učitelé tak mohli být podle tehdejší legislativy převedeni z moci úřední na placená místa v těchto institucích:

- do „kteréhokoliv jiného oboru veřejné služby“, tzn. způsobem, který odpovídal dosavadní tradici⁵⁹;
- nebo zcela nově i do dalšího, relativně hodně širokého okruhu veřejných, polosoukromých a soukromých institucí a podniků, které se mohly vykázat nějakým (někdy hodně volným) vztahem k veřejné správě.⁶⁰

Převedením pracovníka na jiné pracoviště se sice úřady, které na sebe vzaly povinnosti bývalého rektorátu UK, zřekly povinnosti stanovování vlastní pracovní náplně pro dotyčného pracovníka a jeho finančního odměňování, ale jistá míra pravomocí jim stále ještě zůstávala. Nepochybně to byly přinejmenším pravomoci kontrolního a disciplinárního rázu a pokračující supervize nad jeho vhodným pracovním zařazením. Dotyčný pracovník byl povinen místo mu přidělené přijmout. Pokud chtěl být zaměstnán na jiném místě, jež rovněž odpovídalo okruhu institucí, kam bylo převedení dovoleno, nemohl tam přejít jen na základě osobní dohody, ale musel požádat příslušné osoby z okruhu německého komisaře nad uzavřenými českými školami o provedení změny v převedení.⁶¹ Pokud chtěl pracovat v jiné, např. soukromé firmě, mohl tak učinit pouze za cenu výpovědi ze svého služebního místa na UK.

Perzekuce: K výše uváděným způsobům uplatnění, které vesměs měly svůj normativně předepsaný podklad, musíme při sledování dění v průběhu protektorátu přidat ještě jednu skupinu. Jde o skupinu osob, u nichž nás dodatečné zápisy v evidenci (zpravidla v kolonce 9 nebo 10) informují buď o jejich zatčení v důsledku jejich protiněmecké činnosti, nebo o jejich věznění či přímo fyzické likvidaci (zpravidla formou popravu). Jakkoli jde o skupinu, s jejíž klasifikací si úředníci zapisující do evidence příliš nevěděli rady a nevytvořili pro ni jednotný způsob evidence, neznamená to, že by byla plně odtržena od tehdy na

⁵⁸ K platovým a finančním souvislostem převedení profesora nebo vysokoškolského asistenta jinam viz F. HAVELKA, *Služební právo*, s. 137–138.

⁵⁹ Viz § 2 vládního nařízení č. 379/1938 Sb.

⁶⁰ Viz § 25 vládního nařízení č. 379/1938 Sb. Konkrétně se tak otvírala cesta k převedení do služeb korporací (ústavů, podniků, fondů a zařízení), které buď obstarávaly úkoly veřejné správy, hospodařily s veřejnými prostředky, nebo jejichž hospodářské výsledky byly určeny pro veřejně prospěšné účely, nebo které byly vlastněny či spravovány státem či veřejnoprávními korporacemi, nebo v nichž stát či veřejnoprávní korporace měly podíl na jejich řízení nebo se v nich kapitálově účastnily.

⁶¹ To byl případ asistenta FF UK Jaroslava Rameše.

UK uznávaných normativních pravidel. U některých z těchto případů můžeme totiž prokázat (a u řady dalších předpokládat), že záhy po zjištění o zatčení dotyčné osoby bylo s ní na UK zahájeno disciplinární řízení (pravděpodobně v souladu s postupem předepsaným disciplinárním řádem vyhlášeným v zákoně č. 79/1919 Sb. o služebním poměru učitelů vysokoškolských) za účelem dosažení legitimacy jejich propuštění ze svazku pracovníků univerzity.

3. Umístování profesorů a dalších vědecko-pedagogických pracovníků UK po uzavření českých vysokých škol na podzim 1939

Přikročíme nyní k vlastnímu statistickému zpracování informací, a to k výchozímu stavu, tedy pro situaci na podzim 1939. Sledování jsme podrobili jednotlivé výše vymezené vědecko-pedagogické kategorie ve vztahu ke skupinám jejich budoucího uplatnění, a to jednak pro celou UK, a dále jednotlivě i pro její fakulty.

Tab. č. 2.: Umístění profesorů a dalších vědecko-pedagogických pracovníků UK po uzavření českých vysokých škol – výchozí stav (podzim 1939) a jeho komparace se situací ve školním roce 1938/39

	ŘP	MP	NMP	NMP/A	SP	D	D/A	A	Celkem
Dovolená s čekatelným	44	29	0	0	0	0	0	0	73
Důchod	22	1	0	0	0	0	0	0	23
Úmrtí	3	3	2	0	0	6	1	1	16
Odhod z UK	1	0	0	0	0	0	3	19	23
Zaměstnan jinde	22	10	35	2	1	142	38	88	338
Neuvedeno	2	1	2	0	0	7	1	1	14
Celkem	94	44	39	2	1	155	43	109	487
Školní rok 1938/39	108	80			2	203		253 (315)	646 (708)
Změny 1938–1939	–14	+5			–1	+5		–144 (–280)	–159 (–221)

V řádku označeném „Školní rok 1938/39“ je zaznamenán počet vyučujících na UK v akademickém roce 1938/39 (tedy v období poznamenaném mnichovskými událostmi a vytvořením protektorátu), tak jak je uváděn ve standardních statistikách věnovaných univerzitě.⁶² Můžeme se tedy nejprve pokusit odhadnout proměny v počtu vyučujících v tomto období, a to s vědomím, že se v jeho průběhu uplatňovaly v důsledku politických tlaků jak tendence

⁶² Jan HAVRÁNEK – Zdeněk POUŠTA (eds.), *Dějiny Univerzity Karlovy, IV, 1918–1990*, Praha 1998, s. 596.

ke zvýšení počtu vyučujících (umístění profesorů a dalších odborníků navrátilivších se ze Slovenska), tak i k jeho snížení (snížení penzijního věku profesorů ze 70 na 65 let, rozvazování pracovního poměru s vyučujícími spojovanými s „neárijským původem“ a nevhodnými politickými aktivitami).⁶³ Porovnání nám naznačuje, že k nejvýraznějšímu úbytku došlo v řadách řádných profesorů, a to o 14 osob, tedy o více než jednu desetinu, kdežto v řadách mimořádných profesorů a docentů můžeme pravděpodobně vysledovat velmi mírné přírůstky. Údaje o asistentech, a tím pádem i o celkovém počtu osob vyučujících na univerzitě, se nám ovšem velmi výrazně rozcházejí v neprospěch pozdějšího pramene. Tento nepoměr se ještě zvýší, vezmeme-li v úvahu výpověď univerzitní statistiky o existenci dalších kategorií vyučujících (tedy „suplentů“ a „jiných učitelů“ – jejich započtení nás dovádí v posledních dvou řádcích tabulky č. 2 k údajům uváděným v závorce).

I když se nedá vyloučit, že se do tohoto výrazného snížení počtu nějakým způsobem podepsalo hromadnější propouštění v těchto kategoriích již před listopadem 1939, je podle našeho názoru tento rozdíl způsobem především rozdílnou metodikou uplatňovanou při vytváření podkladů. Zatímco statistika uplatňovaná v rámci ještě fungující UK měla za úkol podchytit všechny reálně využitelné pedagogické síly, které mohly zajišťovat výuku, a to bez ohledu na případné finanční závazky univerzity vůči nim, tedy i desítky bezplatných asistentů a dalších pomocných vědeckých sil, často z řad studentů vyšších ročníků. Pramen, který zde sledujeme, si kladl za cíl především úplnou registraci osob, vůči kterým vznikla po uzavření českých vysokých škol povinnost státu postarat se v důsledku služební pragmatiky a následných předpisů o jejich finanční zajištění a odborné využití. Registruje tedy pouze ty vysokoškolské asistenty, jejichž pracovní poměr je vřazoval do svazku „státních osob učitelských“.

Věnujme nyní pozornost tomu, co nám tabulka č. 2 říká o distribuci vědeckých a pedagogických pracovníků UK po uzavření českých vysokých škol na podzim 1939. Jakkoli v obecném povědomí panuje přesvědčení, že většina z těchto pracovníků UK byla po listopadu 1939 poslána na dovolenou s čekatelným, nebylo tomu očividně tak. Naprostá většina z těch, kteří se ocitli v dané evidenci, totiž více než dvě třetiny (69 %) z nich, našla uplatnění pod patronací protektorátních úřadů a institucí na jiném, odborném či správním, neuniverzitním pracovišti. Dovolená s čekatelným se sice co do početnosti umístila na druhém místě, nicméně je třeba konstatovat, že se zpočátku (1939–1940) týkala pouze 15 % zaměstnanců univerzity, a to vesměs z řad řádných a mimořádných profesorů. Necelých 5 % bylo posláno do penze a dalších necelých 5 % odešlo jinam mimo univerzitu většinou asi o své vůli (viz kolonka „Odchod z UK“).⁶⁴ Na sklonku roku 1939 je ještě relativně malý počet lidí ze zaměstnanců UK postižen úmrtím (3%).

⁶³ Viz Jan HAVRÁNEK, *Univerzita Karlova, rozmach a perzekuce*, in: J. Havránek – Z. Pousta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, s. 19–60, zde s. 47.

⁶⁴ Podstatná část záznamů, které můžeme zařadit do kategorie „Odchod z UK“, se dotýká asistentů LF UK (v několika případech též PŘF UK), kterým nebyla prodloužena jejich asistentická smlouva; výslovně se u nich uvádí „nicht weiterbestellt“, tedy „už neurčen“. V některých případech můžeme přímo doložit, že dotýčný si našel vhodnější zaměstnání jinde. V jiném případě můžeme tušit, že za propuštěním stál odchod dotýčného do exilu (na PŘF UK Jaromil Sládek a na ThF UK František Dvorník).

Tab. č. 3: Umístění profesorů a dalších vědecko-pedagogických pracovníků FF UK po uzavření českých vysokých škol – výchozí stav (podzim 1939)

	ŘP	MP	SP	NMP	D	NMP/A	D/A	A	Celkem
Dovolená s čekatelným	23	9	0	0	0	0	0	0	32
Důchod	6	0	0	0	0	0	0	0	6
Úmrtí	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Odchod z UK	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zaměstnán jinde	0	0	1	3	35	0	5	5	49
Neuvedeno	2	1	0	1	5	0	0	0	9
Celkem	31	10	1	4	41	0	5	5	97

Necelá stovka vědeckých a pedagogických sil, které nám náš pramen umožňuje podchytit na podzim 1939 na FF UK, představovala asi pětinu z celkového počtu vyučujících na celé univerzitě. Protože si však tato fakulta společně s PF a ThF výrazně uchovávala konzervativní strukturu zděděnou z 19. století, náležela mezi zdejšími vyučujícími profesorskému sboru významná role nejen z hlediska jeho zákonem a tradicí přiznaných rozhodovacích pravomocí, ale i z hlediska jeho početního podílu. V případě uvedených 45 řádných a mimořádných profesorů, respektive 46 i s jedním smluvním profesorem, představovalo téměř polovinu z celkového počtu jejich vědecko-pedagogických sil. Naprostá většina z nich byla po uzavření českých vysokých škol převedena na dovolenou s čekatelným, protože jen šest z nich bylo posláno do penze a tři neplacení mimořádní profesori spolu se smluvním profesorem byli odkázáni na jiné pracoviště.

Mezi další vyučující zde patřili zejména docenti. Těch máme podle daného pramene dosvědčeno na podzim 1939 celkem 46. V menší míře i asistenti, kterých tu ve sledovaném období podle pramene pracovalo deset, z poloviny se však překrývali s docentskou skupinou. S výjimkou jednoho dosvědčeného úmrtí, kdy šlo o docenta Josefa Matouška (1906–1939) popraveného 17. listopadu 1939, jehož úmrtí je v prameni zaznamenáno bez

Tab. č. 4: Umístění profesorů a dalších vědecko-pedagogických pracovníků PF UK po uzavření českých vysokých škol – výchozí stav (podzim 1939)

	ŘP	MP	SP	NMP	D	NMP/A	D/A	A	Celkem
Dovolená s čekatelným	2	10	0	0	0	0	0	0	12
Důchod	8	0	0	0	0	0	0	0	8
Úmrtí	3	0	0	0	0	0	0	0	3
Odchod z UK	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zaměstnán jinde	0	0	0	0	14	0	1	1	16
Neuvedeno	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Celkem	13	10	0	0	14	0	2	1	40

jakýchkoli přidáných konotací, zde byli jak docenti, tak i asistenti zařazení, spolu s již výše uvedenými neplacenými mimořádnými profesory, do skupiny „Zaměstnán jinde“. Tak se stalo, že z celkového počtu osob věnujících se bádání a výuce na FF UK se tato skupina stala jednoznačně nejpočetnější. Celkem 49 osob do ní zařazených představuje mírně nadpoloviční většinu, zatímco 32 osobám zařazeným do skupiny na dovolené s čekatelným odpovídá třetina.

PF UK (tabulka č. 4) patřila v rámci univerzity k menším fakultám; podle daného pramene celkový počet osob věnujících se na ní vědecké a pedagogické činnosti odpovídal 40, což představovalo pouhých 8 % z celkového stavu na UK. Zdejších 23 profesorů představovalo bezpečně víc než polovinu z pedagogického personálu. Nejvíce se mezi nimi uplatnilo umístění na dovolenou s čekatelným (12 osob), relativně vysoký však byl i počet profesorů penzionovaných (8 osob) a zemřelých (3 osoby).

Kromě profesorského sboru na PF UK působili především docenti, a to jednak soukromí (14 osob), jednak na asistentském místě (2 osoby); dosvědčen je i jeden služební pragmatice podřízený vysokoškolský asistent. Právě tyto neprofesorské kategorie způsobily, že i na PF UK celkově se z hlediska budoucího uplatnění na prvním místě prosadila skupina „Zaměstnán jinde“ (16 osob, tedy 40 % z celkového stavu fakulty), kdežto skupina „Dovolená s čekatelným“ skončila až na druhém místě (12 osob, tedy 30 % z celkového stavu).

Tab. č. 5: Umístění profesorů a dalších vědecko-pedagogických pracovníků ThF UK po uzavření českých vysokých škol – výchozí stav (podzim 1939)

	ŘP	MP	SP	NMP	D	NMP/A	D/A	A	Celkem
Dovolená s čekatelným	5	2	0	0	0	0	0	0	7
Důchod	2	0	0	0	0	0	0	0	2
Úmrtí	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Odchod z UK	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Zaměstnán jinde	1	0	0	0	0	0	1	1	3
Neuvedeno	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Celkem	9	2	0	0	1	0	1	1	14

Nejmenší fakulta UK (celkem jen 3% z celkového počtu osob ve sledované evidenci) disponovala v době svého uzavření na podzim 1939 celkem 11 profesory (devíti řádnými a dvěma mimořádnými), což představovalo čtyři pětiny ze všech osob podchycených daným pramenem. Na dovolenou s čekatelným bylo posláno sedm osob (vesměs z řad profesorů), což představovalo polovinu z osob evidovaných na fakultě. Dva řádní profesori byli penzionováni a jeden emigroval.⁶⁵ Do skupiny „Zaměstnán jinde“ byly zařazeny tři osoby (tedy něco přes pětinu ze sledovaných osob), řádný profesor Josef Cibulka (1886–1968), který byl převeden do MŠANO, a posléze do Národní galerie, a dvě další osoby do Pedagogické knihovny Komenského v Praze.

⁶⁵ František Dvorník byl zařazen do kolonky „Odchod z UK“.

Tab. č. 6: Umístění profesorů a dalších vědecko-pedagogických pracovníků PřF UK po uzavření českých vysokých škol – výchozí stav (podzim 1939)

	ŘP	MP	SP	NMP	D	NMP/A	D/A	A	Celkem
Dovolená s čekatelným	14	6	0	0	0	0	0	0	20
Důchod	5	0	0	0	0	0	0	0	5
Úmrtí	0	2	0	0	3	0	1	0	6
Odchod z UK	0	0	0	0	0	0	3	2	5
Zaměstnán jinde	4	0	0	9	29	0	14	10	66
Neuvedeno	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Celkem	23	8	0	10	32	0	18	12	103

PřF UK se svou velikostí blížila FF UK; pracovalo na ní celkem evidovaných 103 osob, což odpovídá 21 % z celkového stavu na UK. Profesorský sbor zde představovala 41 osoba, což početně odpovídalo dvěma pětinaš z celkového počtu vyučujících na této fakultě podle evidence v daném prameni. Z profesorského sboru PřF UK odešla téměř polovina na dovolenou s čekatelným (20 osob), došlo však v jeho řadách i ke dvěma úmrtím a pěti penzionováním. Kategorie „Zaměstnán jinde“ se rovněž již poměrně viditelně uplatnila i v rámci profesorského sboru, a to v čtyřech případech u profesorů řádných a v devíti případech u placených profesorů mimořádných.

Kromě profesorského sboru na fakultě působilo ještě 32 soukromých docentů, 18 docentů na asistentském místě a 12 asistentů. V rámci celkového osazenstva fakulty se ze skupin budoucího uplatnění naprosto přesvědčivě na prvním místě umístila skupina „Zaměstnán jinde“, do které byly zařazeny téměř dvě třetiny z celkového stavu (66 osob). Na dovolenou s čekatelným byla poslána pětina z celkového počtu vědeckých a pedagogických osob na fakultě (20 osob), kategorie „Důchod“, „Úmrtí“ a „Odchod z UK“ představovaly každá 5–6 % z celkového stavu.

Tab. č. 7: Umístění profesorů a dalších vědecko-pedagogických pracovníků LF UK po uzavření českých vysokých škol – výchozí stav (podzim 1939)

	ŘP	MP	SP	NMP	D	NMP/A	D/A	A	Celkem
Dovolená s čekatelným	0	2	0	0	0	0	0	0	2
Důchod	1	1	0	0	0	0	0	0	2
Úmrtí	0	1	0	2	2	0	0	1	6
Odchod z UK	0	0	0	0	0	0	0	17	17
Zaměstnán jinde	17	10	0	23	64	2	17	71	204
Neuvedeno	0	0	0	0	1	0	0	1	2
Celkem	18	14	0	25	67	2	17	90	233

LF byla v rámci celé UK fakultou zcela výjimečnou jak svou velikostí, tak i vnitřní strukturou. To bylo nepochybně ovlivněno především jejím napojením na nemocnice, polikliniky a další zdravotnická zařízení. Na podzim 1939 je na ní v rámci personálu podléhajícího služební pragmatice doloženo celkem 233 osob, což odpovídá téměř polovině (48 %) z celkového stavu na UK. Profesorský sbor zde představovalo 59 osob, tedy čtvrtina osazenstva celé fakulty. Výrazným rysem odlišujícím LF od ostatních fakult UK byl fakt, že v rámci profesorského sboru měli více než dvoupětinový podíl neplacení mimořádní profesoři. Jednalo se celkem o 25 osob a dvě další na asistentském místě, tedy většinou odborníky, kteří zároveň pracovali na vedoucích místech ve zdravotnických zařízeních vydržovaných z veřejných zdrojů. Dovolené s čekatelným se na celé fakultě dočkali pouze dva mimořádní profesoři, zatímco naprostá většina zdejšího profesorského sboru (52 osob, tedy 88 %) byla z hlediska svého budoucího uplatnění zařazena do skupiny „Zaměstnán jinde“. Kromě toho došlo v rámci profesorského sboru LF UK ke třem úmrtím a dvěma odchodům do důchodu.

Početně nejsilnější vědecko-pedagogickou kategorií na LF UK představovali vysokoškolští asistenti, konkrétně 90 osob, tedy 39 % z celkového stavu fakulty. Po nich následovali docenti, konkrétně 67 osob, tedy 29 %. K tomu je třeba připomenout i dalších 17 docentů na asistentských místech. Z celkového počtu osazenstva na LF UK se z hlediska budoucího uplatnění jako první umístila jednoznačně skupina „Zaměstnán jinde“, v níž se vyskytoval téměř celý personál fakulty (88 %). Výrazně menší, byť stále ještě zřetelný podíl zaujímal skupina osob, které se rozhodly z LF UK odejít nepochybně do zdravotnické soukromé sféry, konkrétně šlo o 17 osob, tedy 7 % z celkového počtu; výskyt zařazení do jiných skupin (převedení na dovolenou s čekatelným či do důchodu, úmrtí) byl marginální.

4. Převedení profesorů a dalších pracovníků UK na jiná pracoviště po uzavření českých vysokých škol

Daný pramen umožňuje do značné míry identifikovat konkrétní pracoviště, na která byli pracovníci UK na podzim 1939 převedeni. Lze tak i odpovědět na otázku, zda skutečně v souladu s předpokladem vyjádřeným v prováděcích normách byl tento přechod cílen převážně do státní a veřejnoprávní sféry, respektive jaký byl podíl soukromých institucí na něm. Z toho důvodu jsme veškerá uvedená pracoviště budoucího uplatnění osob převedených z UK podrobili následující klasifikaci podle jejich zřizovatele:

- státní (protektorátní) správa;
- zemská samospráva;
- obecní (městská) samospráva, tzn. především Magistrát hl. m. Prahy;
- soukromé instituce;
- jiné.⁶⁶

Výsledky rozříděné podle jednotlivých fakult přináší tabulka 8.

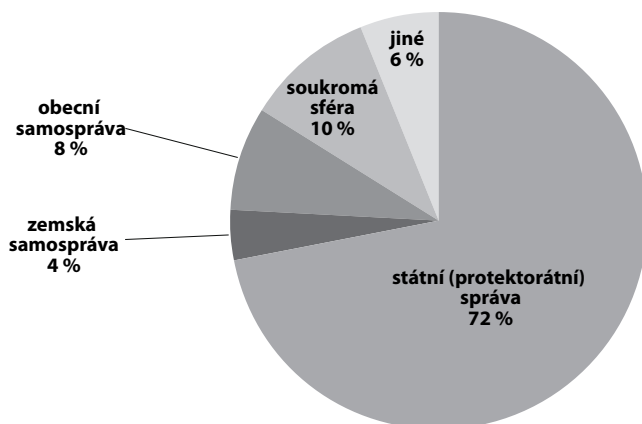
⁶⁶ Tato poslední skupina se týká těch, kteří byli – naprosto výjimečně – zaměstnáni na NKU, v jiných německých institucích či získali akademickou pozici v zahraničí, především na Slovenské univerzitě v Bratislavě.

Tab. č. 8: Přesun profesorského sboru a dalších vědecko-pedagogických pracovníků z UK na jiná pracoviště (podle fakult, podzim 1939)

	Státní správa	Zemská samospráva	Obecní samospráva	Soukromé instituce	Jiné	Celkem
FF UK	37	7	2	1	2	49
PF UK	12	0	1	1	2	16
LF UK	131	3	25	31	14	204
PřF UK	60	3	0	2	1	66
ThF UK	2	1	0	0	0	3
Celkem	242	14	28	35	19	338

V zásadě nepřekvapuje, že největším počtem osob, které našly roku 1939 uplatnění na jiných (neuniverzitních) pracovištích, se na pražské univerzitě mohla vykázat LF UK, kde se jednalo o 204 osoby. Podstatně méně takových případů bylo na PřF UK (66 osob) a na FF UK (49 osob); na PF UK a ThF UK se takto převedené osoby nacházely jen ve velmi malém počtu. Téměř až tři čtvrtiny osob z původně působících před listopadem 1939 na UK našly posléze uplatnění na pracovištích, která spadala do kompetence či byla pod kontrolou státní autonomní (protektorátní) správy, tedy především ministerstev či jiných centrálně řízených úřadů či ústavů. Uplatnění zde odborníci převedení z UK našli hlavně v ústavech a badatelských zařízeních, v různých komisích, nemocnicích apod., část z nich však byla převedena na více méně úřednickou činnost. Jedna desetina pak přešla na pracoviště soukromá, respektive do soukromé praxe. Pod pracoviště kontrolovaná zemskou (samo)správou, tzn. v případě UK dozorovanou Zemským úřadem (dále jen ZÚ) v Praze, přešla pouhá 4 % takových pracovníků; pod komunální správu bylo přeřazeno 8 % pracovníků, přičemž se jednalo ponejvíce o lékaře. Pro celou univerzitu situaci shrnuje graf č. 1.

Graf. č. 1: Přesun profesorského sboru a dalších vědecko-pedagogických pracovníků z UK na jiná pracoviště (podzim 1939)

Situaci na UK můžeme srovnat s vývojem na jiné významné pražské české vysoké škole, jakou představovalo ČVUT.⁶⁷ Ukazuje se, že i zde byla v letech 1939–45 situace velmi podobná. Naprostá většina osob, jež byly převedeny z vysoké školy na jiné pracoviště, byla i zde umístěna v okruhu státní (protektorátní) správy (76 %) a srovnatelné byly i další položky, tedy zemská (samo)správa (rovněž 4 %), obecní samospráva (2 %), soukromá sféra (rovněž 10 %) i jiné (2 %). Nejvýraznějším rozdílem byl výskyt odchodů některých odborníků do testovacích ústavů napojených na průmysl (jejich podíl dosahoval 6 %), protože do této sféry se z UK neodcházelo. Zřejmý je konečně rozdíl mezi jednotlivými obory, respektive profesním zaměřením. Zatímco např. lékaři zpravidla našli i po listopadu 1939 až do roku 1943 pozice na klinikách či ústředních ústavech typu Státního zdravotního ústavu (dále jen SZÚ), technici mohli najít uplatnění buď přímo v průmyslové výrobě, korporátní sféře či pracovních skupinách na ni napojených, nebo protektorátní administrativě, což ovšem zase úzce souviselo s pozicí Prahy jakožto hlavního města protektorátu. Jen u letecké výroby se odhaduje, že mohla absorbovat až jeden tisíc technických výzkumných pracovníků.

Kompletní analýza toho, které konkrétní instituce se uplatnily mezi těmi, kam byli převedeni pracovníci UK po uzavření českých vysokých škol na podzim 1939, není na tomto místě možná, ale jistě bude nabídnuta v budoucnosti. Protože však v rámci této práce bylo nutné verifikovat řadu hypotéz, které zde byly vysloveny a které s tímto tématem souvisí, byla vybrána k předběžnému náčrtu situace FF UK, což je předmětem následujícího malého exkurzu.

Na FF UK bylo do skupiny budoucího uplatnění „Zaměstnan jinde“ převedeno celkem 49 osob, a to:

- v rámci služebních kategorií ŘP a MP to nebyla žádná osoba;
- v rámci NMP šlo o tři osoby. Již zmiňovaný V. Vojtíšek byl odkázán na pražský magistrát, v jehož službách jako městský archivář už dlouho sloužil, a dlouholetý ředitel Archivu ministerstva vnitra Jaroslav Prokeš (1895–1951) na Ministerstvo vnitra, kde měl působit jako ministerský rada pro oblast archivnictví. Třetím neplaceným mimořádným profesorem byl fonetik Bohuslav Hála (1894–1970), který vlastně působil před listopadem 1939 na FF UK na pozici asistenta tamní fonetické laboratoře. Po uzavření českých vysokých škol přenesl těžiště této laboratoře do České akademie věd a umění (dále jen ČAVU), kde se s velkou energií věnoval budování a zpřístupňování jejího Fonografického archivu; daný pramen ho uvádí jako pracovníka Archivu a laboratoře pro experimentální fonetiku při ČAVU;⁶⁸
- jeden SP, který byl přeřazen do Národní a univerzitní knihovny (N. L. Okuněv);
- do kategorie D (výše jsme ji více méně ztotožnili se skupinou soukromých docentů) bylo zařazeno 35 osob. V jejich případě to byly z velké části střední školy, na nichž tyto osoby působily většinou v roli profesorů.⁶⁹ Řada z nich našla uplatnění v Národním

⁶⁷ K tomu A. KOSTLÁN – M. V. ŠIMÚNEK – M. HOŘEJŠ, *Between Persecution and Redeployment*, s. 115.

⁶⁸ Viz Bohuslav HÁLA, *Fonografický archiv České akademie věd a umění v Praze*, in: *Národní listy* 80/226, 21. 8. 1940, s. 2. K jeho osobě srov. Bohuslav HAVRÁNEK, *Český fonetik Bohuslav Hála šedesátníkem*, in: *Naše řeč* 37/1–2, 1954, s. 30–33.

⁶⁹ Zde lze nalézt i řadu zvučných jmen, jako jsou např. Vojtěch Jirátko, Václav Černý, Jan Patočka, Jaromír Pečírka či Jan Filip.

muzeu (dále jen NM) v Praze a v jeho knihovně,⁷⁰ v Národní a univerzitní knihovně⁷¹ či Slovníku jazyka českého při ČAVU.⁷² Psychotechnik Jan Doležal (1902–1965) dlouhodobě působil v tehdejší Ústavu lidské práce (dále jen ÚLP; předtím Ústřední psychotechnický ústav československý), který od roku 1942 spadl pod Ministerstvo hospodářství a práce. Řada dalších docentů FF UK se podílela přímo na činnosti proktorátních ministerstev školství, popř. vnitra,⁷³ nebo i úřadů, jako byl Státní úřad statistický.⁷⁴ Jeden z docentů se ocitl de facto v zahraničí, když se rozhodl i nadále působit na bratislavské univerzitě.⁷⁵

- ve služební kategorii D/A je uvedeno celkem pět osob. Tyto osoby byly umístěny jednak na různá místa, kde se dala předpokládat možnost pokračování v odborném bádání,⁷⁶ a dále také našli – paralelně k již výše uvedeným případům – své uplatnění v proktorátní správě.⁷⁷ Ojedinele se tu uplatnila i výuka na odborné obchodní škole, jako v případě polonisty a znalce staré Prahy Karla Krejčího (1904–1979).
- ve služební kategorii A máme dosvědčeno rovněž pět osob, jejichž uplatnění od podzimu 1939 velmi připomíná předchozí skupinu. Nalezneme zde tedy nejenom možnost působit nadále v odborné činnosti v NM či na jiném pracovišti,⁷⁸ ale i převedení do služby na ministerstvu.⁷⁹

Zřetelně se ukazuje, že pro skupinu budoucího uplatnění „Zaměstnan jinde“ se na FF UK na podzim 1939 nabízely různé strategie. Osobám, kterým dosud stát zajišťoval hlavní příjem právě prostřednictvím fakulty a u nichž nebyla možnost jejich převedení na dovolenou s čekatelným nebo do důchodu, přikázaly nadřízené úřady jiné s příjmem spojené uplatnění buď na odborných zařízeních, nebo ve veřejné správě (v případě FF UK to jsou kategorie SP, D/A a A). Osobám, kterým zajištění jejich hlavního příjmu proudilo doposud odjinud (tedy v kategoriích NMP a D), nadřízené úřady přikázaly jako místa jejich budoucího působení právě ony instituce, na nichž dotyční doposud působili. Ponechávaly si však nad nimi jistou míru dalšího vlivu a kontroly, o jehož rozsahu se můžeme zatím jen dohadovat.

⁷⁰ Byli to Antonín Grund, Jan Květ, Gustav Skalský a Karel Guth; Drahomíra Stránská je pramenem uváděna jako „Musealoberkommissarin“, tedy ve funkci, do níž byla jmenována v červnu 1939, přičemž pozdější proměny jejího pracovního zařazení nejsou zaznamenány. K ní blíže Judita HRDÁ, *Drahomíra Stránská – první dáma českého národopisu 20. století*, in: Český lid 86/4, 1999, s. 363–367.

⁷¹ Byli to Karel Galla a Flora Kleinschnitzová.

⁷² Byl to Jan B. Čapek.

⁷³ Ve významných funkcích se tu uplatňovali František Roubík, Karel Kazbunda, Josef Beneš, Richard Beneš a pravděpodobně i Zdeněk V. Tobolka.

⁷⁴ Byli to Zdeněk Ullrich a Otakar Machotka.

⁷⁵ Šlo o germanistu Františka Kaldu.

⁷⁶ Rudolf Holinka byl z historického semináře FF UK přemístěn do rukopisného oddělení Národní a univerzitní knihovny v Praze. Zdeněk Kalista pracoval během války na edici Sněmů českých v pražském Zemském archivu. Blíže viz *Zpráva o činnosti Českého zemského archivu za léta 1934–1941*, in: Zprávy Českého zemského archivu 9, 1946, s. 357; Zdeněk KALISTA, *Po proudu života*, II, Brno 1996, s. 504. U klasické archeoložky Růženy Vackové pramen (snad omylem) jako její nové působiště uvádí „Institut für Ur- und Frühgeschichte“.

⁷⁷ Výtvarného teoretika Františka Kovárnu měl podle německé evidence našeho pramene nejprve přijmout „Amt der Volksaufklärung“, tzn. Úřad lidové osvěty pod vedením E. Moravce; on sám však žádal o přidělení na Umělecko-průmyslovou školu, což se mu v roce 1942 skutečně podařilo.

⁷⁸ Jaromír Novák a Josef Tichý působili nadále v NM v Praze; pedagog a psycholog Jaroslav Rameš byl původně přidělen ÚLP, dle rukopisné poznámky byl však později převeden do Pedagogické knihovny. Asistent slovanického semináře Stanislav Petíra byl umístěn v Státním ústavu pro lidovou píseň, takže můžeme opravit tvrzení dosavadní literatury, podle níž zde začal pracovat až v roce 1945 – srov. Adéla JÚNOVÁ-MACKOVÁ, *Státní ústav pro lidovou píseň a Československá akademie věd 1952–1953*, Český lid 102/4, 1945, s. 419–435, zde s. 421.

⁷⁹ Na MŠANO působil Josef Šedivý.

5. Další změny v průběhu protektorátu a konečný stav evidence na jaře 1945

Zmíněné vládní nařízení č. 32 z března 1939 mělo původně omezenou platnost pouze do konce roku 1940. To byla doba, za kterou tehdejší vláda hodlala vyřešit rozmístění těch českých profesorů a dalších vysokoškolských pedagogů, kteří se navrátili z osamostatnivšího se Slovenska. Když později této normy bylo využito pro dislokaci vysokoškolského personálu po uzavření českých vysokých škol v listopadu 1939, došlo k prodloužení platnosti této normy až do konce roku 1942, tzn. v souladu s původně vyřčeným předpokladem, že se české vysoké školy uzavírají na dobu tří let.⁸⁰ V roce 1942 se tato doba začínala pomalu blížit k svému naplnění, takže tehdy vcelku zákonitě začala stoupat mezi některými profesory a dalšími nevyučujícími nervozita, vyplývající z nejasnosti jejich dalšího osudu. Přispíval k tomu i fakt, že podle platného zákonného vymezení měly být osoby na dovolené s čekatelným po uplynutí tří let převáděny na dočasný odpočinek.⁸¹

O tehdy vládnoucích obavách máme k dispozici řadu dokladů. Tak např. literární teoretik Jan Mukařovský (1891–1975) napsal v květnu 1943 v narážce na tento stav v soukromém dopise: „(...) můžeme tedy podle všeho očekávat, že brzy dojde k nějakému rozhodnutí o nás všech;“ lingvista Vladimír Šmilauer (1895–1983) později napsal (možná poněkud účelově): „Čekali jsme tehdy s napětím, jak bude naše otázka vyřízena. Mluvílo se o tom, že starší budou pensionováni, mladší pak budou zařazeni do zbrojního průmyslu, nebo (podle jedné verze) posláni jako vědečtí pracovníci do ústavů v Polsku.“⁸² Šmilauerova rezignace na dovolenou s čekatelným a jeho přechod do svazku Nadace Reinharda-Heydricha (*Reinhard-Heydrich-Stiftung*; dále jen RHS), který byl zaregistrován i v dané evidenci, se mohl za daných okolností jevit jako dobou podmíněný pokus o udržení pevné půdy pod nohama.⁸³

S největší pravděpodobností na podzim 1940 nacistické vedení nicméně došlo k rozhodnutí, že znovuotevření českých univerzit bude odloženo až na období po „vítězné válce“, což ovšem tehdy nebylo nijak veřejně oznámeno; k tomu došlo až v říjnu 1942 v projevu K. H. Franka proneseném u příležitosti přejmenování Nábřeží Reinharda Heydricha v Praze.⁸⁴ Tím se samozřejmě staly iluzorními i možnosti zpětného převedení dotčených z dovolené s čekatelným zpět do regulérního pracovního poměru. Přítom od května 1940 rostl z německé strany tlak, aby se co nejvíce eliminovaly pracovní vztahy vysokoškolských pedagogů

⁸⁰ Došlo k tomu vládním nařízením ze dne 23. ledna 1941, kterým se prodlužuje účinnost vládního nařízení ze dne 2. března 1939, č. 32 Sb. II., o mimořádných opatřeních personálních na vysokých školách (č. 374/1941 Sb.). K prodloužení platnosti ustanovení tohoto nařízení viz též NA Praha, fond MPOŽ, kart. 165, korespondence prezidia MPOŽ s MŠANO, 1939–40.

⁸¹ Viz § 76, odst. 2 služební pragmatiky (č. 15/1914 ř. z.), cit dle F. HAVELKA, *Služební právo*, s. 245.

⁸² Citace viz Marie HAVRÁNKOVÁ (ed.), *Pražský lingvistický kroužek v korespondenci. Bohuslav Havránek, Roman Jakobson, Vilém Mathesius, Jan Mukařovský, Bohumil Trnka, Miloš Weingart. Korespondence z let 1923–1970*, Praha 2008, s. 287–288. Dále stov. Martina ŠMEJKALOVÁ, *Praporu věren i ve ztraceném boji. Vladimír Šmilauer – život a dílo filologa (1895–1983)*, Praha 2015, s. 105–106.

⁸³ K tomu viz M. ŠMEJKALOVÁ, *Praporu věren*, s. 105–106, a také Václav VELČOVSKÝ, *Čeština pod hákovým křížem*, Praha 2016, s. 147. K RHS viz Andreas WIEDEMANN, *Nadace Reinharda Heydricha v Praze (1942–1945)*, Praha 2000.

⁸⁴ S. BIMAN, *17. listopad*, s. 20.

a akademických funkcionářů k MŠANO.⁸⁵ K dalšímu zostření došlo po nástupu Reinharda Heydricha (1904–1942) jakožto zastupujícího říšského protektora do úřadu a dalšího zvýšení německé represe. V říjnu 1941 bylo vydáno nové vládní nařízení č. 44/1942 Sb. o snížení výplaty veřejných odpočivných (zaopatřovacích) platů a čekatelného poživatelům vzatým do vazby říšskými orgány.⁸⁶ Výplaty těchto dávek těm, kteří byli zatčeni a vyšetřováni, tak byly sníženy na polovinu.⁸⁷ Vzápětí následovalo i vládní nařízení o vlivu soudního trestního stíhání na služební poměr veřejných zaměstnanců a na veřejnoprávní penzijní pojištění.⁸⁸ V případě těch, kteří byli dáni na dovolenou s čekatelným, se jejich hmotná situace bezesporu zhoršila (úbytek funkčních příplatků atd.); navíc po dosti dlouhou dobu zůstávali v nejistotě ohledně možnosti dalšího zaměstnání na stejné pozici.⁸⁹ I když např. řídicí úsek SD-LA Praha (*SD Leitabschnitt Prag*) předpokládal mnoho intervencí z české strany, začalo se na počátku prosince 1941 rovněž s rozsáhlým penzionováním.⁹⁰

Rozhodnutí o trvalém uzavření vysokých škol nemělo kupodivu za následek urychlenou eskalaci této nedořešené situace, ale paradoxně přispělo k tomu, že byl tento stav fakticky ponechán až do konce okupace. Zřetelným výrazem tohoto faktu se pak stalo druhé prodloužení platnosti vládního nařízení č. 32/1939 Sb. II., k němuž došlo v červenci 1943. Toto „nařízení o mimořádných opatřeních personálních na vysokých školách“ bylo tentokrát „se změnami, vyplývajícími z nové úpravy personálních poměrů ve veřejné správě“ prodlouženo se zpětnou platností od začátku roku 1943 na dobu časově neomezenou, ve skutečnosti až do konce okupace.⁹¹ Nebylo konec konců většího důkazu o přetrvávající sounáležitosti všech osob patřících na podzim 1939 k pedagogickému sboru UK, ať už se jejich osudy v průběhu války jakkoli proměňovaly, než že se o nich z vůle německých, nacistickému režimu oddaných komisařů stále vedla jednotná evidence zachycující významné zvraty v jejich kariéře.

Úředníci pověřeni doplňováním pramene, ze kterého zde vycházíme, nezachycovali zde samozřejmě všechny události kolem evidovaných osob a ponechávali stranou změny, které byly chápány jakožto dočasná opatření vynucená průběhem válečné situace.⁹² Často ani nezachycovali, pokud se dotýčný pracovník působící např. v protektorátní vládní sféře

⁸⁵ NA Praha, fond ÚŘP-114, kart. 544, ÚŘP Eliášovi, 24. 5. 1940; tamtéž, PMR ÚŘP, 12. 6. 1940 a tamtéž, PMR ÚŘP, 15. 6. 1940.

⁸⁶ Vládní nařízení č. 44 ze dne 30. 10. 1941 o snížení výplaty veřejných odpočivných (zaopatřovacích) platů a čekatelného poživatelům vzatým do vazby orgány Říše, in: *Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava*, část 18, 16. 2. 1942, s. 411–414. Dále viz NA Praha, fond ÚŘP-114, kart. 544, přehled penzionovaných v protektorátu sestavený Skupinou I I pro Skupinu I 11 ÚŘP, 14. 7. 1941, a tamtéž, poznámka na přípisu prezidia MŠANO ohledně osob, které měly být penzionovány, 4. 12. 1941.

⁸⁷ Vládní nařízení č. 44 ze dne 30. 10. 1941 (viz předchozí poznámka), s. 411 (§1).

⁸⁸ Viz vládní nařízení č. 136 ze dne 18. 12. 1941, in: *Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava*, část 31, s. 555–559.

⁸⁹ Např. Otakar ODLOŽILÍK, *Karlova universita 1348–1948*, Praha 1948, s. 70, a dále V. VOJTIŠEK, *Karlova universita*, s. 36. Pro podklady k převedení srov. NA Praha, fond ÚŘP-ST, kart. 87, sig. 109-4-103; tamtéž, kart. 127, sig. 109-7/110; tamtéž, kart. 178, sig. 109-14/47.

⁹⁰ NA Praha, fond ÚŘP-114, kart. 544, Jacobi Heckelovi, 9. 12. 1941.

⁹¹ Stalo se tak vládním nařízením č. 244 ze dne 14. 7. 1943, kterým se znovu prodloužila účinnost vládního nařízení ze dne 2. 3. 1939, č. 32 Sb. II, o mimořádných opatřeních personálních na vysokých školách, ve znění vládního nařízení č. 374 ze dne 23. ledna 1941.

⁹² Takovou změnou bylo např. zařazení docentky FF UK a tou dobou muzejní pracovnice působící v Náprstkově muzeu Drahomíry Stránské do výroby jako dělnice na základě výměru pracovního úřadu v roce 1944. K tomu viz J. HRDÁ, *Drahomíra Stránská*, s. 365; v německé evidenci není tato změna zanesena.

Tab. č. 9: Umístění profesorů a dalších vědecko-pedagogických pracovníků UK po uzavření českých vysokých škol – konečný stav (jaro 1945) a jeho komparace s výchozím stavem (podzim 1939)

	ŘP			MP+ SP ¹			NMP			D			D/A+NMP/D ²			A			Celkem		
	1939	1945	Změna	1939	1945	Změna	1939	1945	Změna	1939	1945	Změna	1939	1945	Změna	1939	1945	Změna	1939	1945	Změna
Dovolena s čekatelným	44	39	-5	29	27	-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	+1	73	67	-6
Důchod	22	22	0	1	0	-1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	23	22	-1
Úmrtí	3	9	+6	3	3	0	2	4	2	6	6	0	1	1	0	1	1	0	16	23	+7
Odchod z UK	1	2	+1	0	1	+1	0	0	0	0	0	0	3	8	+5	19	26	+7	23	37	+14
Zaměstnán jinde	22	14	-8	11	11	0	35	32	-3	142	137	-5	40	35	-5	88	77	-11	338	306	-32
Perzekuce	0	7	+7	0	3	+3	0	1	+1	0	6	+6	0	2	+2	0	3	+3	0	22	+22
Neuveдено	2	1	-1	1	0	-1	2	2	0	7	6	-1	1	0	-1	1	1	0	14	10	-4
Celkem	94	94	0	45	45	0	39	39	0	155	155	0	45	45	0	109	109	0	487	487	0

1 Kategorie SP (1 osoba na podzim 1939 i na jaře 1945) byla přiřazena kvůli úspoře místa ke kategorii MP.

2 Kategorie NMP/A (2 osoby na podzim 1939 a 3 osoby v létě 1945) byla kvůli úspoře místa přiřazena ke kategorii D/A.

přemístil na jiné místo, než které bylo u něj v evidenci uvedeno.⁹³ Změny, které zaznamenali, byť třeba nikoli v absolutní úplnosti, mají však přece jen významnou vypovídací schopnost a lze je podrobit následující interpretaci.

Na celé UK i v rámci jednotlivých fakult na jaře 1945 vykazovala evidence stejný počet sledovaných osob jako na podzim 1939 a shodu vykazovaly i jednotlivé služební kategorie (viz tab. č. 9). To bylo dáno tím, že univerzita přestala být v listopadu 1939 živým organismem, který by byl organicky doplňován z vnějších zdrojů. Oproti tomu v jednotlivých skupinách podle nového uplatnění pracovníků uzavřené UK lze zaznamenat viditelný pohyb, i když ani ten není spojen s příliš výraznými přesuny mezi jednotlivými skupinami. Počet osob na dovolené s čekatelným se mírně snížil, a to ze 73 na 67 osob, tedy na 13,8 % z celkového stavu. Došlo i k jisté redukci osob uvolněných pod dohledem příslušných orgánů pro jiná pracoviště, konkrétně z 338 na 306, tedy o 32 osob, což ovšem stále představovalo z celkového stavu 62,8 %. O jednu osobu poklesl i počet osob odeslaných do důchodu, kdy 22 uvedených penzionovaných na jaře 1945 představovalo 4,5% z celkového stavu. Počet zemřelých osob naproti tomu vzrostl z 16 na 23 osob a dosahoval tak 4,7 % z celkového stavu.

Dále se viditelně zvýšil i počet osob ve skupině „Odchod z UK“, a to z 23 na 37 osob, což představovalo 7,6 % z celkového stavu. Některé osoby patřily mezi odborníky, kteří se rozhodli raději pro odchod do exilu,⁹⁴ u jiných zase mohlo dojít k rozvázání pracovního poměru v důsledku jejich perzekuce, nicméně samotný pramen takovéto souvislosti neuvádí či uvádí jiné zdůvodnění. Největší nárůst v této kategorii však souvisel s dobrovolným odchodem asistentů z LF UK na podzim a v zimě 1942, přičemž v takových případech je uvedeno, že dotyčný „rezignoval“. Vzhledem k tomu, že šlo často o později významné odborníky v oblasti zdravotnictví, lze se domnívat, že jejich odchod byl výrazem nespokojenosti s jejich náhradním zaměstnáním, do něhož byli po listopadu 1939 převedeni.

Výraznou změnou, kterou vykazuje evidence pro vědecký a pedagogický personál vázaný k uzavřené UK, je nárůst osob v kategorii „Perzekuce“. Indicie vedoucí k zařazení do této kategorie uvádí celkem u 22 osob, což představuje 4,5 % z celkového stavu.⁹⁵ Byli to:

- z FF UK řádní profesori Josef Páta (1886–1942), popraven; Karel Stloukal (1887–1957), vězněn. Dále docent Julius Heidenreich (1903–1975; později Dolanský), vězněn;
- z PF UK řádný profesor Arnošt Wenig (1893–1964; později Wenig-Malovský), vězněn. Dále mimořádný profesor Jan Matějka (1891–1953), vězněn;
- z PĚF UK řádní profesori František Slavík (1876–1957), rektor UK v roce 1937/38, vězněn; František Závíška (1879–1945), zemřel následkem vyčerpání při pochodu smrti. Dále neplacený mimořádný profesor Jaroslav Štorkán (1890–1942), popraven; docent Jan Auerhan (1880–1942),⁹⁶ popraven; a docent na asistentuském místě Radim Nováček (1905–1942), popraven;

⁹³ Tak např. docenta FF UK Otakara Machotku evidence uvádí jako vrchního komisaře Státního úřadu statistického a vůbec nezaznamenává jeho převedení do ÚLP, kde působil až do roku 1945 jako vrchní odborový rada. Viz Zdeněk R. NEŠPOR, *Machotka Otakar*, in: Sociologická encyklopedie (internetový projekt Sociologického ústavu AV ČR): https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Machotka_Otakar [10-10-2021].

⁹⁴ Viz např. řádný profesor historie na FF UK Otakar Odložilík nebo docent literárních věd tamtéž René Wellek.

⁹⁵ Pro srovnání: na MU Brno činily personální ztráty v důsledku nacistické perzekuce 13,4 %, viz Jiří PULEC, *Masarykova univerzita v Brně 1945–1960*, in: Pavel Urbášek – Jiří Pulec et al. (edd.), *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990*, Olomouc 2003, s. 69–129, zde s. 69.

⁹⁶ Biograficky viz Jiří MARTINEK, Jan Auerhan, in: Michal V. Šimůnek – Antonín Kostlán (edd.), *Biografický slovník obětí nacistické perzekuce z řad vědecké obce v českých zemích 1939–1945* (I.), Praha 2018, s. 68–71.

- z LF UK řádný profesor Jan Bělehrádek (1896–1980),⁹⁷ vězněn. Dále neplacený mimořádný profesor Josef Charvát (1897–1984),⁹⁸ vězněn; docenti Adolf Fürst (1898–1967),⁹⁹ vězněn; Alexandr (Aleksandar) Gjurič (1898–1944),¹⁰⁰ popraven; Jan Jesenský ml. (1905–1942),¹⁰¹ popraven; a Jiří Syllaba (1902–1997),¹⁰² vězněn; docent na asistent-ském místě Vladimír Bergauer (1898–1942),¹⁰³ popraven; a asistenti Jiřina Čížková (nar. 1908),¹⁰⁴ propuštěna; Andrej Leňo (1908–1976),¹⁰⁵ vězněn; a František Procházka (1908–1944),¹⁰⁶ vězněn a popraven;
- z ThF UK řádný profesor Karel Kadlec (1886–1961), internace. Dále mimořádný profesor a pozdější pražský arcibiskup Josef Beran (1888–1969), internace.

První vlnu perzekucí zachycených v prameni představovaly významné osobnosti, které byly zatčeny 1. září 1939 a jako tzv. národní rukojmí byly převezeny do koncentračních táborů; na UK tento osud potkal lékaře J. Bělehrádka a J. Charváta, jakož i historika K. Stloukala. Vzhledem k tomu, že ve všech třech případech došlo k jejich protekčnímu vyreklamování z vězení či z koncentračního tábora a relativně brzkému návratu do odborného života, lze jen stěží usuzovat, jakým způsobem se hrůzná epizoda jejich života odrazila do jejich úředně vymezeného postavení na UK.¹⁰⁷ Naproti tomu rozbořením evidenčních záznamů osob, které se staly předmětem perzekuce později, můžeme dospět k závěru, že jejich propuštění ze svazku UK nebylo svévolným aktem nějakého úředníka nebo činovníka, ale předcházelo mu s velkou mírou pravděpodobnosti disciplinární řízení, byť někdy pravděpodobně jen ve zkrácené a hodně formální podobě. Evidenční karty výslovně dosvědčují průběh disciplinárního řízení u dvou osob v roce 1940¹⁰⁸ a dvou osob v roce 1941.¹⁰⁹ U jiných není explicitní zmínka o disciplinárním řízení, ale je uvedeno

⁹⁷ Biograficky viz Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ (edd.), *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939*, I, Praha 1988, s. 147–148 (dále jen BSPLF).

⁹⁸ Biograficky viz BSPFL, I, s. 235–236.

⁹⁹ Biograficky viz tamtéž, s. 201–202.

¹⁰⁰ Biograficky viz Michal V. ŠIMŮNEK, *Alexandr Gjurič*, in: M. Šimůnek – A. Kostlán (edd.), *Biografický slovník obětí*, s. 199–203.

¹⁰¹ Biograficky viz TÝŽ, *Jan Jesenský ml.*, in: tamtéž, s. 255–257.

¹⁰² Biograficky viz BSPFL, II, Praha 1993, s. 301.

¹⁰³ Biograficky viz Michal V. ŠIMŮNEK, *Vladimír Bergauer*, in: M. Šimůnek – A. Kostlán (edd.), *Biografický slovník obětí*, s. 88–90.

¹⁰⁴ Biograficky viz BSPFL, I, s. 173–174.

¹⁰⁵ Biograficky viz BSPFL, II, s. 146.

¹⁰⁶ Biograficky viz BSPFL, II, s. 242.

¹⁰⁷ V evidenci, která je zde pro nás výchozím pramenem, je u všech tří těchto profesorů uvedeno datum uvěznění (u všech tří shodně 1. 9. 1939), a dále datum jejich propuštění (německý termín „entlassen“, u J. Bělehrádka česky „propuštěn“), a to 14. 9. 1939 u J. Bělehrádka, 20. 9. 1939 u K. Stloukala a 24. 9. 1939 u J. Charváta. Interpretace tohoto „entlassen“/„propuštěn“ je problematická, protože nevíme, zda zapisovatelé minili propuštění z vězení či propuštění ze zaměstnání. Pokud by se mělo jednat o první variantu, je datum uváděné u J. Bělehrádka blízké skutečnosti, kdežto K. Stloukal a J. Charvát byli propuštěni až v listopadu 1939. Pramen navíc uvádí termín „entlassen“ ještě u dalších čtyř perzekvovaných osob (A. Wenig, J. Heidenreich, A. Fürst a J. Syllaba), a to vždy ve smyslu propuštění ze zaměstnání. Dodejme, že v případě J. Charváta evidence ještě obsahuje rukopisnou poznámku „zbaven vedení polikliniky“; ta se však podle Charvátových pamětí vztahuje až k situaci roku 1942. Srov. Josef CHARVÁT, *Můj labyrint světa. Vzpomínky, zápisky z deníků*, Praha 2005, s. 209.

¹⁰⁸ Mimořádný profesor PF UK Jan Matějka má ve svém záznamu uvedeno: „verhaftet am 30. VI. 1940. Suspendiert. Disziplinarverfahren läuft“; později je připsáno rukou: „Zastaveno čekatelné.“ Podobně je tomu u řádného profesora PF UK Arnošta Weniga: „verhaftet im J. 1940. Suspendiert. Disziplinarverfahren läuft.“ Později připsáno rukou: „Propuštěn dnem 31. 5. 1942.“

¹⁰⁹ Viz záznam u docenta-asistenta na PfF UK mineraloga Radima Nováčka: „verhaftet am 10. X. 1941. Diszipl. Verf. läuft.“ U asistenta na LF UK Františka Procházky byl původní zápis nahrazen strojem napsanou

datum jejich propuštění, jež následovalo zpravidla několik týdnů po zatčení. Disciplinární řízení v těchto případech tedy zřejmě probíhalo, byť není zaznamenáno.

Při vědomí dostupných informací odjinud se mohou zdát údaje o perzekucích, jak je eviduje daný pramen, poměrně kusé. To platí především v tom případě, vezmeme-li v úvahu, že se obvykle připomíná celkový počet 26 profesorů a docentů UK, kteří byli v průběhu druhé světové války popraveni nebo zahynuli v koncentračních táborech, respektive dalších 29 profesorů a docentů, kteří byli v této době vězněni a dostali se na svobodu až v květnu 1945.¹¹⁰ Tento rozdíl můžeme vysvětlit souhrou několika různých faktorů:

1. Do poválečného výčtu ztrát a perzekucí UK byly pochopitelně započítány i osoby, které sice v průběhu svého života byly s univerzitou více či méně významně spjaty, na prahu druhé světové války a v jejím průběhu však již působily na jiných pracovištích a v jiných rezortech. Zde připomeňme alespoň za války vězněného profesora historie K. Kroftu, který působil v rezortu MZV, nebo očního lékaře docenta Jiřího Frantu (1899–1945),¹¹¹ který působil v nemocnicích mimo Prahu. Některé další osoby sice ještě za protektorátu působily na UK, ale odtud nejprve odešly jinam a teprve poté následovala jejich perzekuce. To byl např. případ teologa docenta Jana Merella (1904–1986).¹¹²
2. Výše uvedený počet popravených profesorů a docentů započítává i ty osoby, kterým byly tyto akademické hodnosti přiznány až po válce in memoriam v letech 1946–1947 právě v důsledku jejich perzekuce; jejich vztah k univerzitě v průběhu války nebyl však německým seznamem vůbec evidován. Viz např. jako docenti slavista Jan Frček (1896–1942) nebo lékař Vladimír Vacek (1910–1944).¹¹³
3. Daný pramen vznikl až po listopadu 1939, tedy v době, kdy už řada perzekucí proběhla a jejich oběti již v jejich důsledku nebyly považovány za osoby spojené s univerzitou. To se týkalo velké části osob, které byly z dění na vysokých školách vykázány s poukazem na jejich neárijský původ; proto v prameni již nenajdeme ani zmínku z řad profesorů o historikovi Bedřichu Mendlovi (1892–1940),¹¹⁴ lingvistovi Arnoštu V. Krausovi (1859–1943),¹¹⁵ lékařích Janu Levitovi (1884–1944)¹¹⁶ a Leo Taussigovi (1884–1944)¹¹⁷ nebo o docentu filosofie Josefu Fischerovi (1891–1945).¹¹⁸ Jedinou osobou, u jejíhož

informací: „am 24. IV. 1941 verhaftet, susp. Disziplinarverfahren läuft“, později je připsáno rukou: „Asistentura neprodloužena od 1. 10. 1941.“

¹¹⁰ J. HAVRÁNEK – Z. POUŠTA (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, s. 57.

¹¹¹ Biografický viz Michal V. ŠIMŮNEK, *Jiří Franta*, in: M. Šimůnek – A. Kostlán (edd.), *Biografický slovník obětí*, s. 175–177.

¹¹² Jan Merell ukončil svou činnost asistenta na ThF UK k 30. 9. 1942, perzekuce se dočkal za svou přednáškovou činnost mimo UK počínaje 14. 8. 1943.

¹¹³ BSPFL, II, s. 341–342.

¹¹⁴ Biografický viz Antonín KOSTLÁN, *Bedřich Mendl*, in: Michal V. Šimůnek – Antonín Kostlán (eds.), *Disappeared Science. Biographical Dictionary of Jewish Scholars from Bohemia and Moravia – Victims of Nazism, 1939–1945 (= Studies in the History of Sciences and Humanities, Vol. 29)*, Prague 2013, s. 139–148.

¹¹⁵ Biografický viz Lenka VODRÁŽKOVÁ, *Arnošt Vilém Kraus*, in: M. Šimůnek – A. Kostlán (eds.), *Disappeared Science*, s. 298–302.

¹¹⁶ Biografický viz Michal V. ŠIMŮNEK, *Jan Levit*, in: M. Šimůnek – A. Kostlán (eds.), *Disappeared Science*, s. 130–135.

¹¹⁷ Biografický viz Michal V. ŠIMŮNEK, *Leo Taussig*, in: M. Šimůnek – A. Kostlán (eds.), *Disappeared Science*, s. 232–235.

¹¹⁸ Biografický viz Tomáš HERMANN, *Josef Fischer*, in: M. Šimůnek – A. Kostlán (edd.), *Biografický slovník obětí*, s. 151–157.

propuštění jsou uvedeny tzv. rasové důvody, tak byla 31. července 1942 tehdejší asistentka na LF UK Jiřina Čížková.¹¹⁹

4. Opravdu víme, že v několika případech tu byla zjevná perzekuce spojená s popravou zaznamenaná jako pouhé úmrtí nebo vůbec bez komentáře; je otázka, zda o souvislosti s perzekucí dotyční úředníci při zápisu do evidence vůbec věděli.¹²⁰ Někdy se zdá, že v některých případech mohli úředníci, pracující na evidenci, ve snaze zbytečně neupozorňovat na některé kauzy postupovat až s kryptografickým přístupem.¹²¹ O zatčení dalších osob zejména na konci války se nemusela k pracovníkům provádějícím zápisy vůbec tato informace donést (vedle Václava Dolejška se to mohlo týkat i dalších osob).¹²²

Závěr

Tato studie vychází z rozboru relevantního a doposud opomíjeného pramene, totiž evidence pracovníků UK v Praze vedené pro potřeby německého komisaře pro uzavřené české vysoké školy, a přistupuje k němu především statistickými a prosopografickými metodami. Jeho rozbor a kontextualizace naznačily, že je k dispozici relativně úplná evidence těch pracovníků UK, kteří spadali do kategorie „státních osob učitelských“ podléhajících služební pragmatice a/nebo kterým byla na univerzitě udělena *venia legendi*; tento předpoklad potvrdila i konfrontace s početním stavem UK ve školním roce 1938/39 a exkurz, v jehož rámci se detailně vyhodnotily osoby přesunuté na podzim 1939 z FF UK na jiná pracoviště. Ukázala se navíc možnost analýzy pramene ve dvou časových rovinách, tedy pro podzim 1939 záhy po uzavření univerzity, a na jaře 1945.

Vyhodnocení pramene pro situaci na podzim 1939 se zaměřovalo na klíčovou otázku, jakým způsobem došly uplatnění osoby registrované v evidenci po uzavření českých vysokých škol 17. listopadu 1939. Ukázalo se, že dovolená s čekatelným, která bývá s řešením tohoto problému ve velké části odborné literatury přednostně spojována, se sice významně uplatnila zejména v rámci profesorských sborů FF UK, PF UK, PřF UK a ThF UK, ale celkově byla i na těchto fakultách zatlačena do pozadí jiným normativně ošetřeným opatřením. Tím bylo převedení dosavadních fakultních pracovníků na jiná státní či veřejnoprávní pracoviště. Pokud se týká LF UK, tento typ převodu jinam zde byl naprosto převládajícím způsobem řešení vzniklé krizové situace a byl pravidelně používán i u zdejšího profesorského sboru.

Analýza konkrétních pracovišť, na něž byli pracovníci z jednotlivých fakult UK na podzim 1939 přesouváni, jednoznačně prokázala, že šlo především o pracoviště, jež byla součástí státní autonomní (protektorátní) správy nebo pod její kontrolou. V menší míře se uplatnila zemská a obecní samospráva, do soukromých podniků byla převedena asi jen

¹¹⁹ Viz seznam asistentů LF UK č. 93; J. Čížková pracovala do té doby v České dětské nemocnici v Praze.

¹²⁰ Na FF UK tak bylo např. u doc. J. Matouška popraveného 17. 11. 1939 uvedeno pouze „gestorben“, na LF UK bylo jméno M. Nedvěda na seznamu zdejších asistentů přeškrtnuto a k jeho záznamu připsána nula. Podobně pouhé úmrtí bylo uvedeno v soupise pro PřF UK u mineraloga F. Ulricha.

¹²¹ Vladimír Krajina je tak uveden v příslušném soupise na PřF UK s křestním jménem Rudolf (datum a místo narození však souhlasí), kolonka č. 9 je u něj nevyplněna a v kolonce 10 je pouze přičiněna poznámka „abgänglich“.

¹²² Připomeňme např. zatčení Růženy Vackové z FF UK v únoru 1945.

desetina z celkového počtu osob. Porovnání výpovědi analyzovaného pramene pro podzim 1939 a pro jaro 1945 pak ukázalo, že v průběhu protektorátu byla situace na uzavřené UK z personálního hlediska více méně zakonzervovaná a docházelo jen k menším posunům mezi různými způsoby využívání zdejších pracovníků. Kromě pochopitelného postupného narůstání počtu úmrtí a odchodů do důchodu si větší pozornost vyžádal už jen zvýšený odchod asistentů LF UK mimo univerzitu a postupný nárůst osob, jež byly ze strany nacistického režimu podrobeny perzekuci.

Grantová podpora:

Tato studie vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., RVO: 68378114.

ANTONÍN KOSTLÁN – MICHAL V. ŠIMŮNEK

Beurlaubt mit Wartegebühr? Professoren und Pädagogen der (tschechischen) Karlsuniversität nach der Schließung der tschechischen Hochschulen im November 1939

ZUSAMMENFASSUNG

Von der erzwungenen Schließung der tschechischen Hochschulen am 17. November 1939 waren drei Gruppen von Personen betroffen, die sich in ihrem Sozialstatus, ihrer beruflichen Stellung und in ihrer Altersstruktur voneinander unterschieden: 1. Studenten, 2. Professoren und die übrigen Pädagogen, 3. Verwaltungsbeamte und Hilfspersonal. Während die Studenten en bloc als Feinde des Naziregimes eingestuft und als solche auch behandelt wurden (Internierung im KZ Sachsenhausen, Liquidierung der Studentenverbände und Einzug ihres Besitzes usw.), war das Schicksal der Übrigen bis zu einem gewissen Grade verschieden. Ein gemeinsames Merkmal war jedoch, dass sie überwiegend in andere Protektoratsinstitutionen überführt wurden. Vorliegender Beitrag versucht, diesen Vorgang am Beispiel der ältesten und bedeutendsten tschechischen Universität, der Karlsuniversität in Prag, quantitativ nahezubringen.

Vorliegende Studie geht von der Analyse einer relevanten und bislang unbeachteten Quelle aus, nämlich von der Evidenz der an der Karlsuniversität angestellten Mitarbeiter für die Bedürfnisse des deutschen Kommissars für die geschlossenen tschechischen Hochschulen, und bedient sich dabei vor allem statistischer und prosopographischer Methoden. Die Analyse und Kontextualisierung der Daten ließen erkennen, dass eine relativ vollständige Evidenz jener Universitätsmitarbeiter zur Verfügung steht, welche in die Kategorie „staatliche Pädagogen“ fielen, die der Dienstordnung unterstanden und/oder denen an der Universität die *venia legendi* verliehen worden war; diese Annahme wurde auch durch eine Gegenüberstellung mit dem numerischen Personalstand der Universität im Studienjahr 1938/39 und durch einen Exkurs bestätigt, in dessen Rahmen die Personen eingehend beurteilt wurden, die im Herbst 1939 von der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität an andere Arbeitsstätten verlegt wurden. Darüber hinaus zeigte sich auch die Möglichkeit einer Quellenanalyse auf zwei zeitlichen Ebenen, also für den Herbst 1939 gleich nach Schließung der Universität und im Frühjahr 1945.

Die Auswertung der Quellen für die Situation im Herbst 1939 konzentrierte sich auf die Schlüsselfrage, auf welche Weise die nach der Schließung der tschechischen Hochschulen am 17. November 1939 von der Evidenz erfassten Personen eine Betätigung fanden. Es zeigte sich, dass die Beurlaubung mit Wartegebühr, die von einem Großteil der Fachliteratur mit der Lösung dieses Problems verknüpft zu werden pflegt, zwar insbesondere im Rahmen der Professorenkollegien, der juristischen, der naturwissenschaftlichen und der theologischen Fakultät zur Anwendung kam, doch insgesamt auch an den genannten Fakultäten durch eine andere, normativ gehandhabte

Maßnahme in den Hintergrund gedrängt wurde. Dadurch wurden die bisherigen Fakultätsmitarbeiter an andere staatliche oder öffentlich-rechtliche Arbeitsstellen verlegt. Was die tschechische medizinische Fakultät betrifft, so stellte diese Art der Verlegung die vorherrschende Lösung der entstandenen Krisensituation dar und wurde auch beim hiesigen Professorenkollegium regelmäßig angewandt.

Eine Analyse konkreter Arbeitsstätten, an die die Mitarbeiter der einzelnen Fakultäten der Karlsuniversität im Herbst 1939 verlegt wurden, hat eindeutig gezeigt, dass es sich hierbei vor allem um Arbeitsplätze handelte, die Teil der staatlichen autonomen (Protektorats-) Verwaltung waren oder ihrer Kontrolle unterstanden. In geringerem Maße kam die Landes- oder Gemeindeselbstverwaltung in Betracht, und in Privatbetriebe verlegt wurde etwa nur ein Zehntel der insgesamt betroffenen Personen. Vergleicht man die Aussagen der analysierten Quelle für den Herbst 1939 und das Frühjahr 1945, so zeigte es sich, dass für die Dauer des Protektorats die Lage an der geschlossenen Karlsuniversität in personeller Hinsicht mehr oder weniger konserviert war und es lediglich in der von den hiesigen Mitarbeitern genutzten Art und Weise zu kleineren Verschiebungen kam. Außer der verständlicherweise allmählich wachsenden Sterberate und der zunehmenden Pensionierung erforderte nur noch der erhöhte Weggang von Assistenten der medizinischen Fakultät der Karlsuniversität in außeruniversitäre Bereiche und die allmähliche Zunahme von Personen, die vom Naziregime verfolgt wurden, größere Aufmerksamkeit.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

*PhDr. Antonín Kostlán, CSc.
Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.
kostlan@seznam.cz*

*Mgr. Michal V. Šimůnek, Ph.D.
Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.
simunekm@centrum.cz*

STAVBA KOLEJÍ VĚTRNÍK-SEVER A VĚTRNÍK-JIH. PŘÍSPĚVEK K DĚJINÁM KOLEJÍ A MENZ UNIVERZITY KARLOVY V 60. LETECH 20. STOLETÍ

MICHAL TOVÁREK

THE CONSTRUCTION OF STUDENT DORMITORIES VĚTRNÍK-NORTH AND VĚTRNÍK-SOUTH. CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF CHARLES UNIVERSITY DORMITORIES AND CANTEENS IN THE 1960S

This article first outlines the sources and existing literature on the history of student dormitories and canteens and then provides a general overview of the Prague dormitories of the Charles University in the 1960s and the first half of the 1970s. It describes the situation in student housing and structure of the administration of student residences. The issue of university canteens is also touched upon. The main part of the study is dedicated to the construction of university dormitories Větrník-North and Větrník-South from 1963 until 1967.

Keywords: University dormitories – canteens – Charles University – Central Administration of Dormitories and Canteens of the Charles University – construction – Prague

DOI: 10.14712/23365730.2022.4

Úvod, přehled pramenů a literatury

I když se jedná o zajímavou oblast sociálních dějin, je historie kolejí a menz Univerzity Karlovy (dále jen UK) ve 2. polovině 20. století téměř neprobádaná. Přes roztroušenost pramenné základny však k tématu existuje množství vhodných archivních dokumentů.

Prameny ke kolejím a menzám se v Archivu Univerzity Karlovy (dále jen AUK) nacházejí většinou ve fondech, které zatím nejsou archivně zpracované: ve fondu Kolejí a menz¹ a ve fondu Rektorátu,² a to v jednáních kolegia rektora (např. zprávy o ubytování studentů) a ve spisech týkajících se kolejí a menz či správy budov a zařízení (např. zprávy o situaci v kolejích a menzách). Prameny jsou k dispozici také ve fondech Právnické fakulty³ a Fakulty sociálních věd.⁴ Přehled o situaci po roce 1945 přinášejí některé písemnosti Svazu vysokoškolského studentstva ve fondu Všestudentského archivu.⁵ Složka ve fondu Akade-

¹ Archiv Univerzity Karlovy (dále jen AUK), fond Koleje a menzy UK (dále jen f. KaM UK).

² AUK, fond Rektorát UK (dále jen f. RUK).

³ AUK, fond Právnická fakulta UK (dále jen f. PF UK).

⁴ AUK, fond Fakulta sociálních věd UK (dále jen f. FSV UK).

⁵ AUK, fond Všestudentský archiv 1848–1953 (dále jen f. VA 1848–1953), Svaz vysokoškolského studentstva 1945–1952, např. kart. č. B411 nebo B351.

mického senátu⁶ pak dokumentuje roky 1950–1951, kdy byly koleje a menzy přičleněny k vysokým školám.

Prameny k problematice najdeme i mimo AUK. V Archivu hlavního města Prahy se ve fondech Městský výbor KSČ⁷ a Vysokoškolský výbor KSČ⁸ nacházejí dokumenty k zahájení stavby kolejí Větrník i ke kolejím obecně. Zmínky o průběhu stavby lze nalézt také ve fondu Obvodního národního výboru Prahy 6.⁹ Prameny k problematice studentského ubytování nabízí i Národní archiv, např. ve fondu předsednictva ÚV KSČ z let 1962–1966.¹⁰

Mnoho informací o menzách, kolejích a studentském životě v nich se nachází v univerzitních a studentských časopisech, především v časopisu *Univerzita Karlova*¹¹ či v časopisu *Student*.¹² Zmínky k pozdější době nechybí ani v časopisu *Univerzitní zprávy*.¹³ Články z denního tisku lze nalézt v AUK ve fondu Výstřižkový archiv.¹⁴ Dalšími tištěnými prameny jsou příručky pro studenty,¹⁵ informace o studiu¹⁶ a také průvodci po fakultách.¹⁷ Přehledy kolejí a menz k určitým roků poskytují *Seznamy osob UK*.¹⁸

Odborná literatura není pro dějiny kolejí a menz UK ve 2. polovině 20. století příliš rozsáhlá. Život na kolejích v době normalizace popsal ve své bakalářské práci Adam Horký.¹⁹ Tentýž autor se tématem zabýval i v kapitole uveřejněné v publikaci k dějinám Filozofické fakulty UK.²⁰

Aby byl přehled úplný, je nutné zmínit také literaturu k období první republiky, neboť v této době vzniklo několik pozdějších (a dodnes sloužících) kolejí a menz UK. Komplexní studii o meziválečném ubytování a stravování studentů je diplomová práce Michaly Daněčkové.²¹ Sociální situaci tehdejšího studentstva se ve své diplomové práci zabýval také Jiří

⁶ AUK, fond Akademický senát Univerzity Karlovy 1882–1951, koleje a menzy 1950–1951, i. č. 869, kart. č. 66.

⁷ Archiv hlavního města Prahy (dále jen AHMP), fond Komunistická strana Československa– Městský výbor Praha (dále jen f. KSČ – MVP).

⁸ AHMP, fond Komunistická strana Československa – Vysokoškolský výbor Praha (dále jen f. KSČ – VVP).

⁹ AHMP, fond Obvodní národní výbor Praha 6 (dále jen f. ONV P6).

¹⁰ Národní archiv (dále jen NA), fond KSČ–ÚV-02/1, Praha – předsednictvo, 1962–1966.

¹¹ *Univerzita Karlova*. Časopis studentů a pracovníků UK v Praze, vycházel v letech 1955–1968.

¹² *Student*. Týdeník ČSM a vysokoškolské rady ÚV ČSM, vycházel v letech 1965–1968.

¹³ *Univerzitní zprávy*. Bulletin pro vnitřní potřebu UK a jejích fakult vydávaný Rektorátem UK v letech 1971–1989.

¹⁴ AUK, fond Výstřižkový archiv (dále jen f. VA).

¹⁵ *Rukověť studenta Univerzity Karlovy. Informace o vysokoškolském studiu a celoškolské organizaci SSM na Univerzitě Karlově*, Univerzita Karlova, Praha (roky vydání 1983–1988). Lze zde nalézt např. zásady ubytování či přehledy kolejí a menz.

¹⁶ Např. *Univerzita Karlova. Informace o studiu*, SPN, Praha [1956]; *Informace o studiu a přehled předpisů*, Univerzita Karlova, Praha 1974, nebo *Informace o studiu a přehled předpisů*, Univerzita Karlova, Praha 1981.

¹⁷ *Studenti nejen na kolejích (kolej 17. listopadu)*, in: Emil CALDA – Miloš ROTTER a kol.: *Matematicko-fyzikální fakulta UK*, Univerzita Karlova, Praha 1988, s. 85–94.

¹⁸ *Seznamy osob Univerzity Karlovy*, Univerzita Karlova, Praha (roky vydání 1957, 1962, 1967, 1976, 1984, 1993, 1995 a 1998).

¹⁹ Adam HORKÝ, *Život studentů na kolejích Univerzity Karlovy v letech tzv. normalizace*, bakalářská práce, ÚHSD FF UK, Praha 2012. Dostupné online: <<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/40970>> (ověřeno 1. listopadu 2021).

²⁰ Adam HORKÝ, *Život na kolejích*, in: Jakub Jareš – Matěj Spurný – Katka Volná a kol., *Náměstí Krasnoarmějců 2. Učitelé a studenti FF UK v období normalizace*, Praha 2012, s. 351–366.

²¹ Michala DANĚČKOVÁ, *Ubytování vysokoškolských studentů v Praze v letech 1918–1939*, diplomová práce, ÚČD FF UK, Praha 2012, dostupné online: <<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/46712>> (ověřeno 1. listopadu 2021).

Müller.²² Dějiny Švehlovy koleje nastínil článek Rudolfa Piší.²³ Prameny v AUK poskytují opět fond Všestudentský archiv, kde lze nalézt dokumenty ke koleji Arnošta z Pardubic, Švehlově koleji či k dívčí koleji Budeč,²⁴ na kterou ve svých pamětech vzpomíná také Ivan M. Havel.²⁵ Mimo jiné je v pamětech zmiňována také studentská kolonie na Letné, která byla mezi lety 1920 a 1921 stavěna svépomocí studentů, tedy podobným způsobem jako u koleji Větrník-sever a Větrník-jih, kterým je věnován tento článek.

Koleje a menzy Univerzity Karlovy – obecný přehled

Na počátku roku 1962 provozovala UK v Praze celkem 12 kolejí, ve kterých bylo v akademickém roce 1961/62 ubytováno 3564 posluchačů.²⁶

Koleje spravované UK počátkem roku 1962

Název koleje (adresa)	Rok výstavby, příp. rekonstrukce	Přičlenění k UK	Rok zrušení, příp. vyjmutí ze správy UK	Stručný popis
5. května (Praha 3, Grégrova 22, pozdější Slavíkova)	1925, přístavba 1955	1951	Jako kolej slouží dodnes	Zřízena agrární stranou jako Švehlova kolej krátce po vzniku republiky v duchu národního art deco s prvky rondokubismu, po r. 1989 přejmenována opět na kolej Švehlova. V roce 2004 byla prohlášena Ministerstvem kultury ČR za kulturní památku.
Albertov (Praha 2, Albertov 7)	1921 a 1923, rekonstrukce 1952	1954	1988	Získána od ČVUT. Zrušena z důvodu nezpůsobilého technického stavu.
Arnošta z Pardubic (Praha 1, Voršilská 1)	1901, rekonstrukce 2018-19	1959	2015	Původně kolej pro studenty z katolických rodin, v roce 1951 přidělena ČVUT, v roce 1954 přidělena Vysoké škole pedagogické, po jejím zrušení převedena na UK. Po zrušení koleje byl objekt v roce 2019 rekonstruován, v budově se kromě menzy nacházejí kanceláře pracovníků UK.

²² Jiří MÜLLER, *Radikalizace pražských studentů ve 30. letech 20. století*, diplomová práce, ÚHSD FF UK, Praha 2014, dostupné online: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/62864> (ověřeno 1. listopadu 2021). Vyšlo také knižně: Jiří MÜLLER, *Radikalizace pražských studentů*, PedF UK, Praha 2016.

²³ Rudolf PIŠA, *Švehlovy domy, domov studentů*, in: *Věstník Muzea cenných papírů* 6/4, 30. 4. 2013, s. 2–10, dostupné online: <http://www.das-mcp.cz/muzeum/files/vestniky/MCP-V%20C4%9Bstn%C3%ADk-4-2013.pdf> (ověřeno 1. listopadu 2021).

²⁴ AUK, f. VA 1848-1953, Švehlova kolej, kolej Arnošta z Pardubic, kart. č. A209, kolej posluchaček vysokých škol, kart. č. B200, A351 ad.

²⁵ Ivan Maria HAVEL, *Mé vzpomínky*, Praha 1993, s. 150–151.

²⁶ AUK, f. RUK, koleje a menzy, 1963, spis. znak DVII/1, ubytování ve školním roce 1961/1962.

Název koleje (adresa)	Rok výstavby, příp. rekonstrukce	Přičlenění k UK	Rok zrušení, příp. vyjmutí ze správy UK	Stručný popis
Budeč (Praha 2, Wenzigova 20)	1926, rekonstrukce 2016-18	1951	Jako kolej slouží dodnes	Postavena pro posluchačky vysokých škol z iniciativy Obrodného hnutí československého studentstva.
Institutu tělesné výchovy a sportu (Praha 1, Újezd 450)	Konec 16. stol, přestavba po r. 1921	1959	1965	Od roku 1965 Institut existuje pod názvem Fakulta tělesné výchovy a sportu UK, v objektu Tyršova domu zůstalo po zrušení koleje sídlo FTVS i menza, které se v roce 1990 přestěhovaly do Veleslavína do objektu zrušené Vysoké školy politické ÚV KSČ.
J. A. Komenského (Praha 6, Pionýrů 6, pozdější Parlěřova)	1933	1956	Jako kolej slouží dodnes	Původně Kolej krále Alexandra pro jihoslovenské studenty, nejprve využívána jako rehabilitační kolej pro nemocné studenty UK i jiných VŠ, v letech 1962–1974 ve správě Univerzity 17. listopadu.
Jana Opletala (Praha 1, Černá 13)	1889	1959	Po r. 1964	Původně činžovní dům, v roce 1951 přidělen ČVUT, roku 1954 přidělen Vysoké škole pedagogické, po jejím zrušení převeden na UK, následně předán Vysoké škole ekonomické.
Jednota (Praha 1, Opletalova 38)	1881, rekonstrukce 1939	1951	Jako kolej slouží dodnes	V období první republiky sloužila jako německý studentský domov.
Madelon (Praha 4, Michelská 60)		1951	1966	Bývalý hotel adaptovaný na kolej, která sloužila k ubytování manželských párů. Později předána národnímu podniku Učební pomůcky.
Petra Jilemnického (Praha 1, Řeznická 17)	1937	1951	1993	Původně hotel Chaloupka, nejprve zde bydlely manželské páry, od roku 1963 pak aspiranti a postgraduanti.
Spořilov (Praha 4, Pod drahou 297)		1960	Po r. 1969	Objekt sloužil původně jako baráky dělníků budujících průkop pro trať Modřany – Vršovice. V roce 1954 ji získala tehdejší Vysoká škola železniční, Ministerstvo školství a kultury ji přidělilo UK výměnou za určitý počet lůžek v koleji 5. května pro posluchače VŠŽ. V roce 1974 na jejím místě vzniklo depo pražského metra (Depo Kačerov).
S. K. Neumanna (Praha 1, Petřská 3)	1929	1951	2014	Původně hotel Fišer, po roce 1989 pod názvem kolej Petřská.

Lůžková kapacita v souvislosti se zvyšujícím se počtem studentů neustále rostla.²⁷ Počet lůžek byl zvyšován tím, že v pokojích bylo umístěno více studentů, než dovolují hygienické předpisy (dle předpisů Ministerstva zdravotnictví z roku 1954 nesměly být v pokojích vysokoškolských kolejí ubytovány více než 2 osoby).²⁸ V některých kolejích bylo nutno ubytovávat studenty ve studovnách, klubovnách či tělocvičnách, které naprosto nevyhovovaly požadavkům bydlení. V roce 1963 postihlo nouzové ubytování 500 studentů.²⁹ Vesměs všechny budovy kolejí UK byly buď bývalými penziony, popřípadě obytnými či jinými budovami adaptovanými na koleje. Mnohé z nich (např. na Spořilově či Albertově) byly provizorními budovami,³⁰ neboť postrádaly potřebné společenské místnosti.³¹ Zlepšení tohoto neutěšeného stavu bylo možno zajistit pouze výstavbou nových objektů³² a snížením počtu lůžek, zejména v 5 a vícelůžkových pokojích. Těžiště ubytování bylo v roce 1965 ve 3 a vícelůžkových pokojích,³³ poté se však přesunulo do 2 lůžkových pokojů, jejichž počet stoupl v roce 1967 téměř na šestinásobek stavu roku 1963. Tento fakt znamenal, že ve 2 lůžkových pokojích v roce 1967 bydlelo 3554 studentů, tedy 64,4 % ubytovaných studentů. Úhrn ubytovaných v roce 1967 dosáhl 50,3 %, což byl stav, který však potřebám UK nestačil. Řada studentů proto musela být pro nedostatek lůžkové kapacity z ubytování vyloučena (posluchači s trvalým bydlištěm do 50 km od Prahy, posluchači, kteří vykonávali opravné zkoušky, vyloučení nebo s přerušným studiem), tyto zásady však nebyly vždy dodržovány: „*Desítky porušení těchto principů vedly k tomu, že řada posluchačů plnicích všechny své povinnosti, včetně studijních, a posluchačů prvních ročníků byla ubytována v nouzových ubytovnách*“.³⁴

²⁷ Např. v akademickém roce 1961/62 studovalo na pražských fakultách UK 6680 studentů, v akademickém roce 1966/67 to bylo 10 114 studentů a v akademickém roce 1973/74 již 11 704 studentů. Z hlediska počtu lůžek byl vývoj následující: v roce 1963 – 4375 lůžek, 1964 – 4161 lůžek, 1965 – 4736 lůžek, 1966 – 5227 lůžek, 1967 – 5610 lůžek. V roce 1974 bylo po převzetí objektů zrušené Univerzity 17. listopadu k dispozici 6590 lůžek.

²⁸ Výnos Ministerstva zdravotnictví ze dne 31. března 1954, č. j. 40-204/11 347/54, o hygienické a protiepidemické péči při provozu a údržbě hromadných ubytoven a při jejich výstavbě a přestavbě.

²⁹ AUK, f. RUK, kolejní předpisy, 1969, spis. znak DVII/1, k situaci v ubytování a stravování studentů Karlovy university.

³⁰ Z dalších provizorních, příp. dočasných kolejí po roce 1963 byla k UK v letech 1964–1966 přičleněna **kolej v Ostrovni ulici č. 11** (Praha 1, v roce 1954 ji získala Vysoká škola železniční, po r. 1960 ČVUT) a také **kolej ve Vysočanech** (Praha 9, Skloněná ulice, tzv. Kloubovy domy, bývalé svobodárny, soubor sedmi objektů se zhruba 700 lůžky sloužil jako provizorní ubytování během výstavby kolejí na Větrníku v letech 1963–1965, poté byly z rozhodnutí Národního výboru hl. m. Prahy předány Ústavu sociálního zabezpečení). Po zrušení Univerzity 17. listopadu v roce 1974 získala UK **kolej Vyšehrad** (Praha 2, Vratislavova 10, po roce 1984 zrušena, po roce 1993 součást Ústavu jazykové a odborné přípravy UK) a **rehabilitační kolej Zvonařku** (Praha 2, Pod Zvonařkou 7, roubená stavba z roku 1921, v roce 1951 ji získala ČVUT, v roce 1954 krátce UK, později získána USL, po jejímž zrušení v roce 1974 ji do poloviny 80. let provozovala opět UK). V roce 1980 byla převzata od Vysoké školy uměleckoprůmyslové **kolej M. Alše** (Praha 7, Na Výšínách 2, výstavba koncem 19. stol., od roku 1907 sloužil objekt jako hotel Belvedere, od r. 1920 užíván jako kolej pod názvem Štefánikova, v akademickém roce 1950/51 ji získala VŠUP, v roce 2000 ji UK předala zpět VŠUP).

³¹ AUK, f. RUK, koleje a menzy, 1965, spis. znak DVII/4, zpráva o kolejích a menzách UK, 1965.

³² Co se týká výstavby nových objektů v Praze, kromě **kolejí Větrník-sever** a **Větrník-jih**, o nichž pojednává tento článek, byly v letech 1968–1973 stavěny dva bloky **koleje Kajetánka** (Praha 6, Radimova 12, druhý blok byl dokončen v roce 1983, kolej patřila původně USL, po jejím zrušení v roce 1974 ji převzala UK). V roce 1988 byla dokončena **kolej 17. listopadu** (Praha 8, Pátkova 3). Všechny 4 nově postavené koleje slouží UK dodnes.

³³ V roce 1965 poskytovaly koleje UK 51 jednlůžkových, 307 dvoulůžkových, 468 třílůžkových, 196 čtyřlůžkových a 220 pěti a vícelůžkových pokojů.

³⁴ AUK, f. RUK, koleje a menzy, 1969, spis. znak DVII/1, dopis prorektora Seiferta děkanům všech fakult, 16. 12. 1969.

Ubytování studentů bylo problematické i v následujících letech. Ve zprávě z roku 1975 je i přes existenci řady kolejí charakterizována ubytovací situace jako neuspokojivá. Zhruba 50 % studentů UK pocházelo z místa, které bylo vzdáleno více než 50 km od Prahy a přibližně 10 % studentů mělo bydliště do 50 km od Prahy. Zbýlých 40 % studentů mělo trvalý pobyt v Praze. Univerzita měla ovšem v existujících lůžkových kapacitách možnost ubytovat pouze 50 % posluchačů. Podmínky pro studium a odpočinek studentů na UK v Praze nebylo proto možno označit za vyhovující: „*Podmínky se liší v jednotlivých kolejích. Existují moderní, vybavené koleje (Větrník), ovšem zároveň jsou koleje v havarijním stavu (Arnošta z Pardubic, Jednota ad.). Celkově lze říci, že většina ubytoven UK je ve starých, nevyhovujících budovách... Rostoucí počty studentů a nezbytné vyřazování některých objektů pro opravy vedou k tomu, že nouzové ubytování není dočasné, ale stává se pravidlem*“.³⁵ Pro nouzové ubytování byly i v této době využívány v první řadě studovny, tělocvičny, klubovny a ostatní zařízení, která nebyla vhodná. Situace nebyla dobrá ani v oblasti stravování: „*Počet studentských menz je už dlouhou dobu nevyhovující, výstavba nových zařízení postupuje pomalu. I zde bude nutno věnovat zvýšenou pozornost možností rozšíření základny studentského stravování*“.³⁶

Z hlediska správy kolejí a menz je důležité datum 1. leden 1963, kdy vznikla Ústřední správa kolejí a menz (dále jen ÚSKM), do níž byly kromě kolejí ve správě UK³⁷ začleněny také menzy,³⁸ které byly vyjmuty z tehdejšího podniku Restaurace a jídelny³⁹ (zkráceně RaJ) a univerzitní správa převzala jejich stavy pracovníků a vybavení. Pro podnik RaJ, pod který menzy spadaly od roku 1956, byly okrajovou záležitostí. Jejich odtrženost od vysokých škol, způsob organizačního začlenění a řízení neodpovídaly potřebám. Finanční prostředky, které menzy vygenerovaly, nebyly použity pro jejich rozvoj. Nebyly také specializovány na potřeby správné výživy vysokoškolských studentů.⁴⁰

Hlavním a nejdůležitějším úkolem ÚSKM bylo zajištění ubytování a stravování vysokoškolských studentů v zařízeních svěřených do správy UK. ÚSKM byla řízena Rektoriátem UK. Koleje byly podřízeny ÚSKM prostřednictvím 3 správ,⁴¹ menzy byly samostatnými organizačními jednotkami. V čele každé menzy a správy koleje stál vedoucí, který byl jmenován ředitelem ÚSKM, jímž byl tehdejší rektorem UK Jaroslavem Procházkou

³⁵ AHMP, f. KSC – MVP, i. č. 1273, fasc. č. 231, informace o materiálním vybavení a situaci v kolejích pražských vysokých škol, 2. 4. 1975.

³⁶ AUK, f. RUK, kolegium rektora, 1974, č. k. 4, rozbor současného stavu kolejí University Karlovy k závěru kalendářního roku 1973, 14. 1. 1974.

³⁷ Koleje a menzy byly k vysokým školám přičleněny k 1. 1. 1951 po zrušení Národní správy studentského majetku. Ke dni 1. 1. 1956 došlo na základě vládního usnesení č. 1222 ze dne 18. 5. 1955 k předání provozu vysokoškolských menz do oboru působnosti ministerstva vnitřního obchodu.

³⁸ Menza Jednota, Albertov, 5. května (pozdější Švehlova), Budeč, Arnošta z Pardubic, menza ITVS (pozdější FTVS) a menza Právnické fakulty UK. Menza Jednota byla největší a dokázala obstarat zhruba 4500 jídel denně. V akademickém roce 1964/65 činila optimální denní kapacita těchto menz 5508 porcí jídel s průměrným počtem míst u stolu 1836. Všechny výše uvedené menzy kromě 5. května slouží dodnes, menza Jednota je z technických důvodů dočasně mimo provoz.

³⁹ Restaurace a jídelny byl národní podnik, který od 50. let až do roku 1989 provozoval velkou část tehdejších československých stravovacích zařízení. Důležitým mezníkem bylo přijetí tzv. norem pro závodní stravování v roce 1955, které postupně musela začít dodržovat většina restaurací a jídelen. Byly určeny tzv. cenové třídy restaurací a dle nich byly nastavené plošné ceny za pokrmy.

⁴⁰ AUK, f. RUK, kolejní předpisy, 1969, spis. znak DVII/1, k situaci v ubytování a stravování studentů Karlovy university.

⁴¹ 1. správa – kolej Jednota, Arnošta z Pardubic, Jana Opletala a S. K. Neumanna, 2. správa – Albertov, ITVS, Budeč, P. Jilemnického, 3. správa – 5. května, Madelon, Spořilov a Komenského.

jmenován Jaroslav Moravec.⁴² Ředitel podléhal kvestorovi UK. Vedl a zastupoval koleje a menzy navenek, odpovídal za řádné hospodaření, za vhodné ubytování a stravování a za vytváření vhodných podmínek pro studium.⁴³ Svolával také schůze, na kterých byly přidělovány počty lůžek jednotlivým fakultám⁴⁴ za účasti zástupců děkanátů fakult, správců kolejí a předsedů kolejních rad. Úkolem kolejních rad bylo plně umožňovat studentskou samosprávu, učit studenty zásadám socialistického soužití, zajišťovat optimální podmínky ke studiu, rozvíjet v kolejích bohatý kulturní, společenský a sportovní život či pečovat o osobní život a morálku studentů.⁴⁵ Kolejní rada byla volena na období jednoho roku na veřejné schůzi všech studentů a aspirantů ubytovaných na koleji. Návrh na složení kolejní rady⁴⁶ předkládal fakultní výbor Československého svazu mládeže (dále jen ČSM) na základě návrhu dosavadní kolejní rady a fakultních organizací ČSM, jejichž členové byli v koleji ubytováni.

Koleje měly vedle poskytování ubytování působit i výchovně. Dosavadní systém celouniverzitního řízení politickovýchovné práce prostřednictvím kolejní komise byl na kolejích UK málo účinný, neboť byla velmi širokým orgánem (zhruba 60-členným) a tím pádem těžkopádným. Péče o politickovýchovnou práci v kolejích proto byla organizována velmi rozdílným způsobem na nestejně úrovni.⁴⁷ K 1. březnu 1963 z toho důvodu vznikla nová univerzitní kolejní komise,⁴⁸ která měla vedle např. stanovování hlavních zásad a hledisek pro přidělování lůžek či kontrolování plnění kolejního a domácího řádu také řídit politickovýchovnou práci v celouniverzitním měřítku. Měla spolupracovat s kolejními radami a také koordinovat a kontrolovat činnost kolejních komisí, které měly být zřízeny na fakultách,⁴⁹ pokud nebyly založeny již dříve. Kolejní komise měly dohlížet na plnění fakultního plánu politickovýchovné práce v koleji, v níž byla fakulta pověřena gescí⁵⁰ v souladu s kolejními komisemi ostatních fakult, jejichž studenti byli ubytováni na koleji. Dále měla pečovat o mimoškolní život studentů a zabezpečovat optimální podmínky života a studia posluchačů. Při provádění politickovýchovné a kulturní práce měla kolejní komise pomáhat kolejní

⁴² Jaroslav Moravec byl ředitelem ÚSKM od roku 1963 do roku 1971. Po něm do funkce nastoupila Věra Janoutová, která byla ředitelkou až do roku 1989.

⁴³ AUK, f. FSV UK, koleje, 1963, spis. znak DVII/1, kart. č. 13, statut Ústřední správy kolejí a menz, 22. 12. 1962.

⁴⁴ AUK, f. FSV UK, koleje, 1963, spis. znak DVII/1, kart. č. 13, záznam z 2. schůze univerzitní kolejní komise, 14. 4. 1963.

⁴⁵ AUK, f. RUK, koleje a menzy, 1963, spis. znak DVII/1, proslov k založení ÚSKM, 2. 1. 1963.

⁴⁶ Kolejní rada byla v této době zpravidla 7 členná. Základní funkce byly: předseda, referent pro politickovýchovnou práci, studijní referent, referent pro kulturní činnost, referent pro tělovýchovnou a brannou činnost, referent pro sociální a zdravotní otázky a referent pro veřejné prospěšnou práci.

⁴⁷ AUK, f. RUK, koleje a menzy, 1963, spis. znak DVII/1, návrh na zřízení Univerzitní kolejní rady University Karlovy, kolegium rektora 21. 1. 1963.

⁴⁸ Předsedou byl jmenován prorektor Jaromír Seifert, místopředsedou prorektor Vojtěch Šnajd, dalšími členy byli předsedové kolejních komisí fakult a ředitel ÚSKM.

⁴⁹ Kolejním komisím předsedal proděkan či jiný pracovník jmenovaný děkanem. Členy těchto komisí měli být další pedagogičtí pracovníci a představitelé KSČ, ROH a ČSM. Např. na ITVS (pozdější FTVS) byla kolejní komise zřízena dne 26. 3. 1963, jejím předsedou byl jmenován odborný asistent a členy funkcionáři určení jednotlivými společenskými organizacemi – 1 zástupce ZO KSČ, 1 zástupce FV ČSM a 1 zástupce ZV ROH.

⁵⁰ Tzv. gestorské fakulty odpovídaly za výchovnou činnost mezi studenty, měly na kolejích koordinovat práci pedagogického dozoru. Např. kolej Budeč měla v té době v gesci Fakulta všeobecného lékařství, kolej S. K. Neumanna byla v gesci Právnické fakulty.

radě a společenským organizacím.⁵¹ S kolejními komisemi fakult a kolejními radami měl při provádění politickovýchovné práce spolupracovat také ředitel ÚSKM.

Život na kolejích byl určován také kolejními řády vydávanými Ministerstvem školství a kultury (dále jen MŠK). Studentům se však mnohá nařízení nelíbila, a tak není divu, že ke kolejním řádům vzniklo mnoho diskusí. MŠK poslalo v únoru 1964 návrh nového kolejního řádu⁵² na Ústřední výbor ČSM ke schválení. Po podepsání jeho činiteli přestal 31. března 1964 platit původní řád platící od 1. září 1963,⁵³ který zakazoval návštěvy během týdne, povoleny byly jen v den před dnem pracovního klidu od 12 do 20 hodin, a stejně tak ve dnech pracovního klidu.⁵⁴ Důvodem byla snaha o zlepšení politickovýchovného působení mimo školu a zlepšení podmínek pro studium, realita byla ovšem jiná: „*kolejní řád měl na mysli omezit nežádoucí denní návštěvy na pokojích a zamezit z toho vyplývajícím důsledkům. Situace je však taková, že nikdy nebylo na koleji tolik návštěv, kterým se nyní říká studijní, právě tak jako po vydání nového kolejního řádu*“.⁵⁵

Kolejní řád platící od 1. dubna 1964 upravoval nejdiskutovanější bod, kterým byly návštěvy na kolejích, které byly opět povoleny denně od 17 do 20 hodin. Návštěvy studentů z téže fakulty (od 10 hodin dopoledne) však tento řád rušil s výjimkou individuálních úprav ve zkouškovém období. Dne 10. února 1967 vstoupil v platnost výnos,⁵⁶ který určoval zásady pro vypracování kolejních řádů pro vysokoškolské koleje. Nové kolejní řády univerzit byly vypracovávány a schvalovány rektory vysokých škol po projednání v kolejní radě. Dne 1. června 1967 vstoupil v platnost řád pro koleje UK, který povoloval návštěvy od 14 do 22 hodin se souhlasem spolubydlících, ve dnech pracovního klidu pak od 10 hodin.⁵⁷ Platnost tohoto řádu však neměla dlouhého trvání, neboť Ministerstvo školství České socialistické republiky vydalo dne 13. prosince 1971 výnos (s platností od 1. ledna 1972),⁵⁸ jímž byl stanoven kolejní řád vysokoškolských kolejí v ČSR, který byl obecně rozsáhlejší, přesněji rozděloval řídicí pravomoci či znatelně zkracoval návštěvní dobu na kolejích.⁵⁹

Stavba kolejí Větrník-sever a Větrník-jih

Jak bylo naznačeno, situace ohledně ubytování vysokoškolských studentů byla v Praze obtížná. Studenti a vysokoškolská funkcionáři proto velmi často o těchto otázkách debatovali. V diskusi byly často podávány návrhy na využití vlastní účasti studentů a škol při

⁵¹ AUK, f. RUK, kolejní předpisy, 1963, spis. znak DVII/1, záznam z ustavující schůze univerzitní kolejní komise, která se konala dne 14. března 1963 na rektorátě UK.

⁵² AUK, f. FSV UK, koleje, 1964, spis. znak DVII/1, kart. č. 18, kolejní řád ze dne 13. března 1964. Viz také: *Kolejní řád*, in: Věstník ministerstva školství a kultury, XX, sešit 9, 31. 3. 1964, s. 81–85.

⁵³ AUK, f. FSV UK, koleje, 1963, spis. znak DVII/1, kart. č. 13, kolejní řád ze dne 19. srpna 1963. Viz také: *Kolejní řád*, in: Věstník ministerstva školství a kultury, XIX, sešit 25, 10. 9. 1963, s. 276–280.

⁵⁴ Diskusi k tomuto řádu zachycuje např. článek *Student tvor společenský*, Universita Karlova IX, č. 7, 15. 6. 1963.

⁵⁵ AUK, f. RUK, koleje a menzy, 1965, spis. znak DVII/4, zpráva pro s. kvestora, 30. 10. 1965.

⁵⁶ *Zásady pro ubytování studentů a aspirantů ve vysokoškolských kolejích*, in: Věstník ministerstva školství a ministerstva kultury a informací, XXIII, sešit 7–8, 20. března 1967, s. 74.

⁵⁷ AUK, f. KaM UK, kart. č. 3, kolejní řád pro koleje University Karlovy, 1967.

⁵⁸ *Výnos ministerstva školství ČSR, jímž se stanoví kolejní řád vysokoškolských kolejí v ČSR*, in: Věstník ministerstva školství a ministerstva kultury ČSR, XXVIII, sešit 1, 20. ledna 1972, s. 1–4.

⁵⁹ A. HORKÝ, *Život na kolejích*, s. 354.

výstavbě nových studentských zařízení. Na základě podnětu prvního tajemníka KSČ Antoinína Novotného na schůzi sekretariátu Ústředního výboru KSČ bylo uloženo odborníkům z aktivu Městského výboru KSČ urychleně prozkoumat a předložit návrh svépomocné výstavby kolejí odpovídající směrnému územnímu plánu města a určit vhodné technologie, které by odpovídaly nárokům na svépomocnou výstavbu. Sekretariát ÚV KSČ na konci roku 1962 s návrhem na výstavbu studentských kolejí v Praze s účastí vysokoškolských studentů souhlasil.⁶⁰ Městská konference Československého svazu mládeže v Praze vyhlásila stavbu kolejí Větrník jako „Stavbu mládeže“,⁶¹ která byla zahájena mimo plán a pokračovala i přes poslední stranická usnesení nařizující snižovat rozestavěnost a nezahajovat řádně projekčně nepřipravené stavby. Ukázalo se tak mimořádné pochopení stranických orgánů pro naléhavé potřeby studentů.

Přípravné práce, které obvykle trvaly dva roky, byly zkráceny na půl roku. Výkopové práce proto byly zahájeny již počátkem srpna roku 1963⁶² na území Břevnova, které bylo vybráno⁶³ Útvarem hlavního architekta hlavního města Prahy.⁶⁴ Na místě stavby kolejje Větrník-sever⁶⁵ se nacházely starší objekty, které byly zbořeny, ale několik obytných domů se dochovalo v bezprostřední blízkosti nebo přímo v areálu. Kolej Větrník-jih⁶⁶ byla stavěna na volné pláni.⁶⁷ Investiční úkol, projednaný plánovací komisí Národního výboru hlavního města Prahy, zpracoval Generální investor Výstavby hlavního města Prahy.⁶⁸ Projektová dokumentace byla zadána ke zpracování Pražskému projektovému ústavu,⁶⁹ vedoucím architektem byl Vladimír Hladík⁷⁰ a stavbyvedoucím Jaromír Kortus. Výstavbu zajišťoval závod Pozemní stavby, který byl součástí Pražských stavebních závodů.⁷¹ Podle původ-

⁶⁰ AHMP, f. KSČ – MVP, i. č. 853, fasc. č. 141, návrh usnesení schůze sekretariátu ÚV KSČ k bodu: návrh na výstavbu studentských kolejí v Praze za účasti vysokoškolských studentů, 23. 11. 1962.

⁶¹ Označení pro stavby budované od roku 1946 organizovanými mládežnickými pracovními brigádami. V prvních poválečných letech měly být demonstrací budovatelského nadšení mládeže (např. bytová výstavba v Mostě a Litvínově), počátkem 50. let dosáhly masového charakteru (např. Nová huť Klementa Gottwalda, trať mládeže na Slovensku) s výrazným politickým podtextem. Po roce 1952 se omezily na menší stavby, koncem 50. let však mládežnické organizace opět spolupracovaly se stavebními firmami na rozsáhlých stavbách. V polovině 60. let se jejich počet snižoval, po vzniku Socialistického svazu mládeže v roce 1970 opět došlo k jejich nárůstu. Po roce 1989 již nebyly realizovány.

⁶² *Co se točí kolem Větrníku?*, Universita Karlova X, č. 4, 8. 11. 1963.

⁶³ Místo pro stavbu bylo zvažováno např. v Suchdole v areálu přiléhajícím k vysokoškolskému areálu, na území v nemocnici Motol či Na Babě (Praha 6) severně od Matějské ulice.

⁶⁴ AHMP, fond Stavební odbor NVP (ÚNV), (1923) 1946–1986, i. č. 451, kart. č. 58, komplexní rozbor činnosti Útvary hlavního architekta města Prahy za I. čtvrtletí 1963.

⁶⁵ Od akademického roku 1983/84 je kolej uváděna pod názvem Větrník, od akademického roku 2006/07 pod názvem Na Větrníku.

⁶⁶ Od akademického roku 1983/84 je kolej uváděna pod názvem Hvězda.

⁶⁷ Dostupné online: <<https://pamatkovykatolog.cz/studentske-koleje-na-vetniku-a-hvezda-drive-vysokoskolske-koleje-vetnik-v-praze-brevnove-21035605>> (1. listopadu 2021).

⁶⁸ Jednotný útvary generálního investora komplexní bytové a občanské výstavby ÚNV vznikl 1. ledna 1957.

⁶⁹ NA, f. KSČ-ÚV-02/1, Praha – předsednictvo, 1962–1966, svazek 29, archivní jednotka 30, informace o situaci v ubytování studentů vysokých škol a o kritickém nedostatku prostorů Vysoké školy ekonomické v Praze, 23. 7. 1963.

⁷⁰ Vladimír Hladík (1915–1981), architekt, mimo jiné spoluautor stylově podobné budovy Fakulty strojní a Fakulty elektrotechnické ČVUT v Praze-Dejvicích.

⁷¹ Pozemní stavby byly největší stavební organizací v Praze v letech 1965–1988. Úkolem této organizace, která měla více než 30 tisíc zaměstnanců, bylo zajišťovat na území hlavního města Prahy tzv. komplexní bytovou výstavbu, tj. výstavbu bytů, školních zařízení, obchodů, zdravotnických zařízení, sportovních areálů a ostatních staveb potřebných k životu ve městě. Kromě výstavby sídlišť se mj. podílely na výstavbě budovy Matematicko-fyzikální fakulty UK, areálu vysokoškolských kolejí VŠCHT či kolejje Kajetánka.

ního urbanistického náčrtu mělo v Mackově ulici (dnešní Ankarská) vzniknout šest pětipodlažních objektů s 1680 lůžky (Větrník-jih), v ulici Na Větrníku mělo vzniknout šest čtyřpodlažních objektů s 1344 lůžky (Větrník-sever).⁷²

Objekty čísla popisného 1927 (Větrník-jih) byly schváleny odborem výstavby ONV v Praze 6 rozhodnutími z 31. srpna 1963 a 6. března 1964. Objekty čísla popisného 1932 (Větrník-sever) byly schváleny rozhodnutími z 27. března 1964 a z 20. října 1964.⁷³ Stavby měly být dokončeny v prosinci roku 1965. Přibližné stavební náklady měly činit 35–40 milionů Kčs.⁷⁴ Národní výbor hlavního města Prahy nemohl však tuto akci zajistit sám z přidělených prostředků. Bylo proto nutné, aby návrh byl finančně zabezpečen za pomoci Státní plánovací komise a Ministerstva financí.⁷⁵ Nakonec bylo na tuto investici získáno 64 mil. Kčs.⁷⁶

Rízení akce po brigádnické stránce převzala do svých rukou pracovní skupina pro přípravu a řízení prací studentů, složená ze zástupců vysokých škol a dalších orgánů.⁷⁷ Hlavním organizátorem práce studentských brigád byla Fakulta stavební ČVUT se svými odbornými katedrami, které koordinovaly styk fakult se stavbou. Z pedagogických pracovníků, kteří již podobné práce vedli, i ze schopných posluchačů vyšších ročníků byl utvořen odborně organizační štáb.⁷⁸

Podle původních představ měly brigády na fakultách organizovat fakultní výbory ČSM a vedení fakulty mělo zabezpečovat studijní podmínky (např. přesuny zkoušek). Stavba byla však plynulou akcí a nebylo ji možno realizovat nárazovitě. A tak v mnoha případech fungovalo jako organizátor i vedení fakulty, které muselo studenty přesvědčovat, že zajistit ubytování je naléhavý problém a že je třeba přiložit ruku k dílu.⁷⁹ Protože bylo na stavbu třeba poslat brigádníky v termínu, nastoupily „byrokratické“ metody: děkanátem byl určen ročník, z něhož byli vybráni studenti, kteří na stavbu museli nastoupit. Svépomocný charakter akce a nadšení pak úplně chyběly. Závazek nahradila povinnost:⁸⁰ „*Studenti z Filozofické fakulty dostali ještě ke stručnému ohlášení, že prvního nastupují na brigádu, připomínku, ve které jsou upozorněni na to, že na zdárném odpracování brigády závisí další studium na vysoké škole*“.⁸¹ Na některých fakultách UK proto brali studenti brigádu na Větrníku jako nutné zlo. Při organizaci brigád se projevovaly snahy učinit opatření, aby se dle možnosti snížilo narušení výuky na minimum. Veškerá opatření bylo nutno projednat s fakultním výborem ČSM a požadovat od tohoto orgánu úzkou spolupráci a pomoc. Brigády

⁷² *Budeme stavět koleje*, Universita Karlova IX, č. 3, 1. 5. 1963.

⁷³ Městská část Praha 6, odbor výstavby, spis č. p. 1927 a spis č. p. 1932.

⁷⁴ AHMP, f. KSČ – MVP, i. č. 868, fasc. č. 144, informační zpráva o průběhu přípravy výstavby studentských kolejí svépomocnou prací studentů, 27. 5. 1963.

⁷⁵ AHMP, f. KSČ – MVP, i. č. 853, fasc. č. 141, návrh na výstavbu studentských kolejí v Praze za účasti vysokoškolských studentů, 23. 11. 1962.

⁷⁶ *Inteligenti na Větrníku*, Universita Karlova XI, č. 1, 25. 9. 1964. Náklady na stavbu celého sídliště Petřiny (celkem 92 objektů), které bylo budováno mezi lety 1959–1965, činily 300 mil. Kčs.

⁷⁷ Složena ze zástupců Městského výboru ČSM, vysoké školy zemědělské, Vysoké školy ekonomické, Vysoké školy chemicko-technologické, Českého vysokého učení technického, Univerzity Karlovy, Ministerstva školství, Útvaru generálního investora, Pražských stavebních závodů a Pražského projektového ústavu.

⁷⁸ AHMP, f. KSČ – MVP, i. č. 868, fasc. č. 144, informační zpráva o průběhu přípravy výstavby studentských kolejí svépomocnou prací studentů, 27. 5. 1963.

⁷⁹ *Co nového kolem nových kolejí?*, Universita Karlova XI, č. 15, 26. 4. 1965.

⁸⁰ *Řekni koleje, bába tě poleje*, Universita Karlova X, č. 2, 6. 3. 1964.

⁸¹ *Inteligenti na Větrníku*, Universita Karlova XI, č. 1, 25. 9. 1964.

v červenci a srpnu 1964 zajišťovaly orgány ČSM za aktivní pomoci děkanátů.⁸² Měsíční počty kolísaly dle potřeby od zhruba 130 do 320 brigádníků.⁸³ Počty studentů jednotlivých fakult byly stanovovány například takto: dne 1. července 1964 vyslala Přírodovědecká fakulta 35 brigádníků a Fakulta dětského lékařství 60 brigádníků, dne 1. srpna vyslala Přírodovědecká fakulta 110 brigádníků, Institut osvěty a novinářství⁸⁴ vyslal 10 brigádníků a Matematicko-fyzikální fakulta poskytla 50 brigádníků. V září Lékařská fakulta hygienická vyslala 50 brigádníků, Filozofická fakulta 100 a Právnická fakulta 50.⁸⁵ V počátcích stavby se od začátku srpna do konce října 1963 vystřídalo na místě zhruba 550 studentů.⁸⁶

Nástup na brigádu byl vždy prvního dne v měsíci a měla trvat celý kalendářní měsíc, což však nebylo vždy dodržováno, v některých případech studenti pracovali pouze 14 dní.⁸⁷ Studenti měli pracovat 46 hodin týdně. Práce byla sice placená, ale studenti si dle univerzitního tisku mnoho nevydělal, průměrný výdělek činil zhruba 4 Kčs na hodinu.⁸⁸ Aby bylo na stavbu možno uvolnit kvalifikované pracovní síly, pracovali studenti také na dalších místech v Praze (např. na stavbě internátu v Hloubětíně, na panelárně v Holešovicích nebo se účastnili výstavby sídliště Novodvorská či na Spořilově).⁸⁹ Fakultní výbor ČSM a vedení školy se zavazovaly zajistit pracovní dobu studentů podle pracovní doby ostatních zaměstnanců.

Vedení fakulty jmenovalo na každých 50 studentů jeden pedagogický dozor z řad pracovníků fakulty. Tento dozor byl v pracovní době trvale na stavbě a zodpovídal za pracovní kázeň a dodržování pracovní doby.⁹⁰ Měl rovněž řešit rozpory mezi studenty a vedením stavby. Pedagogických dozorů bylo ovšem málo a v některých případech byla konstatována jejich nedostatečná příprava, protože nepostupovali podle pokynů zasláných Rektorátem.⁹¹ Za Institut osvěty a novinářství konal v roce 1964 pedagogický dozor i pozdější profesor Jiří Cejpek:⁹² „Ve dnech 29. a 30. června jsem konal pedagogický dozor na stavbě studentských kolejí Na Větrníku. V průběhu těchto dvou dnů nedošlo k žádným mimořádným událostem, pracovní morálka našich posluchačů byla dobrá... Již nyní je však možno říci, že naši posluchači se vcelku na brigádě osvědčili“.⁹³ Výbornou pracovní morálku měli dle záznamu univerzitní kolejni komise studenti Matematicko-fyzikální fakulty.⁹⁴

Přítomnost studentů a jejich pracovní nasazení však nebyly vždy bez problémů: „Kluci mají špatnou pracovní morálku, nezastanou ani třetinu práce průměrného kvalifikovaného

⁸² AUK, f. FSV UK, koleje, 1964, spis. znak DX/2, kart. č. 18, rozpis brigádníků-studentů na výstavbu kolejí na Větrníku, 8. 9. 1964.

⁸³ *Řekni koleje, bába tě poleje*, Universita Karlova X, č. 2, 6. 3. 1964.

⁸⁴ Institut osvěty a novinářství UK (1960–1965) byl předchůdcem dnešní Fakulty sociálních věd UK.

⁸⁵ AUK, f. RUK, agenda tajemníka 1964, spis. znak AII/2, 3, 4, záznam z porady tajemníků fakult Univerzity Karlovy dne 5. 6. 1964.

⁸⁶ Podíl dívek na stavbě činil 10 %.

⁸⁷ AHMP, f. KSČ – VVP, i. č. 77, kart. č. 7, zápis ze zasedání pléna VV KSČ, 28. 11. 1963.

⁸⁸ *Inteligenti na Větrníku*, Universita Karlova XI, č. 1, 25. 9. 1964.

⁸⁹ AUK, f. FSV UK, koleje, 1964, spis. znak DX/2, kart. č. 18, zásady pro zajištění brigád na výstavbě vysokoškolských kolejí v Praze 6, 26. 6. 1964.

⁹⁰ AUK, f. FSV UK, koleje, 1964, spis. znak DX/2, kart. č. 18, smlouva o výpomoci při výstavbě studentských kolejí na Petřínách, 16. 3. 1964.

⁹¹ AUK, f. RUK, agenda tajemníka, 1964, spis. znak AII/2, 3, 4, záznam z porady tajemníků fakult, 5. 6. 1964.

⁹² Jiří Cejpek (1928–2005) byl vysokoškolský profesor, informační vědec a knihovník.

⁹³ AUK, f. FSV UK, koleje, 1964, spis. znak DX/2, kart. č. 18, zpráva děkanství ION UK, 30. 6. 1964.

⁹⁴ AUK, f. RUK, koleje a menzy, 1963, spis. znak DVII/1, záznam z 3. schůze univerzitní kolejni komise konané dne 14. 11. 1963.

dělníka, flákají se a přitom se pořád ptají po výdělku, na schůzi, kde se mohli ke všemu vyjádřit, nepřišli“,⁹⁵ nebo dle slov stavbyvedoucího Kortuse: „Našel jsem čtyřčlennou partu studentů, jak tři pracovali a čtvrtý jim k tomu četl, jinou skupinku jsem zastihl, jak hrála bendy-hokej, taky si dali do výkopu pingpongový stůl“.⁹⁶ Problémem byla i nízká kvalifikace: „Je pochopitelné, že většina brigádníků se dostala do prostředí stavby poprvé (naneštěstí i někteří budoucí stavební inženýři), mistři jim nedokážou trpělivě vysvětlit úkol, dochází k nedorozuměním, až konečně k napjatému vztahu mezi kmenovými zaměstnanci a brigádníky“,⁹⁷ či shrnuto slovy jistého soudruha: „Nedostatek kvalifikovaných lidí ze škol, zejména studentů z humanitních směrů, brzdí výstavbu, neboť pro tyto studenty je těžké pracovat lopatou“.⁹⁸

Tehdejší kvestor UK Josef. M. Polák problematiku výstavby popsal takto: „Stavba nemá dopředu zajištěnou projekci, nemá materiál, nemá odborné dělníky. Že se v naší ekonomické situaci rozjela, je obdivuhodné...“.⁹⁹ Problémy se během stavby dle stavbyvedoucího Kortuse vyskytovaly ve vlastní organizaci práce a rozdělování lidí na práci a také v jejich plném využití. Zásadním nedostatkem stavby byla dle zprávy Obvodního národního výboru projektová nepřipravenost akce.¹⁰⁰

Fakultní výbory ČSM při organizování brigád zcela zklamaly:¹⁰¹ „Svaz mládeže stojí zcela stranou. Dochází pak k takovému paradoxu, že se děkan fakulty snaží ČSM na fakultě dokázat, že se jedná o akci prospěšnou studentům, místo aby svazáci přišli za děkanem se žádostí, aby jim umožnil účast na brigádě“.¹⁰² Brigádníci před nástupem nebyli fakultními výbory ČSM informováni o zvláštnostech této mimořádné stavby, nevěděli mnoho o významu ani účelu brigády.

Dle studentského tisku by bez pomoci studentských brigád stavba nebyla vůbec realizovatelná.¹⁰³ Otázkou však je, jakou měrou se studenti na stavbě podíleli. Pozemní stavby poukazovaly na to, že nebudou-li vysoké školy krytý tři čtvrtiny kapacity pracovní síly, dojde na stavbě ke značným skluzům. Tyto požadavky však nebyly reálné, což podtrhuje i skepse stavbyvedoucího Kortuse: „Podle původního usnesení městského výboru strany mají provést studenti stavbu ze 75 %. A teď chodím a hádám se. Nevěřím mi, že mám pravdu.... Brigádníci tu mohou vykonávat jen pomocné práce, ke strojům nemohou, na to potřebují zkoušky a praxi. Nic z toho nemají a ani tady za tak krátkou dobu nezískají. Tady je a byla velká mechanizace. Máme strojů dost, výkopy a další se z větší části dělalo stroji.... Studenti fakticky nejsou schopni postavit kolej.... Základem tu jsou civilní čtyři kvalifikovaných pracovníků“.¹⁰⁴

Shrnující zpráva pro kolegium děkana PF UK nebyla o moc pozitivnější: „Při kontrolách na stavbách byly zjišťovány obvyklé nedostatky. Pracovní morálka byla různá.... Je zřejmé, že na obou stranách chybí zájem. Studenti si stěžují na malé výdělky, na to, že práce není

⁹⁵ *Co se točí kolem Větrníku?* Universita Karlova X, č. 4, 8. 11. 1963.

⁹⁶ *Řekni koleje, bába tě poleje*, Universita Karlova X, č. 2, 6. 3. 1964.

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ AHMP, f. KSC – VVP, i. č. 77, kart. č. 7, zápis ze zasedání pléna VV KSC, 28. 11. 1963.

⁹⁹ *Řekni koleje, bába tě poleje*, Universita Karlova X, č. 2, 6. 3. 1964.

¹⁰⁰ AHMP, f. ONV P6, i. č. 352, kart. č. 149, zápis ze schůze rady ONV ze dne 21. 4. 1964.

¹⁰¹ *Inteligenti na Větrníku*, Universita Karlova XI, č. 1, 25. 9. 1964.

¹⁰² AUK, f. RUK, vědecká rada 1963/1964, zápis z II. zasedání VR UK, 23. 1. 1964, s. 11.

¹⁰³ *Inteligenti na Větrníku*, Universita Karlova XI, č. 1, 25. 9. 1964.

¹⁰⁴ *Řekni koleje, bába tě poleje*, Universita Karlova X, č. 2, 6. 3. 1964.

*dobře organizována a že kmenoví zaměstnanci nedodržují zásady pracovní kázně. Pracoviště jsou příliš rozsáhlá, nevytvářejí se žádné kolektivy. Mistři poukazují na malý zájem studentů a malé výkony, obávají se zařazovat studenty na kvalifikovanější (a tím zpravidla i rizikovější) práce. Považují brigády spíš za přítěž než skutečnou pomoc.... Zkušenosti celkově při organizaci brigád získané by zřejmě mluvily pro to, aby takovýto způsob byl pokud možno rychle opuštěn“.*¹⁰⁵

Stavba v daných podmínkách přesto pokračovala a již v roce 1965 byl dokončen soubor budov Větrník-jih, který je tvořen třemi vzájemně propojenými pětipodlažními ubytovacími budovami¹⁰⁶ (I. až III. blok).¹⁰⁷ Kolej Větrník-sever byla dokončena v roce 1967,¹⁰⁸ přičemž se skládá ze tří samostatných stavebních celků. Největší z nich je tvořen dvěma pětipodlažními ubytovacími budovami s polosuterénem (I. a II. blok). Další dva menší celky (III. a IV. blok) jsou vzájemně totožné a tvoří je dvě krátké čtyřpodlažní ubytovací budovy obdélného půdorysu.¹⁰⁹

Na koleji Větrník-sever bylo k dispozici 1568 lůžek, bydlely zde pouze dívky.¹¹⁰ Dostavbou koleje Větrník-jih vzniklo 1336 lůžek,¹¹¹ do kterých se v říjnu roku 1965 přistěhovali studenti a studentky¹¹² z přeplněných kolejí a nouzových ubytoven, což popisuje jistý student Fakulty osvěty a novinářství: „*Moje seznámení s kolejemi začalo v prvním ročníku měsíčním pobytem v prostorné, leč málo vytopené tělocvičně koleje 5. května, proti které byla naše cimra na nedávném vojenském cvičení v kasárnách vskutku přepychovým pokojíkem*“. Situace nebyla lepší ani ve spořilovské koleji, kam student přišel ve vyšším ročníku: „*A přesto všechno bych přál obyvatelům kolejí typu Spořilova alespoň polovičku toho, co máme my na Větrníku*“.¹¹³

Zařízení v dokončených budovách odpovídalo požadavkům, které studenti potřebovali pro svou práci, odpočinek, kulturu i zábavu.¹¹⁴ Pokoje byly 2 lůžkové, účelně vybavené, nacházely se zde studovny, klubovny a televizní místnosti.¹¹⁵ Objem finančních prostředků vynaložených ÚSKM byl rozsáhlý, o čemž svědčí i fakt, že mezi roky 1963 až 1967 bylo

¹⁰⁵ AUK, f. PF UK, č. k. 7, zpráva pro kolegium děkana, 4. 10. 1965.

¹⁰⁶ Dostupné online: <<https://pamatkovykatalog.cz/studentske-koleje-na-vetrniku-a-hvezda-drive-vysokoskolske-koleje-vetrnik-v-praze-brevnove-21035605>> (1. listopadu 2021).

¹⁰⁷ V roce 1981 byla na koleji Větrník-jih dokončena přístavba dalších tří ubytovacích křídel (bloky IA až IIIA) s kapacitou 420 lůžek.

¹⁰⁸ První dva bloky byly kompletně vybavené a obydlené v listopadu 1966.

¹⁰⁹ Dostupné online: <<https://pamatkovykatalog.cz/studentske-koleje-na-vetrniku-a-hvezda-drive-vysokoskolske-koleje-vetrnik-v-praze-brevnove-21035605>> (1. listopadu 2021).

¹¹⁰ AUK, f. RUK, kolegium rektora, 1974, č. k. 4, rozbor současného stavu kolejí University Karlovy k závěru kalendářního roku 1973, 14. 1. 1974.

¹¹¹ *1336 lůžek v nové koleji*, Student I, č. 2, 13. 10. 1965.

¹¹² V říjnu 1965 bydlelo na Větrníku-jih 220 studentů Právnické fakulty, 194 posluchačů Filozofické fakulty a 62 studentů Fakulty osvěty a novinářství (nástupce ION, předchůdce dnešní FSV), 228 studentek PF UK a 640 posluchaček FF UK. Jednalo se pouze o provizorium. Po dokončení všech kolejních bloků zde v souladu s kolejním řádem platným od 1. 4. 1964 (i v souladu s následujícími řády) bydleli pouze muži. Koedukace byla nepřipustná, v objektech kolejí UK byla povolena až v roce 1982. Viz *Rukověť studenta UK*, Univerzita Karlova, Praha 1986, s. 116.

¹¹³ *Blaho na Větrníku*, Univerzita Karlova XII, č. 4-5, 18. 11. 1965.

¹¹⁴ AUK, f. VA, kart. č. 13, *O novém městečku na Větrníku*, Práce, 7. 10. 1965.

¹¹⁵ Dle údajů z roku 1973 se na Větrníku-sever nacházelo 18 studoven, 8 televizních místností, 3 hovorňy, 1 hudební místnost, 2 ping-pongové stoly, 1 gymnastická místnost, 1 šicí dílna, 1 žehlárna. Na Větrníku-jih se nacházelo 15 studoven, 3 televizní místnosti, 2 ping-pongové stoly, 1 kulečnický, 1 posilovna a 1 vysokoškolský klub.

do vnitřního vybavení kolejí UK investováno celkem 28,26 mil. Kč, z čehož do vybavení obou kolejí na Větrníku přišlo 19,14 mil. Kčs.¹¹⁶

Vyskytla se ovšem také řada problémů. Na několika patrech byly sprchy v nepoužitelném stavu, někde netekla teplá ani studená voda. Studenti si stěžovali také na špatnou zvukovou izolaci. Rovněž nebylo k dispozici kromě dvou stolů pro stolní tenis žádné hřiště nebo možnost kulturního vyžití.¹¹⁷ Problémem Větrníku byly od počátku přístupové cesty a nedostatečné nebo vůbec neexistující telefonní spojení, hlavně na koleji Větrník-sever.¹¹⁸

Jak je patrné z připomínek studentů ke stavu kolejí na konci roku 1967, předmětem kritiky byla také nepřítomnost menzy, se kterou se při výstavbě nepočítalo.¹¹⁹ Studentům sloužil nejprve pouze studený bufet na Větrníku-jih, jenž nevyhovoval, tvořily se zde velké fronty a nabízel malý sortiment jídel.¹²⁰ Poté přibyl bufet také na Větrníku-sever. Výroční konference Vysokoškolského obvodního výboru ČSM v Praze přijala v roce 1966 usnesení ke zlepšení životních podmínek studentů bydlících na Větrníku, pokud jde o stravování, a vyslovila požadavek, aby byla uspišena výstavba menzy na Větrníku. Za její realizaci se zasazoval také Vysokoškolský výbor vysokoškolského obvodního výboru ČSM. Tehdejší ministr školství a kultury Jiří Hájek proto požádal kvestora UK o podání návrhu na realizaci tohoto požadavku.¹²¹ Menza byla nakonec projektově připravována od počátku roku 1968¹²² a otevřena až na jaře roku 1974.¹²³ Objekt je situován při křižovatce dnešních ulic Ankarská, Na Větrníku a Dusíkova (od roku 2006, kdy byl objekt menzy převeden do správy Právnické fakultě UK, již svému účelu nesloužil, v roce 2014 jej UK z její správy vyňala, v roce 2017 byl prodán a čeká jej demolice).

Postupem času se začala situace na Větrníku zlepšovat. V akademickém roce 1967/68 byl na koleji Větrník-jih založen klub s kapacitou zhruba 180 míst, který dával možnost ke společenskému a kulturnímu vyžití studentů. Vzhledem k nedostatku jiných možností na novém sídlišti Petřiny (chybělo zde jakékoliv kulturní zařízení – kino, divadlo či zábavní podnik) plnil klub dvojí úlohu. Jednak nabízel kulturní a společenské místnosti pro studenty a sloužil také jako zábavní podnik. Prostory klubu bývaly propůjčovány k několika výstavám výtvarných prací studentů bydlících na koleji Větrník-jih. Bylo též uspořádáno několik besed a recitálů. Byly také navázány kontakty se Slovenským akademickým klubem, s jehož spoluprací pořádala kolejní rada úspěšné a hojně navštěvované besedy, které se svým způsobem snažily doplnit obecné vzdělání studentů. Jednalo se např. o besedy s Vojtěchem Zamarovským o Egyptě, s teoretickými fyziky atd.¹²⁴

¹¹⁶ AUK, f. RUK, kolejní předpisy, 1969, spis. znak DVII/1, k situaci v ubytování a stravování studentů Karlovy university.

¹¹⁷ AUK, f. RUK, kolejní předpisy, 1969, spis. znak DVII/1, připomínky studentů ke stavu kolejí, 8. 12. 1967.

¹¹⁸ *Další Strahovy na obzoru?*, Universita Karlova XIV, č. 9, 17. 1. 1968.

¹¹⁹ AHMP, f. KSČ – VVP, i. č. 264, kart. č. 12, zápis ze schůze VV KSČ – komplexní rozbor situace v kolejích a menzách vysokých škol, 19. 3. 1965.

¹²⁰ AUK, f. KaM UK, kart. č. 3, zápisy ze schůze kolejní rady konané dne 5. 12. 1968.

¹²¹ AUK, f. RUK, studentské stravování, 1967, spis. znak DVII/4, stravování studentů bydlících na koleji Větrník, 4. 1. 1967.

¹²² AUK, f. RUK, správa budov, 1968, spis. znak JII/2, menza Větrník – zápis o jednání, 6. 3. 1968.

¹²³ AUK, f. PF UK, kolegium děkana 1973/74, kart. č. 7, záznam rozšířeného kolegia děkana na koleji Větrník dne 3. 4. 1974.

¹²⁴ AUK, f. RUK, koleje a menzy 1970, spis. znak JIX, zpráva o činnosti studentského klubu na koleji Větrník-jih, 25. 5. 1970.

Větrník-jih (Hvězda), 70. léta 20. století, AUK, f. Fotoarchiv, pozitivy, budovy

Vzhledem k počtu studentů ubytovaných na této koleji a k různorodosti zájmů způsobených částečně diferenciací studentů podle fakult¹²⁵ se kolejní rada snažila připravit program klubu, který by odpovídal zájmům všech studentů na této koleji. Kolejní radě se také podařilo zajistit pravidelné vystupování předních československých jazzových skupin (např. Jazz Q vedený Jiřím Stivínem). Klub také poskytoval svým návštěvníkům široký sortiment jídel a nápojů, čímž se částečně snažil nahradit neexistující menzu. K vybavení klubu patřila rovněž hrací skříň, magnetofon a různé společenské hry. Ceny v kolejním klubu odpovídaly zhruba II. až III. cenové skupině.

Možnost sportovního vyžití na Větrníku byla v pozdějších letech dle soudobého pramene dostatečná, nicméně nevyužívaná: „Nelze říci, že by na Větrníku nebyly žádné podmínky pro sport. Koleje Větrník byly v těsné blízkosti stadionu Markéta, školního hřiště, nechybělo ani hřiště na volejbal, a přesto tato sportoviště zela prázdnotou. Většina univerzitních studentů nespotovala ani na jiných sportovištích v Praze“.¹²⁶

Koleje Na Větrníku a Hvězda¹²⁷ jsou majetkem Univerzity Karlovy do dnešní doby, přičemž stále slouží jako přechodný domov tisícům tuzemských i zahraničních studentů.

¹²⁵ Dle údajů z roku 1973 bydlely na Větrníku-sever studentky fakult UK v těchto počtech: 445 studentek z Právnické fakulty, 424 z Filozofické fakulty, 255 z Fakulty dětského lékařství, 140 z Matematicko-fyzikální fakulty, 104 z Fakulty všeobecného lékařství, 90 z Fakulty tělesné výchovy a sportu, 85 z Přírodovědecké fakulty, 55 z Fakulty žurnalistiky a 47 z Pedagogické fakulty. Na Větrníku-jih bydleli studenti z těchto fakult: 610 studentů z Právnické fakulty, 277 z Fakulty všeobecného lékařství, 206 z Filozofické fakulty, 68 z Přírodovědecké fakulty, 61 z Fakulty žurnalistiky, 41 z Fakulty tělesné výchovy a sportu a 16 z Pedagogické fakulty.

¹²⁶ Vojtěch HADRABA, *Režim dne vysokoškolské mládeže žijící na koleji*, diplomová práce, FF UK, Praha 1973, s. 38.

¹²⁷ Koleje dnes mají i architektonickou hodnotu, neboť v roce 2010 byly oba komplexy navrženy k zápisu jako nemovité kulturní památky.

Tento článek nastínil problematiku kolejí v 60. a na počátku 70. let. Poukázal na skromné poměry v ubytování studentů, z nichž pramenila nutnost výstavby nových objektů. Stavba kolejí byla v kontextu doby velkorysým počinem. Jako při každé velké stavbě i zde se vyskytovaly problémy. Vzhledem k neplánovanosti výstavby nebyla stavba řádně projekčně připravena, chyběly kvalifikované pracovní síly, vyskytovaly se organizační nedostatky. Stavbu prosadili studenti, kteří měli vykonat většinu stavebních prací, což se však ukázalo jako nereálné. Brigádníci nebyli kvalifikovaní a mnohdy měli nízkou pracovní morálku. Přesto se stavby podařilo dokončit. Oproti původnímu plánu byl stavební proces prodloužen o pouhé 2 roky. Rychlost tehdejší výstavby byla s ohledem na všechny uvedené potíže obdivuhodná, a to i z pohledu dnešní doby.

Grantová podpora

Tato studie vznikla v rámci programu Univerzity Karlovy Progres Q23: Dějiny univerzitní vědy a vzdělanosti

MICHAL TOVÁREK

Der Bau der Studentenwohnheime Větrník-sever und Větrník-jih. Ein Beitrag zur Geschichte der Studentenwohnheime und Mensen der Karlsuniversität in den 1960er Jahren

ZUSAMMENFASSUNG

Vorliegender Beitrag umreißt zunächst die Problematik der Studentenwohnheime im Prag der 60er und zu Beginn der 70er Jahre des 20. Jahrhunderts. Er zeigt die bescheidenen Verhältnisse in der Unterbringung der Studenten auf, aus denen die Notwendigkeit erwuchs, neue Objekte zu errichten. 1962 unterhielt die Karlsuniversität 12 Studentenwohnheime, in denen 3564 Hörer untergebracht waren. Die Bettenkapazität war für die steigende Studentenzahl unzureichend. Eine Verbesserung dieses Zustands konnte nur durch den Bau neuer Objekte und durch eine Senkung der Bettenanzahl in Mehrbettzimmern erreicht werden. Die Unterbringung von Studenten war auch in der ersten Hälfte der 1970er Jahre problematisch, als sich die Lage trotz der Existenz einer Reihe von neuen Studentenwohnheimen als nicht zufriedenstellend erwies.

Am 1. Januar 1963 wurde die Zentralverwaltung für Studentenwohnheime und Mensen ins Leben gerufen, deren Aufgabe es war, Unterkunft und Verpflegung der Hochschulstudenten in Einrichtungen sicherzustellen, die der Verwaltung der Karlsuniversität unterstanden. Die Studentenwohnheime sollten neben der Gewährung von Unterkunft auch erzieherisch wirken. Zum 1. März 1963 entstand die Universitätskommission für Studentenwohnheime, die außer der Festlegung der Hauptprinzipien und Gesichtspunkte für die Vergabe von Betten auch die politisch-erzieherische Arbeit im gesamtuniversitären Maßstab leiten sollte. An den Fakultäten wurde die politisch-erzieherische Tätigkeit von der Wohnheimkommission beaufsichtigt. Das Leben in den Wohnheimen wurde auch durch Heimordnungen geregelt, die vom Ministerium für Schulwesen erlassen wurden.

Der Bau der Studentenwohnheime wurde in Prag-Břevnov im August 1963 begonnen. Den Investitionsauftrag bearbeitete der Generalbauanleger der Hauptstadt Prag. Die Projektdokumentation erstellte das Prager Projektbüro Pražský projektový ústav, Hauptarchitekt war Vladimír Hladík und Bauleiter Jaromír Kortus. Der Bau wurde von dem Betrieb Pozemní stavby durchgeführt. Die Wohnheime sollten teilweise in studentischer Selbsthilfe errichtet werden. Die Leitung der Arbeitseinsätze lag in den Händen einer Arbeitsgruppe für die Vorbereitung und Leitung von Studentenarbeiten, die aus Vertretern der Hochschulen und weiterer Organe bestand. Hauptorganisator des studentischen Arbeitseinsatzes war die Baufakultät der Tschechischen Technischen Hochschule (ČVUT) mitsamt

ihren Lehrstühlen, die den Kontakt der Fakultäten mit dem Bau koordinierten. Die Arbeitseinsätze sollten an den Fakultäten von den Fakultätsausschüssen des Tschechischen Jugendverbandes organisiert werden, während der Fakultätsleitung die Sicherung der Studienbedingungen oblag. Die Fakultätsleitung ernannte aus den Reihen der Fakultätsmitarbeiter für jeweils 50 Studenten eine pädagogische Aufsicht. Diese Aufsicht war die gesamte Arbeitszeit über auf dem Bau und trug für die Arbeitsdisziplin und die Einhaltung der Arbeitszeit die Verantwortung. Gleichzeitig sollte sie Streitfälle zwischen den Studenten und der Bauleitung schlichten.

Anwesenheit und Arbeitseifer der Studenten waren freilich nicht immer problemlos, ihre Arbeitsleistungen wurden von schlechter Arbeitsmoral und niedriger Qualifikation gebremst. Dennoch konnte 1965 der Gebäudekomplex Větrník-jih (später unter der Bezeichnung Hvězda bekannt), der aus drei miteinander verbundenen fünfstöckigen Unterkunftsblöcken mit einer Kapazität von 1336 Betten besteht, fertiggestellt werden. Das Wohnheim Větrník-sever (später Na Větrníku genannt) wurde 1967 beendet und besteht aus drei selbstständigen, in vier Blöcke unterteilten Baueinheiten mit einer Kapazität von 1568 Betten. Die Einrichtung in den neuen Gebäuden entsprach den Ansprüchen, die die Studenten an ihre Arbeit, an Erholung, Kultur und Vergnügungen stellten. Die Zimmer waren Zweibettzimmer, zweckmäßig ausgestattet, und auch Studien-, Klub- und Fernsehräume waren vorhanden. Allerdings trat auch eine Reihe von Problemen auf, beispielsweise unbrauchbare Duschen, fehlendes Warmwasser oder fehlende Geräuschisolierung, unzureichende Telefonverbindung sowie schlechte Zugangswege. Auch gab es keine Mensa, eine solche wurde erst im Frühjahr 1974 eröffnet. Im Studienjahr 1967/68 wurde im Studentenwohnheim Větrník-jih ein Klub gegründet, der angesichts fehlender anderer Möglichkeiten in der neuen Siedlung Petřiny, der es an kulturellem Hinterland mangelte, gesellschaftliches und kulturelles Studentenleben ermöglichte. Die Möglichkeiten sportlicher Betätigung in Větrník waren in den späteren Jahren ausreichend, wenngleich sie ungenutzt blieben.

Der Bau der Studentenwohnheime war im Kontext der Zeit eine großzügige Tat, obgleich auch hier Probleme auftraten. Angesichts des Umstands, dass der Bau nicht geplant war, war er nicht ordentlich projektiert worden, es fehlten qualifizierte Arbeitskräfte und es traten organisatorische Unzulänglichkeiten auf. Der Bau wurde von Studenten durchgesetzt, die die meisten Bauarbeiten verrichten sollten, was sich freilich als unrealistisch erwies, denn die studentischen Arbeitskräfte waren nicht qualifiziert und ihre Arbeitsmoral war vielfach niedrig. Trotz allem konnten die Bauvorhaben abgeschlossen werden. Gegenüber dem ursprünglichen Plan wurde der Bauprozess lediglich um zwei Jahre verlängert. Die Studentenwohnheime Na Větrníku und Hvězda sind Eigentum der Karlsuniversität und dienen bis heute der Unterbringung von Studenten.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

Mgr. Michal Továrek
Ústav dějin a archiv Univerzity Karlovy
michal.tovarek@ruk.cuni.cz

Kronika

Kongresy pro dějiny vědy a techniky (1929)1937–2021 a Praha

Snaha propojit odborníky v oblasti dějin věd a techniky na mezinárodní úrovni se datuje do období mezi první a druhou světovou válkou. V roce 1927 publikoval v časopise *Archeion* italský historik Aldo Mieli (1879–1950) výzvu kolegům, zabývajícím se dějinami vědy, aby podpořili ustavení mezinárodní organizace pro tento obor.¹ Během 6. mezinárodního historického sjezdu v Oslo v roce 1928 byl ustaven Mezinárodní výbor pro dějiny vědy (*International Committee of History of Science*), který zorganizoval 1. mezinárodní sjezd historiků vědy v Paříži v roce 1929. Pak se již sjezdy konaly ve více či méně pravidelných intervalech. Během druhého sjezdu v roce 1931 v Londýně byla založena Mezinárodní akademie pro dějiny vědy (*International Academy of the History of Science*), spočívající na individuálním členství významných představitelů oboru, kteří mají zájem spolupracovat se zahraničními kolegy.²

Nutno zde podotknout, že „vědami“ se v této souvislosti myslí zejména přírodní a exaktní vědy, označované anglickým termínem „sciences.“ Humanitní vědy („humanities“) byly v tomto rámci zahrnuty vždy jen okrajově, spíše z hlediska filozofie a metodologie společné pro všechny vědy.

Výraznou českou, resp. československou stopu v mezinárodní organizaci historiků vědy najdeme již mezi válkami. V Československu totiž našla nová organizace rovněž řadu spolupracovníků. Jejich zájem a aktivní přístup vyústil k uspořádání 4. mezinárodního kongresu pro dějiny vědy v Praze.³ Mezi hlavními pořadateli najdeme především prof. Quido Vettera,⁴ který tehdy měl největší zásluhu o získání kongresu pro Prahu.⁵ Kongres se konal ve dnech 22.–27. září 1937 a aktivně na něm vystoupilo 82 domácích a 41 zahraničních vědců. V rámci sjezdu proběhlo celkem 157 přednášek, z nichž osm bylo plenárních. Závěrečná zpráva hovoří o 286 přítomných účastnících, kteří se podíleli na přípravě a průběhu sjezdu. Z nich bylo 71 zahraničních kolegů.⁶

Po druhé světové válce, v roce 1947 na 5. mezinárodním sjezdu historiků vědy v Lausanne byla ustavena Mezinárodní unie pro dějiny vědy (*International Union of History of Science*, IUHS), založená na kolektivním členství národních komitétů pro dějiny vědy. Tato unie v poválečném období převzala úkol organizovat mezinárodní sjezdy. Stala se zároveň

¹ Aldo MIELI, *The Internaional Committee of Historical Sciences e la Storia della Scienza*, *Archeion* 8/4, 1927, s. 485–495.

² <<https://www.aihs-iahs.org/en/history/1927-1940>> (cit. 1. 12. 2021).

³ Luboš NOVÝ – Jaroslav FOLTA, *The 4th International Congress of the History of Sciences Prague – 1937*, *Acta historiae rerum naturalium necnon technicarum*, Special Issue 6, Praha 1973, s. 13–36.

⁴ Luboš NOVÝ, *Místo Quido Vettera v rozvoji dějin matematiky*, *Dějiny věd a techniky* 23/3, 1990, s. 129–145; Hana BARVÍKOVÁ, *Quido Vetter: (1881–1960)*, *Akademický bulletin Akademie věd České republiky* 10, 2010, s. 27.

⁵ Spolu s ním v organizačním výboru zasedli Josef Petřík, František Ulrich, František Nachtikal, J. Veselý, Radim Kettner, Václav Láška, Jindřich Matiegka, Bohumil Němec a František Slavík. Viz L. NOVÝ – J. FOLTA, *The 4th International Congress*, s. 15.

⁶ Tamtéž.

krátce nato součástí Mezinárodní rady vědeckých společností (*International Council of Science Unions*, ICSU), založené organizací UNESCO, a získala tak širší záštitu pro svou činnost. Z podnětu ICSU vznikla roku 1955 Mezinárodní unie pro dějiny a filozofii vědy (IUHPS). Sestávala ze dvou částí – Divize pro dějiny vědy (*Division of History of Science*, DHS, od 2010 přibyla do obou názvů i technika – *Technology*, tedy nadále IUHPST/DHST) a Divize pro logiku, metodologii a filozofii vědy (*Division of Logic, Methodology and Philosophy of Science*, DLMPS). Jednacímí jazyky se staly angličtina a francouzština.

Zastoupení Československa najdeme ve výboru IUHPS/DHS už na přelomu šedesátých a sedmdesátých let, kdy po dva roky (1969–1971) vykonával funkci asistenta vědeckého tajemníka (*Assistant Secretary General*) dr. Josef Smolka (1929–2020).⁷

Další kongresy po roce 1945 dlouho míjely střední Evropu, pořádaly se v jiných částech světa. Do našeho prostoru se vrátily až po roce 1990. V roce 2009 se hlavně zásluhou Évy Vámos⁸ odehrál 23. kongres IUHPS/DHS v Budapešti.

Následovaly mezinárodní akce v Manchesteru (24., 2013) a Rio de Janeiru (25., 2017), kde slavila úspěch česká kandidatura na následující kongres. Zvítězila v silné konkurenci proti Austrálii a Novému Zélandu. Na tomto kongresu se do Rady IUHPST/DHST vrátilo české zastoupení, když pokladnicí byla zvolena Milada Sekyrková (ÚDAUK, FFUK).⁹

Přípravy v Praze se slibně rozběhly, pak však přišla coronavirová epidemie. Domácí přípravný výbor v čele s prof. Petrem Svobodným (ÚDAUK) musel rozhodnout, zda kongres vůbec proběhne v době, kdy se řada podobných akcí odsouvala nebo zcela rušila. Domácí přípravný výbor ve spolupráci s profesionálním organizátorem konferencí, společností Guarant Int., se včas rozhodl převést přípravu kongresu do jednoznačné distanční formy. Řešení se ve finální fázi příprav a realizace kongresu osvědčilo.

Přes obavy o zájem se nakonec přihlásilo na 900 účastníků, z nichž 846 se platně zaregistrovalo a aktivně podílelo na programu naplánovaného kongresového týdne. Ten se konal ve dnech 25.–31. července 2021 a nebyly během něj zaznamenány žádné technické výpadky, takže i sám končící prezident DHST Mike Osborne (University of Oregon, USA) ho ve svém projevu během valného shromáždění (*General Assembly*) označil za nejlépe organizovanou online akci, které se dosud kdy účastnil.

Odborný program kongresu zajistil třicetičlenný Mezinárodní programový výbor (IPC), v čele s neúnavně pracující dr. Juliane Mikoletzky (TU Vídeň, Rakousko). Na kongresech DHST je zvykem, že návrhy symposií podávají v první řadě jednotlivé sekce a komise, z nichž je DHST složená a kterých je celkem 24 podle zájmů členů (matematika, fyzika, geologie, moderní chemie, astronomie, geografie, bibliografie vědy, diplomacie ve vědě, ženy a rovné příležitosti ve vědě, výuka přírodním vědám atd.). V tomto případě se návrhy více nehodnotí, zodpovědné jsou za ně zadávající komise. Vedle toho je možné podávat návrhy dalších, nezávislých symposií a rovněž individuálních referátů, z nichž se pak sestavují samostatné víceméně tematické sekce. Poslední dvě jmenované kategorie právě spadají do gesce Mezinárodního programového výboru, který každý návrh příspěvku zadá k lektorování dvěma hodnotitelům.

⁷ <<http://dhstweb.org/history-past-councils-of-dhst>> (cit. 1. 12. 2021).

⁸ <<https://www.euchems.eu/wp-content/uploads/2015/06/Eva-Vamos.obituary-photo.pdf>> (cit. 1. 12. 2021).

⁹ Postavení pak obhájila i na pražském kongresu pro další období 2021–2025.

Pro pražský kongres bylo z celkových takřka dvou tisíců návrhů referátů, které programovému výboru dorazily a z nichž byla část odmítnuta pro nedostatečnou odbornou úroveň, skutečně realizováno 176 slotů, tj. částí symposií, zpravidla po čtyřech referátech. Dále se uskutečnila dvě plenární symposia, 42 sekcí, složených z individuálně podaných návrhů referátů, tři posterové sekce a 21 výročních zasedání jednotlivých komisí DHST. Vedle toho se tradičně konala jedna přednáška reprezentanta Mezinárodní akademie pro dějiny vědy a techniky, tentokrát prof. Sergeje Děmidova na téma *Panfuty Lvovich Chebyshev and the mathematical community of his time. On the occasion of the 200th anniversary of his birth.*“

V rámci kongresu bylo samostatným sympoziem připomenuto významné životní jubileum Soni Štrbáňové (ÚSD AV ČR), která se nesmazatelně zasloužila o rozvoj mezinárodních vztahů české komunity historiků vědy a techniky, v letech 2010–2012 dosáhla až na post prezidentky Evropské společnosti pro dějiny vědy. Sympozium uspořádala Adéla Júnová Macková (MUA AV ČR) spolu s Željko Osetem (Univerzita Nova Gorica, Slovinsko) pod názvem *Women and Academic Careers in Central and Eastern Europe after the Second World War (1945–1968)*. Zabývalo se rozdíly v možnostech přístupu ke vzdělání a následně vlastnímu výzkumu žen po roce 1945 ve Střední a Východní Evropě. Analyzovalo diskurs, týkající se role žen na univerzitách, akademiích a dalších vědeckých ústavech v poválečné době na příkladech z Československa, Německa, Polska, Chorvatska a Slovinska.

Dalším sympoziem, organizovaným domácími autory, bylo symposium *Lives in danger, workplace in decay... „Ordinary“ intellectuals of Jewish origin and their fate between 1930s and 1950s*“. Ivana Ebelová (FFUK) a Milada Sekyrková (FFUK, ÚDAUK) jím navázaly na svou předchozí práci, zkoumající profesní osudy absolventek pražské univerzity židovského původu,¹⁰ v komparaci s výzkumem kolegů z Německa a Izraele.

V rámci symposia *They Might Be Giants: Historie of Failed Science Diplomacy Initiatives* vystoupila Doubravka Olšáková (ÚSD AV ČR), která se jinak pravidelně aktivně podílí na práci Komise pro vědu, techniku a diplomacii (*Commission on Science, Technology and Diplomacy*) v rámci DHST a je její spoluzakladatelkou.

Příspěvků z řad českých kolegů bylo více, nelze je tu všechny vyjmenovat a část bude publikována v rámci výstupů, které si organizují samy součásti DHST. Řada dalších kolegů převzala nelehký úkol online předsedání jednotlivým symposiím a zejména sekcím, sestaveným z individuálně podaných referátů (Helena Durnová, Marek Ďurčanský, Jan Kotůlek, Petra Hyklová, Petr Svobodný, Tomáš Hermann, Michal Šimůnek, Marcela Efmertová, Jan Mikeš a další).

Kongresu se účastnili kolegové z Evropy, Afriky, Severní i Jižní Ameriky, Asie i Austrálie. Proběhl zcela podle připraveného plánu a jeho přínos lze spatřovat kromě oceňované vědecké kvality většiny příspěvků i v tom, že ukázal zájem kolegů, pracujících v oboru dějin vědy a techniky po celém světě, překonat diskomfort virtuálního prostředí a různá časová pásma. Podpořili tím svůj obor a prezentovali takto výsledky své aktuální nebo dlouhodobé vědecké práce.

V rámci valného shromáždění (*General Assembly*) DHST byl za místo příštího kongresu v roce 2025 zvolen Dunedin na jižním ostrově Nového Zélandu a jeho tamější University

¹⁰ IVANA EBELOVÁ – MILADA SEKYRKOVÁ, *První absolventky – lékařky židovského původu z pražských univerzit a jejich kariérní možnosti mezi světovými válkami*, AUC-HUCP 60/2, 2020, s. 23–35.

of Otago, nejstarší v zemi založená roku 1869.¹¹ Tak jen zbývá doufat v obrat v epidemické situaci a přát organizátorům štěstí, aby mohli kongres již uspořádat prezenčně a pomýšlet na způsob, jak by se česká vědecká komunita mohla kongresu účastnit.

Milada Sekyrková

doi: 10.14712/23365730.2022.5

¹¹ <About Dunedin, University of Otago> New Zealand (cit. 3. 12. 2021).

Recenze a zprávy

**František Šmahel – Gabriel Silagi (edd.), Statuta et Acta rectorum
Universitatis Carolinae Pragensis (1360–1614)**

Nakladatelství Karolinum, Praha 2018, CLXVII + 416 s. a 19 fotopříloh
(Documenta Historica Universitatis Carolinae Pragensis I.),
ISBN 978-80-246-4024-2 a 978-80-246-4178-2 (pdf)

Vracíme se s mírným zpožděním k významné publikaci, jejíž vydání nelze přejít mlčelým. Důvody jsou dva: obsahuje zcela zásadní pramenný materiál pro nejstarší dějiny pražské univerzity a zahajuje novou ediční řadu.

Documenta Historica Universitatis Carolinae Pragensis budou zpřístupňovat prameny různého typu, týkající se pražských vysokých škol. Těto ediční řadě předcházely dvě starší, z nichž první¹ přinesla už ve 30. letech 19. století základní korpus písemných zpráv o pražské Karolině: listiny, Liber decanorum, matriku právníků a statuta. Velká část z nich (děkanská kniha a matrika juristů) je dnes ztracená a tato starobylá edice je jediným zdrojem informací. Právě na poslední zmíněnou položku – statuta – navazuje nová edice, která oproti té staré rozšířila pramenný záběr a hlavně zdokonalila způsob provedení edice. Postup při vydání statut popisují ediční pravidla (s. CXLV–CXLVIII).

Statuta et Acta zahrnuje veškerý známý normativní materiál od založení univerzity (1347/48) až do chvíle, kdy byla Karolina předána do správy jezuitům (1622). Přesto data uvedená v titulu knihy jsou jiná: nejstarší statuta univerzity se totiž datují až rokem 1360. Poslední revize univerzitních statut před „potrestáním“ univerzity pak proběhla v r. 1613 a akta rektorů končí v roce následujícím. Proto se rokem 1614 uzavírá i první série moderně vydaných univerzitních pramenů normativní povahy.

Vlastní edici předchází rozsáhlá studie F. Šmahela, jejíž první verze byla zveřejněna již s předstihem² a pro ediční svazek byla upravena a rozšířena. Seznamuje s genezí předpisů pro univerzitu jako celek, její fakulty a některé koleje. Pojednává o rukopisech, v nichž jsou statuta a rektorská akta dochována. Bere v potaz vztah pražské a lipské alma mater a z toho vyplývající příbuznost jejich statut, přihlíží i k předlohám pražských statut, kterými byla statuta boloňská. Konečně probírá univerzitní kalendária (známo je celouniverzitní z rektorské knihy statut a fakultní z knihy děkana artistů), která zachycují kalendářovou formou předpisy určující, kdy je dovoleno přednášet a kdy je třeba zachovávat dny sváteční. Východiskem pro bádání o pražských univerzitních statutech jsou výzkumy Miroslava Boháčka, o něž se opírají i editoři svazku.

¹ *Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis*, I/1,2, II/1, Praegae 1830–1834; *Monumenta historica Universitatis Pragensis*, III, *Statuta*, Praegae 1848; Karel KUČERA – Miroslav TRUC (edd.), *Matricula facultatis medicae Universitatis Pragensis 1657–1783*, Monumenta Historica Universitatis Carolinae Pragensis, I, 1968; M. TRUC (ed.), *Album Academiae Pragensis Societatis Jesu 1573–1617 (1565–1624)*, MHUCP II, 1968.

² František ŠMAHEL, *Nejstarší statuta pražské univerzity. Prolegomena k jejich edici*, in: týž, *Alma mater Pragensis. Studie k počátkům Univerzity Karlovy*, Praha 2016, s. 43–61.

Složitou situaci při dochování textů se snaží autoři zpřehlednit označením rukopisů, textů a oddílů edice pomocí písmen a čísel. I tak není jednoduché sledovat postup výkladu s odkazy na tato označení a zorientovat se v historii univerzitních normativních ustanovení. Po prvních rámcových statutech vydaných arcibiskupem Arnoštem z Pardubic jako kancléřem univerzity byla vydána nejstarší celouniverzitní statuta asi v polovině 60. let 14. století. Ta ale nejsou dochována v původní podobě a hledání jejich nejpravděpodobnějšího znění a vystopování doby a způsobu jejich revizí jsou hlavním badatelským úkolem autorů. Šmahel tady předkládá vlastní řešení tohoto úkolu. V jeho podání představuje nejstarší dochovaný text první revizi statut z roku 1385 (na s. XXVIII se ale mluví o roce 1390) a jejich druhá verze, známá z čistopisu datovaného rokem 1528, reprezentuje podle Šmahela úpravu provedenou po vydání Dekretu kutnohorského (1409) – předpokládá jen omyly opisovače, nikoli novou úpravu.

Souborné sestavy norem pro univerzitní provoz doplňují Akta rektorů – úřední záznamy různých dílčích rozhodnutí sboru doktorů a mistrů, rektorovy rady a zástupců čtyř univerzitních národů, která jsou zachována s velkými mezerami z let 1385–1426, a záznamy rektorů různého charakteru a obsahu, které jdou od r. 1461 přes celé 16. století až do r. 1614. Zatímco starší část zařadili editoři do oddílu II.2, tedy k nejstarším statutům, pohusitské zápisy tvoří samostatný oddíl II.3. Obsahují řadu historických záznamů, týkajících se různých konfliktů jak kolektivního, tak individuálního ražení. Vybočují tedy do jisté míry z celkového korpusu normativních dokumentů, i když z uvedených sporů a střetů také často vyplynuly obecně platné závěry a rozhodnutí.

Z fakultních statut je k dispozici především text revidovaných statut artistické fakulty z r. 1390, ale je patrné, že fakulta měla základ svých statut již v druhé polovině 60. let; několik dílčích zápisů statutární povahy z té doby je zaznamenáno v děkanské knize. Ačkoli byla později pocit'ována potřeba revize stávajících statut, došlo v r. 1528 jen k přepisu jejich sumáře, v r. 1547 pracovala na úpravách komise, jejíž materiály vydal Karel Beránek. Teprve r. 1614 vznikla nová redakce statut, z nichž se však dochoval jen dílčí koncept.³ Takže také v případě fakultních statut je pramenná situace velmi složitá a výklad o ní dost náročný.

Přes torzovitost artistických statut je to stále ještě nejlépe dokumentovaná fakulta. Od juristů a mediků neznáme statuta vůbec. U teologů pak je dochován jen zlomek novelizace statut z r. 1383 a zůstávají otázníky kolem identifikace dalšího textu ve stejném rukopise vídeňské národní knihovny:⁴ editoři ponechali otázku otevřenou pro budoucí badatele (s. LVI–LVII).

Kolejní statuta se týkají Karlovy koleje, koleje Královny Hedviky a Rečkovy koleje. Provoz všech ostatních normami dokumentován není.

Edice vychází ze tří základních rukopisů uložených v rukopisném oddělení Národní, dříve Univerzitní knihovny, které patřily nepochybně do původního souboru univerzitních rukopisů.⁵ Čtvrtý zdroj představuje děkanská kniha, dnes ztracená: editoři museli vycházet z faksimilového vydání z r. 1983 v konfrontaci s edicí z let 1830–1848 (MUP I–III).

³ Karel BERÁNEK, *Akta komise pro reformu pražské univerzity z roku 1547*, Studie o rukopisech 31, 1995–1996, s. 45–68; TÝŽ, *Statuta pražské filozofické fakulty z roku 1614*, Příspěvky k dějinám vzdělanosti v českých zemích 3, 2000, s. 51–60.

⁴ Österreichische Nationalbibliothek Wien, Ms. 4929, f. 262rv.

⁵ Rukopisy XIV D 25; XIV A 4; XXIII F 63.

Alespoň část otisku děkanské knihy se tak dočkala revize, zatímco Liber decanorum jako celek čeká na svého editora. Uvedené čtyři hlavní rukopisy jsou doplněny několika dalšími zdroji, především listinami (listinnými, resp. notářskými vyhotoveními statut), ale i několika jinými rukopisy.

Do specifik univerzitního prostředí uvádí glosář, tedy věcný rejstřík odkazující na text edice, stejně jako rejstřík osob a míst. Barevná obrazová příloha přináší fotografie prameného materiálu ke všem částem edice, ukázky jednotlivých typů rukopisných zápisů a listin.

Text úvodu je prezentován v české i německé verzi a spolu s latinskou ediční partií je tak přístupný jak české, tak zahraniční badatelské veřejnosti, což dává šanci, že mezinárodní historická obec nepřehlédne názory českých historiků. Edice je k dispozici také jako e-kniha.

Nakladatelství je možno vytknout, že nevěnovalo více péče vazbě knihy (po třech letech užívání již ztrácí pevnost) a korektuře textu. Vedle překlepů je nutno upozornit, že popisek obrázku 4a. odkazuje na chybné folio, mělo by být 22v (Editio II.2).

Souhrnné moderní vydání všech normativních dokumentů pražské univerzity před rokem 1622 je velmi důležitým počinem, který poskytl současným i budoucím badatelům v oblasti univerzitních dějin skvělý pramenný základ. Zároveň je možno předpokládat, že ani toto souhrnné a záslužné zpracování nebude posledním slovem při výzkumu tak nedostatečně dochovaných, a proto těžko interpretovatelných univerzitních statut i jiných pramenů.

Blanka Zilynská

doi: 10.14712/23365730.2022.6

Mlada Holá – Martin Holý (Hgg.), Das Studentenkolleg der Böhmischen Nation der Prager Universität. Edition der Rechnungen aus den Jahren 1541–1611

Berlin – Münster 2019, LIT Verlag, 438 s., 9 vyobr., 1 mapa a řada tabulek v úvodním textu; ISBN 978-3-643-14182-8

Prameny k dějinám vzdělanosti a školství patří obecně k atraktivním zdrojům, pokud ale jde o české poměry, přibývají větší měrou až od 16.–17. století. Nejvýznamnější prameny produkovala již od svého vzniku pražská univerzita. Její pozůstalost však utrpěla velké, ba zásadní škody jednak už v průběhu svých starších dějin, jednak pak vydrancováním nacisty na konci 2. světové války. Stačí jen pro srovnání upozornit na dochované pramenné bohatství univerzity vídeňské. Přesto ale i to, co zůstalo, nebylo zdaleka až do nedávna dostatečně vydáno, a tím v plnosti zpřístupněno studiu. Teprve v posledních letech byly učiněny v tomto směru některé podstatné kroky Františkem Šmahelem a jeho spolupracovnicí Z. Silagiovou (knižní katalogy některých knihoven jejích kolegů) či s G. Silagim (statuta univerzitních institucí),² nepočítáme-li prameny k jednotlivým osobnostem, kde

¹ Zuzana SILAGIOVÁ – František ŠMAHEL (edd.), *Catalogi librorum vetustissimi Universitatis Pragensis (...)*, Turnhout 2015 (rec. AUC-HUCP 56/2, 2016, s. 137–139).

² František ŠMAHEL – Gabriel SILAGI (edd.), *Statuta et Acta rectorum Universitatis Carolinae Pragensis (1360–1614)* (Documenta Historica Universitatis Carolinae Pragensis I.), Praha 2018; recenze zde ve svazku.

ovšem také figuruje na předním místě F. Šmahel. Toho nyní následuje výše zmíněný manželský pár, který doslova osvobodil ze zapomnění pramen užívaný sice v 19. století zejména Zikmundem Wintrem, aniž by ale byl zhodnocen a vytěžen jako celek, a to jak historickou tak diplomatickou analýzou a ovšem následně rovněž edičně.³ Taková edice se nedávno objevila na poměrně odlehlem místě, ale současně i jako e-kniha, takže lze doufat, že se stane bezproblémově integrální součástí pražského (ale nejen) univerzitního instrumentária.

Rukopis sám se nenalézá, jak by bylo možno předpokládat, v archivu Karlovy univerzity, ale v Národní knihovně ČR, sign. XXIII F 76. Cesta to byla nad jiné jednoduchá. Rukopis se totiž dostal do knihovny univerzitního syndika a bibliofila T. A. Putzlachera (1724–1796) a po jeho smrti koupil do pražské lobkowiczské knihovny, kterou posléze zakoupil československý stát. Tato účetní kniha obsahuje i zlomek účtů další, méně významné koleje, totiž litevské z let 1544/1545. Její důležitost spočívá v tom, že postihuje plošně nejružnější kolejní výdaje a příjmy, které dávají poměrně dobrou představu o stavu koleje v uvedené době a o jejím hospodaření. Zejména jde o bezprostřední vazby na kolejní vesnice a jejich platby. Ale ani jinak nezklame, i když si lze klást k některým předpokládatelným, ale nepřicházejícím údajům různé otázky. Týká se to pochopitelně zejména toho klíčového, oněch *arma spiritualia*, a to v obou směrech. Nejen pokud jde o nákup nových knih, ale i co se týče event. prodeje těch „starých nečitelných“ za účelem získání prostředků pro nákup těch moderních. Pokud vidím podle věcného rejstříku (ten je ale opravdu až snad příliš „výběrový“ – jen něco málo přes stránku), jsou tu jen čtyři zmínky o knihovně: jedna se týká knihovny jako orientačního bodu, druhá oprav klíčů k jejím dveřím, třetí její revize, za níž byly vydány více než tři kopy, tedy docela „zajímavá suma“. Poslední zmínka je k roku 1610, kdy byla vydána poměrně vysoká částka 13 kop, kterou si vyžádala náprava škod po nastalé krádeži, která nebyla blíže specifikována. Ostatně všechny zápisy jsou velmi stručné, jak se ovšem u účtů vyžaduje obecně.

Editoři si dali s rozbohem vydávaného pramene, jmenovitě pak s jeho věcným vytěžením, jakož i zasazením do obecnějších souvislostí, velkou práci. Na více než čtyřiceti stránkách podávají nejdřív výklad o budově koleje a její správě v raném novověku. Největší pozornost věnují tabulkovou formou frekvenci jejích členů v jednotlivých letech. Ta vychází z celkové univerzitní situace, kterou kolej doslova věrně kopíruje. Ukazuje se tak, že naprostá většina alumnů pocházela z Čech, když i Morava je zastoupena naprosto sporadicky. Za více než 150 let bylo pouze sedm osob tamními rodáky. Ale je možno jít ještě dál. Ukazuje se, že i z vlastních Čech jde jen o trochu širě chápanou jazykově českou oikumenu, do níž aspoň zčásti patřila i později germanizovaná královská města jako Žatec, Stříbro, Ústí nad Labem či České Budějovice.

Autoři jdou dále a shrnují charakter a rozsah výdajů i příjmů se stálým přihlížením ke kompetencím jednotlivých činovníků. Objevují se ale i drobné rébusy, které asi nikdy nerozluštíme, jako je např. v r. 1569 dar (*elemosina*) učiněný jakémusi nejmenovanému studentu ze Štrasburku (s. 178). Ten jistě není totožný s Janem Kocínem, jenž krátce poté dostal podporu na studia právě opět ve Štrasburku ve výši pěti kop (s. 183; srv. i Rukověť humanistického básnictví III, s. 52n.).

³ Snad tu mohu upozornit na jejich velkou systematickou, ale současně i biografickou práci, kterou připravili o mistrech pražské akademie od poloviny 15. století do jejího zániku s barvitým výkladem o jejich akademické, ale do značné míry i neakademické činnosti: Mlada HOLÁ – Martin HOLÝ a kol., *Profesoři pražské utrakvistické univerzity v pozdním středověku a raném novověku (1457/58–1622)*, v tisku.

Vlastní edice pramene je vynalézavě graficky diferencována, valným dílem nezávisle na předloze, takže se v ní lze po krátkém začtení snadno orientovat. Vesměs latinský text používá četné zkratky, s kterými si editoři poradili. Některá zdánlivá pochybení lze povětšinou vyložit užíváním některých specifických obrátů, případně přehlédnutím. S dobrým svědomím lze tedy konstatovat, že se nám dostává do rukou další důležitá pomůcka k dějinám pražské akademie v raném novověku.

Ivan Hlaváček

doi: 10.14712/23365730.2022.7

**Michael Diefenbacher – Olga Fejtová – Zdzisław Noga (Hgg.),
Krakau – Nürnberg – Prag. Stadt und Reformation. Krakau, Nürnberg
und Prag (1500–1618) / Kraków – Norymberga – Praga. Miasto i reformacja.
Kraków, Norymberga i Praga (1500–1618) / Krakov – Norimberk – Praha.
Město a reformace. Krakov, Norimberk a Praha (1500–1618)**
(Documenta Pragensia Monographia 33/2), Praha – Červený Kostelec 2019,
424 ss., ISBN 978-80-86852-83-6

Recenzovaná kolektivní monografie představuje rozšířené verze referátů ze stejnojmenné konference proběhnuvší ve dnech 6.–8. listopadu 2017 v Norimberku. Je to druhé pokračování z cyklu konferencí,¹ které společně organizují Národní archiv v Krakově (Archiwum Narodowe w Krakowie), Ústav dějin a archivnictví Pedagogické univerzity v Krakově (Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie), Archiv města Norimberka (Stadtarchiv Nürnberg) a Archiv hlavního města Prahy. Organizátoři konferencí se snaží ukázat dějiny tří středoevropských metropolí ve středověku a v raném novověku v komparativním pojetí. Ve druhém cyklu konferencí se badatelé soustředili na roli Norimberku jako průkopnického urbánního centra reformace v Německu a na její průběh v obou partnerských městech – Praze a Krakově. Vystoupení jednotlivých referentů zahrnovala otázky spojené s předreformačními snahami, utvářením sítí městských elit, interakcí mezi reformačním hnutím a uměním, rolí humanistů a učenců, reformací jako hnací silou rozvoje vzdělanosti a školství, jakož i významem Norimberku, Krakova a Prahy jako mediálních center tehdejší doby. Trvalým výsledkem konferenčních vystoupení je recenzovaná kolektivní monografie.

Publikace sestává z dvaceti statí, seskupených do osmi tematických bloků, jimž předchází krátký úvod (*Vorwort*) a uzavírá je shrnutí (*Bilanz*) rakouského historika Ferdinanda

¹ Společný třístranný projekt začal roku 2014 konferencí, která se konala v Krakově 16.–17. října toho roku. Výsledkem tohoto prvního setkání badatelů z Polska, Německa, Rakouska a České republiky byla publikace: Michael DIEFENBACHER – Olga FEJTOVÁ – Zdzisław NOGA (Hgg.), *Krakau – Nürnberg – Prag. Die Eliten der Städte im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit. Herkunft, Nationalität, Mobilität, Mentalität / Kraków – Norymberga – Praga. Elity miast w średniowieczu i epoce nowożytnej. Pochodzenie, narodowość, mobilność, mentalność / Krakov – Norimberk – Praha. Elity měst ve středověku a raném novověku. Původ, národnost, mobilita, mentalita* (Documenta Pragensia Monographia 33/1), Praha 2016, 576 ss. Třetí, prozatím poslední ze série konferencí se konala ve dnech 26.–27. října 2021 v Praze pod názvem *Stadt und Handwerk in der vorindustriellen Zeit*.

Oppla. První tematický blok se týká předreformačních hnutí (*Vorreformatiorische Bewegungen*, s. 17–88), jež působila ve třech sledovaných městech a vytvořila intelektuální podmínky pro recepci nové náboženské doktríny. Polský historik Paweł Kras se ve svém textu (*The Premature Reformation in Fifteenth-Century Krakow. Master Andrzej Gałka of Dobczyn and his Concept of „Ecclesia Primitiva“*) zaměřil na osobnost Mistra Andrzeje Gałky z Dobčina, jediného krakovského profesora otevřeně se příznávajícího k učení Jana Viklefa, a jeho univerzitní aktivity. Podrobně se věnuje jeho koncepci „*ecclesia primitiva*“, jež ho postupně přivedla až k podezření z hereze ze strany polské církve a v důsledku toho i k opuštění země. Franz Machilek je autorem příspěvku (*Religiöses Leben und Kommunalisierung kirchlicher Einrichtungen in Nürnberg zu Ausgang des Mittelalters*) pojednávajícího o církevním životě pozdně středověkého Norimberku, jenž byl vzhledem k velké koncentraci duchovních, kostelů, kaplí a farností dosti barvitý. Počty kléru ve městě totiž pozitivně ovlivňovaly úroveň vzdělanosti měšťanů, což se ovšem postupně negativně odrazilo ve vztazích mezi oběma sociálními skupinami v době reformace (emancipace měšťanstva). Poslední text (*Die Koexistenz zweier Konfessionen in Prag 1436 – ca. 1520*) tohoto bloku autorů Jana Hrdiny a Kateřiny Jišové je pokusem o shrnutí náboženské situace v Praze v uvedených letech, kdy katolická menšina musela žít ve stínu utrakvistické většiny. Je zajímavé, že tato situace měla vedle zjevných forem nepřátelství také rysy klidné koexistence, navíc podnítila zájem mezinárodní veřejnosti (*causa bohemica*).

Druhý blok textů (*Vernetzung der städtischen Eliten im Humanismus*, s. 91–125) se týká městských elit v Krakově, Norimberku a Praze a jejich síťového provázání. První text (*Die Humanisten im Kreis des Krakauer Rathauses*), jehož autorem je Marcin Starzyński, pojednává hutnou formou o humanistech, kteří byli úzce spojeni s krakovskou městskou radou a tvořili intelektuální kruh seskupený kolem Jana Heydeke pod názvem *Societas Vistulana*. Franz Fuchs pak představil otázku pronikání humanistických a následně reformačních proudů do rady města Norimberku (*1525: Humanismus, Reformation und Rats Herrschaft in Nürnberg*), kde se ovšem humanismus oproti silné akceptaci luteranismu neseťkal se stejně příznivou reakcí všech patricijů (a intelektuálů). Text Marty Vaculínové (*Humanis-tenetzwerke in Prag zu Beginn des 17. Jahrhunderts*) je pokusem o syntetické představení intelektuálních center pražského humanistického myšlení na počátku 17. století. Autorka se soustředila především na vliv renesančních ideálů v okruhu císařského dvora, univerzity a jezuitské akademie.

Následující tematickou sekci dotýkající se praktického rozměru reformace a reorganizace duchovního života (*Neuorganisation des geistlichen Lebens*, s. 129–174) v analyzovaných městech otevírá příspěvek Waldemara Kowalského. Autor se soustředil na průběh reformace a její popularitu v Krakově v letech 1517–1637 v souvislosti se sociální a etnickou strukturou jejich stoupců (*The Reformation and Krakow Society, c. 1517–1637: Social Structures and Ethnicities*). Kowalski zajímavým způsobem dokládá, že i v době největšího zájmu o reformaci (kolem r. 1568) počet evangeliků v Krakově nepřesáhl 10 % obyvatel. Text Anselma Schuberta představuje pokus o důkladnou chronologickou analýzu událostí let 1522–1525 v Norimberku, jež vedly k rozvoji luteranismu ve městě (*Die zögerliche Reformation. Die Reform des kirchlichen Lebens in Nürnberg zwischen spätmittelalterlicher Kommunalisierung, Reichsrecht und Reformationsbewegung (1522–1525)*). Ota Halama následně v posledním textu tohoto bloku představil dvě vlny luteránské reformace v Praze z let 1523 a 1609 (*The Waves of the Lutheran Reformation in Prague*) a pokusil se

na jejich příkladu postihnout charakteristiku tohoto náboženského hnutí v kontextu soupeření s utrakvismem dominujícím ve městě.

Čtvrtý tematický blok recenzované monografie sestává ze tří příspěvků pojednávajících o knihtisku Krakova, Prahy a Norimberku jako mediálních center kolem roku 1500 a jejich významu pro šíření reformace (*Medienzentren um 1500. Krakau, Nürnberg, Prag*, s. 177–268). Janusz S. Gruchała ve svém textu (*Die Krakauer Buchdrucker und die Reformation*) představuje tiskařskou činnost dvou velmi aktivních krakovských protestantských tiskařů, kteří kvůli tištění prací autorů spojených s reformací museli počítat s útoky katolíků. Přesto jim ale tolerantní atmosféra města umožňovala další působnost. Následující text Christine Sauer se týká norimberského knihtisku v kontextu reformace a obchodu s knihami (*Den Medienwandel meistern. Krise und Aufschwung der Nürnberger Buchgewerbes in der Reformationszeit*). Autorka koncentruje svůj zájem především na mimořádnou roli městských tiskáren na šíření luteránské ideologie v jihoněmeckých regionech a pozitivní ekonomické aspekty tohoto jevu. Tento text navíc obsahuje barevné ilustrace a prezentace statistických údajů. Třetí příspěvek této sekce z pera Olgy Fejtové je věnován Praze jako centru knihtisku v českých zemích a vlivu pražských tiskařů na šíření luteranismu (*Buchdruck und Buchhandel in den Prager Städten als Medien der lutherischen Reformation*). Autorka představila pražské tiskařské centrum jako aktivní teprve ve druhé vlně luteranismu. Bylo to způsobeno mimo jiné technologickým zpožděním knihtisku, v němž došlo ke skokovému rozvoji během druhé fáze luterství, spojené s novou (mnohem radikálnější) generací.

V následující tematické sekci týkající se intenzivní interakce mezi mocí a reformací (*Herrschaft und Reformation*, s. 245–268) se Wojciech Krawczuk a Maciej Ziemierski zabývají náboženskou intolerancí v Malopolsku na příkladu zničení protestantské bohoslužebny „Bróg“ v Krakově (*Zwischen Gehorsam und Aufruhr. Versuch einer Erklärung der Vernichtung des protestantischen Bethauses Bróg in Krakau im Jahre 1591*) a politicko-sociálními následky tohoto aktu, jež vedly až k porážce protestantismu ve městě. Autorem druhého a zároveň posledního příspěvku tohoto bloku je Marek Ďurčanský. Autor se zaměřil na vztah českých králů k městské samosprávě v 16. a 17. století (*Das Verhältnis des Herrschers zu den Prager Räten im 16. und zu Beginn des 17. Jahrhunderts vor dem Hintergrund der konfessionellen Entwicklung*). Pozornost si zasluhují zvláště pasáže týkající se ztráty části autonomie městských rad během vlády Jagellonců, po níž následovalo politické oslabení „třetího stavu“ v průběhu 16. století, do značné míry ovšem kompenzované hospodářským významem měst.

Následující tematický blok monografie sestává ze dvou textů, týká se rozhodovacích mechanismů v průběhu přijímání reformace, a zaměřuje se tedy především na události politického charakteru prvních dvou desetiletí 16. století (*Entscheidungswege zur Reformation*, s. 271–298). Zdzisław Noga se ve svém článku zabývá otázkou podílu městské rady Krakova na reformaci ve městě (*Der Krakauer Stadtrat und die Reformation*). Názory radních byly blízké především postojům vyšší šlechty, proto při šíření reformace nesehráli větší roli – tím spíše, že se měšťanstvo netěšilo větším náboženským svobodám. Podobného tématu, ale ve vztahu k Praze se ujal autor dalšího textu – Jiří Pešek (*Die Prager Rathäuser und die Reformation der Metropole*). Oproti Krakovu měli radní města Prahy silný podíl na šíření reformace v duchu Martina Luthera ve městě (respektive v pražských městech) a náleželi k jednomu z hlavních politicko-konfesijních táborů v Českém království 16. století.

Další sekce byla zaměřena na interakci mezi uměním a reformací (*Wechselwirkungen zwischen Kunst und Reformation*, s. 301–348). Marek Walczak je autorem textu o umění v Krakově na pozadí nových náboženských trendů 15. století („*Bilderreformation*“. *Die Kunst in Krakau im Angesicht neuer religiöser Strömungen und Tendenzen im 15. Jahrhundert*). Článek obsahuje četné obrazové přílohy dokládající změny v krakovském sakrálním umění. Michaela Hrubá a Jan Royt pojednali o historickém kontextu vizuálního umění luterské reformace v oblasti severních a severozápadních Čech (*Der historische Kontext der visuellen Kunst der lutherischen Reformation in Böhmen zu Beginn der Frühen Neuzeit*), jež byly úzce svázány se Saskem. Příspěvek se zabývá především dochovanými luteránskými chrámy a jejich vybavením. Je zajímavé, že se kromě několika zmínek o Praze vymyká teritoriálnímu vymezení monografie (Krakov, Norimberk, Praha).

Poslední tematický blok recenzované monografie se týká vlivu reformace na rozvoj vzdělanosti a školství (*Die Reformation als Katalysator des Bildungs- und Schulwesens*, s. 351–400). V prvním textu se Dawid Machaj zaměřil na postoj k reformaci ze strany krakovské univerzity (*Das Verhältnis der Krakauer Universität zur Reformation*), jež se jako katolická vysoká škola k novým náboženským směrům stavěla negativně. Přesto ale reformace vedla ke změnám norem regulujících život na univerzitě a způsobila také vzrůst protireformačních nálad ve městě. Poslední text tohoto bloku (a zároveň poslední v celé monografii) z pera Wolfganga Mährleho se týká osobnosti Jeronýma I. Paumgartnera, norimberského purkmistra a čelného představitele rané reformace ve městě (*Hieronymus I. Paumgartner (1498–1565) und das nachreformatorische Kirchen- und Bildungswesen der Reichsstadt Nürnberg*). Autor se zaměřil na Paumgartnerovu roli v poreformačním náboženském a vzdělávacím systému říšského města Norimberka, které na rozdíl od Krakova a Prahy nedisponovalo univerzitou, jež byla poté založena teprve v roce 1575 v Altdorfu a byla svým způsobem silně svázána s polskými antitrinitáři.

Recenzovaná monografie nepochybně vrhá nové světlo na evropský rozměr reformace a ukazuje, jak různými cestami probíhaly konfesijní změny v Krakově, Norimberku a Praze. Tato tři města spojovaly úzké obchodní vztahy a otevřená intelektuální a kulturní výměna, přesto se ale každé z nich zapojilo do reformačního hnutí jinak. Autoři jednotlivých textů zahrnutých do monografie zajímavě upozorňují na tyto nuance a nápaditým způsobem ukazují, jak komplexním procesem bylo přijetí (nebo odmítnutí) reformace v těchto třech středoevropských městech. Monografie se tak vřazuje do širokého kontextu výzkumu dějin reformace a zároveň také urbánních dějin 16. a 17. století. Komparativní pojetí předkládaných textů značně zvětšuje vědeckou hodnotu recenzované monografie, představující analytický obraz šíření reformace ve třech významných metropolích této části Evropy.

Robert T. Tomczak

(překlad Marek Ďurčanský)

doi: 10.14712/23365730.2022.8

Petr Hlaváček, Rusové v Praze. Ruští intelektuálové v meziválečném Československu

Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2017, 146 s.,
ISBN 978-80-7308-748-7

Historik, filozof a editor Petr Hlaváček vydal recenzovanou knihu spolu s filologem Mychajlem Fesenkem jako doprovodnou publikaci ke stejnojmenné výstavě uspořádané na podzim 2017 ve foyer Filozofické fakulty Univerzity Karlovy k příležitosti 100. výročí ruské bolševické revoluce. Publikace je již šestým výstupem dlouhodobého projektu Collegia Europaea, jehož prostřednictvím jsou zprostředkovány vytěsněné souvislosti českých intelektuálních dějin a tradice české akademické obce.

Publikaci otevírá kapitola *Exulanti, spoluobčané, oběti: osudy ruských intelektuálů*, kde je stručně nastíněna problematika ruského exodu po roce 1917. Po převzetí moci bolševiky a během občanské války řešili mnozí ruští intelektuálové své životní dilema – zůstat v Rusku nebo hledat exil v Evropě, Asii či Americe. Když byla roku 1920 protibolševická vojska poražena, nastal úprk tisíců ruských akademiků, literátů a umělců, kteří našli útočiště nejen v Paříži či Berlíně, ale také v Praze. Již v roce 1918 vznikl v Československu tzv. Česko-ruský komitét, o rok později registrovaný jako Česko-ruská jednota, jehož aktivisté organizovali podpůrné akce pro uprchlíky z někdejšího Ruského impéria. Další vlna uprchlíků následovala po evakuaci Dobrovolnické armády z Krymu do Konstantinopole v roce 1920. Řada mladých vojáků tehdy obdržela stipendia československé vlády pro studium na Univerzitě Karlově. Roku 1921 byla pod záštitou T. G. Masaryka založena tzv. Ruská pomocná akce koordinovaná Ministerstvem zahraničních věcí, která se zaměřovala na ruskou, ukrajinskou, běloruskou a kavkazskou exilovou komunitu, pro niž se Praha stala jedním z nejvýznamnějších evropských center. Rusové zde tvořili největší část exulantů se silným zastoupením akademiků z ruských univerzit. V Československu začala brzy vznikat ruská školská zařízení a v říjnu 1921 byl založen Komitét pro umožnění studia ruských studentů v ČSR. Téhož roku byl ustaven Sbor ruských profesorů v Praze, sdružující někdejší pedagogy ruských univerzit a také Svaz ruských akademických organizací a začaly přednášky pro ruské studenty na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Pod patronací Univerzity Karlovy byla v roce 1922 založena Ruská právnická fakulta, dále v roce 1923 Ruský pedagogický ústav J. A. Komenského a Ruská lidová univerzita. Ta však nebyla akademickým učilištěm, ale školou určenou ke vzdělávání všech vrstev ruské exilové komunity. Ve skutečně vědecko-pedagogické pracoviště byla tato instituce transformována v roce 1933 pod názvem Ruská svobodná univerzita. Při ministerstvu zahraničních věcí byl r. 1923 založen Ruský zahraniční historický archiv, významnou institucí bylo též Ruské kulturně-historické muzeum zřízené r. 1935.

Již v roce 1924 bylo v Československu zhruba 25 tisíc exulantů z někdejšího Ruského impéria, zejména Rusů, jejichž podpora státními úřady vyvolávala odsudky československých komunistů. Po uznání Sovětského svazu Československem v roce 1934 a navázání diplomatických styků se stala situace ruských exulantů obtížnější, státní subvence poklesly. Jedna část Rusů zůstala bez státní příslušnosti a žila zde s tzv. nansenovským pasem,¹ jiná část, zejména akademici, postupně získávali československé občanství. Po ustavení

¹ Doklad totožnosti vydávaný uprchlíkům na základě ustanovení meziválečných smluv.

Protektorátu Čechy a Morava v roce 1939 okupační úřady tolerovaly ruské exilové aktivity. Nad ruskými vědecko-pedagogickými institucemi vykonávala dozor pražská Německá Karlova univerzita. Po vypuknutí německo-sovětské války kolísal německý přístup mezi instrumentalizací a perzekucí. Někteří Rusové se stali oběťmi německých represálií, jiní se naopak stali konfidenty gestapa. Konec druhé světové války v květnu 1945 znamenal pro ruské exulanty novou katastrofu, ruské exilové instituce zanikly, řada Rusů se snažila před Rudou armádou uprchnout do západní Evropy. Československé politické a intelektuální elity z vděčnosti k Sovětskému svazu přivřely oči a tvářily se, že nevidí vraždy a deportace občanů ruského původu (zavražděn byl např. Alfred Bem).

Hlavní část publikace tvoří životopisné medailony osobností, které se v Československu natrvalo usadily či zde působily kratší či delší čas.² Jak v předmluvě uvádí autor, z hlediska omezenosti kapacity výstavy není výčet těchto osobností úplný. Publikaci uzavírá epilog, výběrová bibliografie a cizojazyčné resumé.

Autor Petr Hlaváček v této publikaci nastínil životní dráhy akademiků, literátů či umělců, pro něž se Československo stalo útočištěm. Některé osobnosti se s českým prostředím ztotožnily a podařilo se jim zůstat. Někteří uprchli nebo byli odvedeni do SSSR, kde byli perzekvováni. I když má publikace omezený rozsah a nedostalo se na všechny osobnosti, jedná se o cenný příspěvek k intelektuálním dějinám meziválečného Československa.

Michal Továrek

doi: 10.14712/23365730.2022.9

² **Nikodim Kondakov** (1844–1925), historik umění, archeolog a byzantolog; **Vasilij Němirovič-Dančenko** (1845–1936), cestovatel, spisovatel a žurnalista; **Natalija Jašvil** (1861–1939), mecenáška, výtvarnice a kulturní organizátorka; **Pavel Novgorodcev** (1866–1924), právník, filozof a slavista; **Alexandr Kizeveter** (1866–1933), historik, publicista a politik; **Vladimír Francev** (1867–1942), literární vědec a slavista; **Jevgenij Ljackij** (1868–1942), historik, spisovatel a pedagog; **Pjotr Struve** (1870–1944), filozof, ekonom a politik; **Ivan Lapšin** (1870–1952), filozof, psycholog a muzikolog; **Nikolaj Losskij** (1870–1965), filozof, teolog a logik; **Sergej Bulgakov** (1871–1944), ekonom, teolog a filozof; **Viktor Černov** (1873–1952), filozof, politik a žurnalista; **Michail Novikov** (1876–1965), zoolog, biolog a filozof; **Arkadij Averčenko** (1880–1925), literát, satirik a redaktor; **Antonij Florovskij** (1884–1968), historik, slavista a pedagog; **Alfred Bem** (1886–1945), literární historik, kritik a teoretik; **Nikolaj Okuněv** (1885–1949), historik umění a byzantolog; **Valentín Bulgakov** (1886–1966), spisovatel, žurnalista a muzejník; **Michail Zimmermann** (1887–1935), právní filozof, teoretik a pedagog; **Georgij Vernadskij** (1887–1973), historik, politolog a myslitel; **Grigorij Musatov** (1889–1941), malíř, ilustrátor a pedagog; **Pitrim Sorokin** (1889–1968), sociolog a teoretik kultury; **Marina Cvetajeva** (1892–1941), spisovatelka a básnířka; **Georgij Florovskij** (1893–1979), teolog, filozof a historik; **Mark Slonim** (1894–1976), literární kritik, překladatel a politik; **Pavel Gorgulov** (1895–1932), lékař, spisovatel a politický aktivista; **Pjotr Savickij** (1895–1968), ekonom, geograf a publicista; **Vsevolod Kolomackij** (1896–1980), pravoslavný kněz, architekt a výtvarník; **Roman Jakobson** (1896–1982), lingvista, literární vědec a teoretik; **Konstantin Čcheidze** (1897–1974), spisovatel, pedagog a publicista; **Valerij Vilinskij** (1901–1955), žurnalista, úředník a tajný agent.

Riikka Palonkorpiová, Věda s lidskou tváří: činnost československých vědců Františka Šorma a Otty Wichterleho během studené války
Academia, Praha 2017, 350 s., ISBN 978-80-200-2632-3

Práce Riiky Palonkorpiové¹ se zabývá činností dvou významných vědců – Otty Wichterleho a Františka Šorma. Zkoumá jejich zapojení do domácí i zahraniční vědecké obce v kontextu studené války. Hlavním záměrem této studie bylo zjistit, v čem spočívalo a co obnášelo postavení prominentního vědce v socialistické společnosti.

V úvodu autorka nastiňuje cíl a předmět výzkumu, metodologii, prameny a literaturu. Studie je uspořádána především chronologicky, ale zahrnuje i analytický přístup. Analýza se přitom neomezuje pouze na makro- nebo mikro-perspektivu. Užity jsou tři úrovně: mikro, střední a makro, hlavní důraz je však kladen na mikroúroveň. Případové studie obou vědců ukazují všechny tři úrovně i jejich vzájemné interakce, konkrétní osoby vystupují na všech třech úrovních, ačkoli nejdůležitější roli hrají na mikroúrovni. Střední úroveň zastupuje především Československá akademie věd. Makroúroveň se potom soustředí na politiku KSČ, a to především ve vztahu k mezinárodní vědecké spolupráci.

Práce je rozdělena na tři části. V první z nich s názvem *Mezi dogmatismem a optimismem* je popsána historická situace, v níž oba vědci vyrůstali. Zvláštní důraz je kladen na období nacistické okupace a první léta socialismu v Československu do roku 1960.

Otto Wichterle se narodil v roce 1913 v Prostějově. V letech 1931–1935 studoval chemické inženýrství na ČVUT, kde získal v roce 1936 doktorát. Na začátku druhé světové války dostal nabídku místa ve výzkumném ústavu technologie gumy v Baťových závodech, kde mohl pokračovat ve vědecké práci, nebo ji dokonce rozvíjet. Kvůli levicové orientaci v meziválečném období byl v roce 1942 zatčen gestapem a čtyři měsíce vězněn. Po válce se Wichterle snažil najít způsob, jak by mohl pokračovat ve výzkumu, jemuž se věnoval. Vrátil se proto do Prahy, kde dokončil habilitaci a začal publikovat knihy zabývající se organickou i anorganickou chemií, dále pokračoval ve výzkumu plastů a v roce 1948 se stal profesorem makromolekulární chemie na VŠCHT. Tato skutečnost jen dokazuje, jak důležitou roli hrály přírodní vědy v procesu „budování“ komunismu. Přírodní vědy byly podporovány, i když daný vědec nebyl novým režimem považován za ideologicky konformního. České univerzity po únoru prošly čistkami, ale profesory přírodních věd se tato opatření takřka nedotkla. Profesory humanitních věd bylo možno na rozdíl od přírodovědců snadno nahradit. I když byl Wichterle pro KSČ užitečný, potíží se nevyhnul. Kladný postoj k Západu byl jedním z hlavních argumentů, který StB užívala, chtěla-li zdůvodnit, proč je někdo politicky nespolehlivý – a tak tomu bylo i ve Wichterleho případě. Je možno ale shrnout, že klíčové znalosti i v tak zásadních oblastech, jako byly průmysl a věda, nespočívaly jen v rukou komunistických vědců. Rovněž nekomunisté – jako právě Wichterle – mohli zastávat významná místa a alespoň nepřímo ovlivňovat rozhodnutí týkající se vědy.

V roce 1958 provedla KSČ čistky na univerzitách ve snaze zbavit se osob považovaných za nepohodlné nebo nedůvěryhodné. Jedním z profesorů, kteří museli roku 1958 opustit svou vysokou školu, byl i Otto Wichterle. Čistky byly sice politicky motivované, ale jeho

¹ Finská historička působící na Fakultě sociálních věd a v Alexandrijském institutu Helsinské univerzity. Specializuje se na dějiny vědy v bývalém východním bloku v období studené války a na kulturní vztahy mezi Západem a Východem.

odchod byl podle jeho vlastních slov spíše důsledkem neshod s děkanem fakulty. Wichterle byl zastáncem mezioborového výzkumu a i díky přimluvě Františka Šorma dostal příležitost v Akademii věd, kde stál u založení Ústavu makromolekulární chemie.

František Šorm se narodil v Praze v únoru 1913 v rodině státního úředníka. Byl Wichterleho spolužákem a známým a jejich životy se v mnoha ohledech vyvíjely paralelně. Šorm studoval na Fakultě chemicko-technologické ČVUT. V roce 1935 absolvoval a v roce 1936 získal doktorát. Habilitoval se hned po válce, jakmile byly české univerzity opět otevřeny. V roce 1946 se stal profesorem na VŠCHT a začal pracovat na nově zřízeném Ústavu technologie lučebnin organických a výbušných. Ve vědecké práci se Šorm zaměřoval na chemii přírodních produktů, zvláště terpenů a steroidů. Jako jeden z prvních se začal věnovat lékařské chemii přírodních materiálů. Šorm byl přesvědčen, že komunismus bude v budoucnu zajišťovat příležitost k vědeckému výzkumu v ještě větším měřítku. Vstoupil do KSČ a brzy se zapojil do politické struktury strany. V roce 1950 byl jmenován profesorem organické chemie na Fakultě přírodních věd UK, kde zůstal do roku 1952, kdy došlo k založení Československé akademie věd, kde měl František Šorm vliv od samého počátku. V letech 1957 a 1961 byl zvolen místopředsedou a v roce 1962 jejím předsedou. Šorm se zasloužil i o založení Ústavu organické chemie a biochemie ČSAV.

Druhá část knihy s názvem *Pražské jaro vědy* se věnuje postupné liberalizaci poměrů v šedesátých letech a období pražského jara 1968, přičemž srpnová okupace vojsky Sovětského svazu a dalších zemí Varšavské smlouvy se nabízí jako historický předěl.

Mezi první přírodovědce, kteří své kritické názory vůči sovětizaci vědy vyjádřili veřejně, patřil i Wichterle. Jeho touhu po reformách motivovaly problémy, jež úzce souvisely s jeho výzkumem, který se týkal výroby kontaktních čoček. V Československu se dlouho upřednostňoval těžký průmysl a představa produkce čoček nezapadala do celkové koncepce. Wichterle se však nevzdával a úspěšné pokusy vedly už v roce 1961 k žádosti o patent. Stát nakonec aplikovaný výzkum měkkých kontaktních čoček akceptoval. V polovině šedesátých let došlo také ke spolupráci se Spojenými státy a západním Německem, což je odrazem jak tehdejší změny politického klimatu, tak většího významu, který československá vědní politika začala klást na pragmatické aspekty spolupráce, za nichž bylo možné propagovat měkké kontaktní čočky. Nakonec byla uzavřena v březnu 1965 s americkou firmou NPDC licenční smlouva, která se týkala nového materiálu, technologie odštěďování a výroby.

Na vrcholu pražského jara se Wichterle věnoval výzkumu a zapojil se také do řady politických činností, z nichž nejradikálnějším a nejosudovějším bylo zapojení do přípravy manifestu *Dva tisíce slov*.

František Šorm zaujímal v této době čtyři různé funkce, vedle předsedy Akademie věd byl ředitelem Ústavu pro organickou chemii a biochemii, dále členem Ústředního výboru KSČ a také poslancem Národního shromáždění. Jako člen KSČ se podílel na přípravě Akčního programu KSČ, jehož hlavní myšlenkou byla obnova občanských svobod.

Na zasedání strany v březnu 1968 Šorm zdůraznil aktivní roli Akademie věd při přípravě Akčního programu. Lidé v Československé akademii věd sice patřili mezi neaktivnější zastánce reformy, ale i zde přetrvávaly rozdílné názory na to, jak reformní plány uvést do praxe. Šorm byl coby hlavní představitel Akademie věd kritizován za to, že není dostatečně proreformní, i za to, že dříve podceňoval význam společenských věd. Této kritice se bránil a prohlásil, že se jasně staví na stranu reformátorů.

Třetí část publikace s názvem *Jaro právě skončilo a už se nevrátí* se zaměřuje na následky okupace a období takzvané normalizace sedmdesátých a osmdesátých let a končí pádem komunismu v Československu v roce 1989.

Otto Wichterle si již nedlouho po invazi uvědomil, že jeho politická činnost během pražského jara, a zvláště pak jeho podpis pod manifestem *Dva tisíce slov* bude mít pravděpodobně vážné následky. Spolupracovníci se jej snažili přesvědčit, aby emigroval. I když měl možnost a dostal několik nabídek, Wichterle úmysl emigrovat neměl a věci neviděl v tak dramatickém světle. V československém měřítku se mu dařilo dobře a vláda se i přes veškerá normalizační opatření nikdy nepokoušela zabránit mu v přístupu k penězům, které dostával za licence. Účast na přípravě *Dvou tisíc slov* a další činnosti však vedly v prosinci 1969 k odstranění Wichterleho z politických funkcí. V odborné sféře se normalizační opatření projevila později. V roce 1972 byl vystřídán na postu ředitele Ústavu makromolekulární chemie, přišel i o další posty, např. místopředsedy vědeckého kolegia chemie. Wichterlemu bylo nicméně umožněno dále pracovat v Ústavu makromolekulární chemie, ale bez jakékoliv oficiální funkce a bez spolupráce s kolegy. Měl tedy více času na experimentální práci v laboratoři, ale nevykonával již žádné funkce a nesměl cestovat. Wichterle se ve snaze udržet spojení s novým výzkumem obracel na své mezinárodní kontakty, setkával se však se závistí nových pracovníků Akademie věd. V polovině sedmdesátých let byl Wichterle sledován StB. Kvůli svému původu a kontaktům byl podezírán ze zapojení do disidentských aktivit, od Charty 77 se však distancoval. Rozhodl se, že se stáhne z politického života a soustředí se na práci, avšak StB mu neustále připomínala jeho dřívější reformátorské snahy.

Počátkem sedmdesátých let se ve Spojených státech stala výroba měkkých čoček velmi atraktivní záležitostí. Se společnostmi používajícími licenci – NPDC a Bausch&Lomb – soutěžila řada firem, které technologii výroby okopírovaly bez ohledu na Wichterleho patenty. V následujících soudních přích bylo nutné osobní Wichterleho svědectví. Akademie věd povolila soudní slyšení v Praze v roce 1975, v roce 1976 sice mohl Wichterle vycestovat do Spojených států, Akademie věd ale usoudila, že nemůže vyhrát, a tak v roce 1977 byly oba patenty prodány firmě NPDC. V roce 1979 odešel Wichterle do penze a byl mu zrušen zákaz cestování. Oficiálně byl Wichterle stále pouze trpěn, ale neoficiálně mu nový ředitel Ústavu makromolekulární chemie a jeho bývalý žák Vladimír Kubálek umožnil dále pracovat s ostatními chemiky a získat dobré pracovní podmínky.

V průběhu osmdesátých let se Wichterleho situace pomalu začala zlepšovat. Šlo o odraz celkového společenského vývoje. Wichterle směl znovu cestovat a jeho jméno se začalo objevovat v různých kontextech. Ke všem těmto změnám docházelo velmi pomalu a postupně, takže radikální proměny v roce 1989 samotného Wichterleho velmi překvapily. V roce 1990 byl jednomyslně zvolen předsedou Akademie věd. Zemřel 18. srpna 1998.

František Šorm se jako předseda Akademie věd snažil zachovat její demokratickou orientaci. Tlaky zvnějšku však sílily: se Šormem se setkali zástupci sovětské ambasády a požadovali, aby Akademie odvolala svůj již publikovaný postoj, v němž byl zásah Varšavské smlouvy v Československu nazýván okupací a agresí. Šorm se však proti tomu postavil, a tak byl v říjnu 1969 odvolán z čela Akademie věd. Po jeho odvolání docházelo k dalším čistkám. Do června 1970 byli zbaveni míst ředitelů všech ústavů, nahradili je straníci a oportunisté. Šorm přišel i o možnost cestovat na Západ. V sedmdesátých letech měl vážné

potíže nejen po stránce odborné a pracovní, tížily jej i osobní problémy, Šormova žena byla těžce nemocná, jeho syn nebyl přijat ke studiu Akademie výtvarných umění.

Na druhou stranu v normalizační době stále zastával vysokou funkci v Ústavu pro organickou chemii a biochemii, kde do roku 1975 vedl jedno z jeho oddělení, poté byl pensionován a působil jako vědecký poradce Ústavu organické chemie a biochemie. Byl ale soustavně sledován StB, se kterou začal spolupracovat. Výsledkem této spolupráce bylo např. to, že jeho syn mohl studovat. Tajná policie zneužívala Šormovy těžké životní situace k tomu, aby od bývalého předsedy Akademie věd získávala informace a snažila se ho přesvědčit k účasti na kampani proti disidentskému hnutí. Tajná policie Šorma sledovala a využívala až do jeho smrti 18. listopadu 1980.

Autorka ve studii ukázala, že činnost Františka Šorma i Otty Wichterleho byla do značné míry motivována sdílenými zájmy a tužbami. Oběma mužům šlo o rozvoj československé vědy, snažili se dostat ji na světovou úroveň. Přes veškerou jedinečnost byli oba muži také produkty své doby a prostředí a strategie, které si volili, musíme chápat v příslušném historickém kontextu. Československý stát se snažil mít z obou vědců užitek, ale nechápal, že v dlouhodobé perspektivě nelze důležitých vynálezů a vědeckých výsledků dosáhnout plánováním, tlakem a omezováním. Nechápal, že základem úspěchu ve vědě je prostor pro jednotlivé vědce a jejich týmovou práci.

Kniha je zakončena stručným přehledem biografických údajů nejdůležitějších osobností zmíněných v knize, přehledem pramenů a literatury a jmenným rejstříkem. Obsahuje také fotografie obou významných vědců.

Recenzovaná práce je vynikající studií, která přináší pohled nejen na vědecké kariéry dvou významných osobností, ale i na dějiny české vědy ve druhé polovině 20. století. I když se jedná o práci zahraniční badatelky, její znalost české odborné literatury je na velmi dobré úrovni. Rovněž musím vyzdvihnout důkladnou heuristiku v českých archivech, zejména v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd. Práce jde do hloubky a zasazuje osudy dvou vědců do širšího kontextu. Zkoumá vztahy k západní i východní vědecké obci a mechanismy, které určovaly tvář české vědy po roce 1948 i v době normalizace. Kniha je přínosem pro badatelskou obec zkoumající dějiny české vědy a naznačuje další možnosti studia.

Michal Továrek

doi: 10.14712/23365730.2022.10

Zdeněk Nebřenský, Marx, Engels, Beatles. Myšlenkový svět polských a československých vysokoškoláků, 1956–1968

Academia, Praha 2017, 422 s., ISBN 978-80-200-2668-2

Práce Zdeňka Nebřenského¹ je výsledkem jeho dlouhodobého zájmu o dějiny studentského hnutí a je přepracovanou verzí dizertační práce.² Kniha je příspěvkem k sociálním a kulturním dějinám poválečné generace ve střední Evropě. Jejím tématem jsou diskuze o každodenním životě vysokoškolských studentů a studentek v Praze, Bratislavě a ve Varšavě mezi lety 1956 a 1968. Stežejními obsahy diskuzí jsou studentská manželství, zaměstnanost absolventů a studentské kluby.

Publikaci otvírá úvod, v němž je popsáno časové a tematické vymezení práce, užívané pojmy a koncepty, stav literatury a pramenné základny i členění práce.

Druhá kapitola *Dilemata destalinizace: od literárního a uměleckého schematismu ke kritice dogmatismu* nastiňuje kulturně-politické souvislosti diskuzí každodenního života. Utvářely je především kritické reflexe socialistické literatury, umění a marxismu-leninismu, které se objevily po Stalinově smrti. Mezi nejvýznamnější a nejhlasitější autory těchto reflexí patřily přední osobnosti stalinské kulturní politiky z oblasti literatury, literární a umělecké kritiky a představitelé marxistické filozofie, kteří se ve svých textech (sebe)kriticky zamýšleli nad výsledky budovatelského období, přičemž středobodem těchto diskuzí po roce 1953 byla budovatelská kultura.

Třetí kapitola *Studentská manželství v poststalinském diskurzu* přináší pohled na socialistické manželství. Socialistické zákonodárství z přelomu čtyřicátých a padesátých let „demokratizovalo“ partnerské vztahy a umožnilo uzavřít sňatek mnohem většímu počtu snoubeneckých párů. Manželství mělo být osvobozeno od sociálních a ekonomických tlaků. Marxistická inteligence se podílela na propagaci studentských manželství, s čímž souvisely různé výhody – např. studijní odklady, manželská stipendia nebo společné ubytování na manželských kolejích.

Podle střeoevropských marxistů nemohla být předpokladem k uzavření sňatku pouze vzájemná náklonnost, ale také socioekonomické faktory, které byly v první polovině padesátých let odmítnuty. Nejvíce diskutovaným tématem bylo dvojí pracovní zatížení žen: vedle zaměstnání či studia se staraly také o děti a domácnost. Nezastupitelnou úlohu hrála pomoc prarodičů či v českém případě jesle, školky či družiny.

Dalším problémem byl nedostatek bytů, neboť polovina manželů bydlela s rodiči, druhá polovina bydlela na kolejích či v podnájmu. Manželské koleje byly v omezeném množství dostupné v Praze, zatímco v Bratislavě bylo specifikem oddělené bydlení. Ve Varšavě si manželé hledali levné podnájmy v podkroví nebo za městem, pokud nebydleli s rodiči. Mezi zkoumané problémy patřila také široce chápaná sexuální osvěta. Rozšíření antikoncepce a tolerance k předmanželské sexualitě měly omezit krátká manželství uzavíraná po krátké známosti. Postoje stranických funkcionářů k populačním otázkám byly odlišné. Posláním socialistické rodiny je dle střeoevropských komunistů založení rodiny a vytvoření příznivých podmínek pro výchovu dětí. Způsob, jakým toho dosáhnout, se liší – v polském

¹ Zdeněk Nebřenský (nar. 1978) se zabývá sociálními a kulturními dějinami střední Evropy v 19. a 20. století. V současnosti působí jako vědecký pracovník pražské pobočky Německého historického institutu ve Varšavě.

² Zdeněk NEBŘENSKÝ, *Myšlenkový svět mladé inteligence: intimita, rovnost a odlišnost ve střední Evropě 1956–1968*, dizertační práce, FHS UK, Praha 2012.

případě byl větší důraz kladen na ekonomické zázemí, v českém případě bylo sice materiální zázemí jedním z důležitých předpokladů, ale nepředstavovalo výlučnou podmínku.

Rozdíly mezi chápáním manželství v jednotlivých středoevropských společnostech prohloubil polský zákon o rodině z roku 1964. V Polsku to znamenalo zvýšení věku pro vstup do manželství (z 18 na 21 let) a posun od vzájemné náklonnosti k větší ekonomické nezávislosti. V českém a slovenském případě se jednalo o posílení vlivu socialistické společnosti na manželské a rodinné vztahy, kdy oprávnění zasahovat do manželského a rodinného života získaly politicko-společenské organizace a kulturně-osvětové instituce. Specifická byla situace studentských manželství, ve kterých se partneři snažili zkombinovat studium, zaměstnání, péči o děti a domácnost, což přispívalo k rovnoprávnosti mužů a žen a existovalo v nich také méně předsudků vůči typicky mužským a ženským rolím.

Čtvrtá kapitola *Plánovaná zaměstnanost a rozmísťovací řízení absolventů* přináší pohled na diskusi o plánované zaměstnanosti a rozmísťovacím řízení ukazující nesoulad mezi centrálním plánováním a aktuální situací na socialistickém pracovním trhu. Vysokoškolští absolventi měli socialistické společnosti vrátit stipendijní podporu a možnost bezplatně studovat tím, že nastoupili na tři roky na pracoviště určená státními úřady. Polští absolventi byli přednostně rozmísťováni v západním a jižním Polsku, českoslovenští absolventi v severních Čechách a na severní Moravě, tedy v regionech, kde proběhla radikální sociální a ekonomická transformace prováděná ve většině oblastí transfery odsunutého obyvatelstva. Urychlená industrializace odčerpávala pracovní síly z venkova (například na Oravě či na východním Slovensku) a prohloubila dlouhodobou nerovnováhu na pracovním trhu. Řešení nabízel národohospodářský plán, který sliboval racionální distribuci kvalifikovaných kádrů do ekonomicky potřebných odvětví a regionů.

Během druhé poloviny padesátých let se snaha o umíst'ovací řízení setkala s výraznějšími problémy. Jednotliví protagonisté rozmísťovacího řízení ztráceli zájem na dodržování centrálního plánu. Podniky ve snaze získat kvalifikované pracovníky obcházely platné předpisy a nabízely přednostně místa absolventům vybraných oborů. Akademičtí hodnostáři na univerzitách a činovníci studentských organizací nebyli nadále schopni přesvědčovat absolventy, aby nastoupili na přidělená pracoviště. V Polsku se rozmísťovací řízení na přelomu roku 1955/1956 rozpadlo a došlo k ustanovení tzv. liberálního režimu, kdy si pracovní místo hledal jednotlivec. V Československu došlo k přenesení pravomocí z centrálních na regionální orgány, což sice vedlo ke sladění plánu s potřebami podniků a požadavky absolventů, ale také k rozšíření klientelismu, protekce, neformálních vztahů a známostí.

Skrytá nezaměstnanost, popřípadě nekvalifikované pracovní umístění přerostly v Polsku v závažný sociální problém. Polský Sejm proto přijal na začátku šedesátých let několik zákonných úprav k rozmísťovacímu řízení, což mělo přispět k obnově centralizovaného a jednotného způsobu zaměstnávání absolventů. S jistým zpožděním zjistily vládní orgány ve Varšavě, že poststalinské vize nebudou moci prosadit bez součinnosti s regionálními a lokálními úřady. Tento model rozmísťovacího řízení také zohledňoval ekonomickou racionálnitu a efektivitu.

Československá vláda přijala v roce 1963 nařízení, které mělo mírnit těžkosti spojené s neúspěchem třetí pětiletky, odstranit nerovnováhu na pracovním trhu a vytvořit závazné podmínky k rozmísťovacímu řízení, což vyvolalo nesouhlas zejména mezi pražskými vysokoškoláky. Opakující se problémy s přidělováním umístěnek a velký počet odvolání naznačoval, že absolventi tento způsob po roce 1956 nepřijali. V rámci této diskuse je nutno

zdůraznit ještě jeden aspekt, a to, že na rozdíl od budovatelského období, kdy byl sociální status odvozován od třídního původu, došlo v šedesátých letech k valorizaci vysokoškolského vzdělání a kvalifikace, ocenění intelektuálního výkonu a složitosti práce a došlo k diferenciaci původně rovnostářsky založené společnosti.

V páté kapitole se autor zabývá problematikou studentských klubů, jejichž vznik a fungování jsou spojeny s proměnou komunistické utopie po roce 1956 a pokusem vytvořit takové politické uspořádání, které by se lišilo od stalinismu i kapitalismu. Liberalizaci a demokratizaci veřejného života si nejrychleji osvojili mladí marxisté v Polsku. Vedle závodních klubů, kluboven mládeže či „rudých koutků“ vznikaly v městech, městečkách i na venkově také tzv. kluby mladé inteligence. Dle jejich vzoru začali vlastní kluby zřizovat také studenti ve Varšavě, Gdaňsku, Krakově a dalších vysokoškolských městech. Situace v československých městech byla odlišná. Na majálesu 1956 bylo přijato několik rezolucí, ve kterých se objevil požadavek na založení studentského, respektive vysokoškolského klubu, ale společenská a kulturní činnost nevybočovala s výjimkou krátké existence klubu na VŠE a na Lékařské fakultě v Plzni z vyjetých kolejí. V Bratislavě nebyly studentské požadavky víceméně registrovány. Odborářské rudé koutky, případně závodní kluby provozované na vysokých školách se na krátkou dobu transformovaly na vysokoškolské kluby, jako tomu bylo na Univerzitě Komenského.

Mladá inteligence v Praze a Bratislavě se později přestala o provoz vysokoškolských klubů a ideově-výchovnou činnost zajímat. Důvodem byly administrativní překážky (např. zvýšení poplatků za autorská práva) či nedostatek časových možností a personálních kapacit fakulturních funkcionářů. V polských městech se naproti tomu ve druhé polovině padesátých let klubový provoz profesionalizoval a klubový program byl čím dál tím více určován ekonomickými hledisky. V šedesátých letech kombinoval klubový program pro-režimní symboly, hesla a fráze s koncerty populární hudby a tanečními večery. Poststalinský model socialismu a s ním související proměna komunistické utopie dokázaly v zařízeních klubového typu stále integrovat většinu dobových intelektuálních proudů.

V závěrečné kapitole se autor zabývá historickým srovnáním myšlenkového světa mladé inteligence na Západě a Východě. Dochází k závěru, že mladá generace na Západě ani Východě nedokázala formulovat nějakou koherentní alternativu k etablovanému mocenskému uspořádání, avšak svým aktivismem a snahou změnit stávající společenské poměry přispěla k vzestupu idejí a praktik, které otevíraly místo pro lidskou iniciativu. Knihu uzavírá obsáhlý soupis pramenů a literatury, nechýbí ani věcný a jmenný rejstřík a anglické resumé.

Publikace je obsáhlým a významným příspěvkem k sociálním a kulturním dějinám stře-doevropského regionu přelomu padesátých a šedesátých let. Autor se zabývá tématy u nás dosud málo reflektovanými a probádanými. Naznačuje také možnosti, kterým se výzkum může ubírat. Publikace je vhodná pro odbornou veřejnost zabývající se problematikou vysokoškolského studentstva v kontextu sociální politiky.

Michal Továrek

doi: 10.14712/23365730.2022.11

Naděžda Morávková, Václav Čepelák a katedra historie plzeňské Pedagogické fakulty

ViaCentrum, Praha 2016, 380 s., ISBN 978-80-87646-13-7

Práce Naděždy Morávkové¹ přináší pohled nejen na životní osudy středoškolského a vysokoškolského profesora dějepisu Václava Čepeláka. Hlavním tématem publikace je sice jeho biografie a přehled díla, její součástí jsou ale také dějiny katedry dějepisu Pedagogické fakulty v Plzni, neboť obojí je podle autorky těsně svázáno. Do publikace jsou zařazeny také dva exkurzy – první se dotýká historie budovy, v níž se katedra dějepisu dodnes nachází. Druhý exkurz podrobně popisuje poslední vzdělávací instituci, která přímo předcházela období, kdy sem byla umístěna Pedagogická fakulta.

Do úvodu následuje první část knihy – *Václav Čepelák (1899–1982) – zakladatel akademické historie v Plzni*. Čepelák se narodil v Hořovicích na Berounsku, kde jeho otec František působil jako oficiál obecního úřadu. Rodina měla silné národní cítění. Čepelák navštěvoval hořovickou obecnou školu a poté nastoupil na Státní reálné gymnázium v Příbrami, kde se mu dostalo výborných studijních základů. Po vojenské službě složil v roce 1919 maturitní zkoušku a zapsal se na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kde studoval dějepis a zeměpis. Již jako student byl společensky angažován. Založil studentský Krajský spolek Valdek, byl organizátorem ochotnického divadla, od roku 1922 do roku 1945 vedl také hořovickou pamětní knihu. Po absolvování univerzity v roce 1924 záměříl Čepelák nejprve jako suplující profesor do Brna, ale po necelém roce byl přeložen na české reálné gymnázium v Opavě, nejprve jako suplující učitel, poté jako středoškolský profesor. Působil zde 11 let a zapojil se do četných společenských a kulturních aktivit. Byl editorem Věstníku Matice opavské, výročních zpráv gymnázia a různých sborníků. Působil také jako dramaturg v Divadelní jednotě opavské a v Knihovně Matice opavské. Vydal též cenné studie o Hořovicích a Opavě. V roce 1935 byl přeložen na Masarykovo reálné gymnázium v Plzni, kde pokračoval jako středoškolský profesor. I zde působil výchovně a osvětově a zabýval se také vědeckou činností. Během války byl přeložen na Státní ženský učitelský ústav v Plzni. Po osvobození strávil Čepelák necelý rok na Amerlingově státním mužském ústavu učitelském v Praze, poté se vrátil opět do Plzně na Ženský učitelský ústav. Ve školním roce 1948/1949 byl přeložen zpět na Masarykovo reálné gymnázium. Záhy byl však opět odvolán a přednášel na nově vzniklé plzeňské Pedagogické fakultě, kde působil do roku 1971. Zemřel v Plzni 27. září 1982.

Druhá část knihy nazvaná *Vznik Pedagogické fakulty v Plzni a její katedry dějepisu* nám osvětluje okolnosti založení této vysokoškolské instituce. Potřeba vysokoškolské přípravy pro učitelství sahá již do období první republiky. Ke zřízení samostatné pedagogické vysokoškolské instituce v Plzni došlo však až v září roku 1948. Výuka na Pedagogické fakultě v Plzni byla zajišťována v počátcích převážně vybranými učiteli plzeňských středních škol, doplňovali je někteří pražští univerzitní profesori a dále několik expertů z praxe. Vnitřní strukturu fakulty tvořilo nejprve 13 ústavů, od školního roku 1950/1951 přejmenovaných na katedry. Roku 1953 se vládním nařízením Pedagogická fakulta změnila na Vyšší pedagogickou školu, studium se zkrátilo ze 3 na 2 roky a bylo možno studovat také

¹ Naděžda Morávková působí na Západočeské univerzitě v Plzni, na katedře historie Fakulty pedagogické. Zabývá se dějinami moderní historiografie a metodologií historické vědy.

dálkově. Výukové obory byly upraveny do tzv. dvouaprobací. Roku 1959 proběhla další školská reforma a škola se změnila na Pedagogický institut s charakterem vysoké školy. Studium připravovalo pro první stupeň základní školy (3 roky) a pro druhý stupeň základní školy (4 roky). V roce 1960 byl paralelně v Karlových Varech zřízen samostatný Pedagogický institut, který byl však v roce 1965 zrušen. V září roku 1964 byla ustavena v Plzni samostatná Pedagogická fakulta, která personálně spojila zrušený plzeňský Pedagogický institut a částečně i zrušený Pedagogický institut v Karlových Varech. Studium pro oba stupně trvalo čtyři roky. Kromě řádného studia bylo možno studovat dálkově, existovalo také postgraduální studium v oborech český jazyk a dějepis a mimořádné studium.

Katedra dějepisu vznikla v roce 1948. Po spojení ústavů pro dějepis a zeměpis v roce 1950 dostala název katedra dějepisu a zeměpisu. V roce 1962 došlo opět k rozdělení na katedru historie a katedru geografie. V roce 1974 byla katedra historie sloučena s katedrou českého jazyka. V roce 1986 došlo pak k opětovnému rozdělení. V letech 1993 až 2013 bylo součástí katedry oddělení občanské výchovy.

Na závěr této partie knihy následují životopisné medailony významných pedagogů katedry včetně jejich výběrové bibliografie. Lze jmenovat např. Jindřicha Vacka (1917–1997), Adolfa Zemana (1902–1985), Jaroslava Šlajera (1920–1975) nebo Tomáše Jílka (1934).

Třetí oddíl pod názvem *Publikační možnosti učitelů plzeňské katedry historie a založení periodika katedry Václavem Čepelákem. Tematické okruhy vědeckého výzkumu na katedře v Čepelákově době* přináší pohled na publikační činnost V. Čepeláka a členů katedry. Jediným regionálním periodikem byl v pounorové době *Život Plzeňska*, kde publikoval i Václav Čepelák. Nicméně v roce 1958 začala katedra dějepisu vydávat pravidelný odborný sborník, jehož název se v průběhu času měnil (např. v roce 1958 vyšel pod názvem *Sborník Výchovně pedagogické školy v Plzni. Marxismus-leninismus a dějepis-zeměpis*, v sedmdesátých a osmdesátých letech vycházel pod názvem *Sborník Pedagogické fakulty v Plzni. Dějepis*, v roce 1997 pak pod názvem *Dějepis XVII. Sborník katedry historie*). Čepelák zde uveřejňoval studie ze sociálně ekonomických dějin 19. století. I když jej provázela tematická nevyváženost, byl sborník dalším krokem v rozvoji úrovně regionální historiografie Plzně. Do roku 2014 vyšlo celkem 24 svazků. Poté byl již zaostávající sborník transformován v moderní odborný časopis. Od roku 2015 vychází dvakrát za rok pod názvem *Bohemiae Occidentalis Historica*.

Čtvrtá část nese název *Václav Čepelák a vznik Západočeské pobočky Československé historické společnosti v Plzni* a zabývá se Čepelákovým působením ve významném historickém spolku. Václav Čepelák působil již od roku 1936 ve výboru České společnosti historické v Praze a byl vedle plzeňského archiváře Miloslava Bělohávkův hlavním iniciátorem založení její západočeské pobočky, k čemuž došlo dne 25. listopadu 1961. K hlavním úkolům patřilo vypracování dějin Plzně, zpracování dějin západních Čech a podrobné bibliografie Plzeňska, vypracování chronologie dějin regionu, příprava soupisu monografických témat regionální historie a důraz na dělnické hnutí a dějiny závodů v regionu. Tyto úkoly byly však splněny pouze částečně. Pobočka, jejíž činnost narušily události roku 1968, byla přesto významným pokusem o koordinaci regionálně historické práce v Plzni.

Pátá část nadepsaná *Dílo Václava Čepeláka* přináší pohled na Čepelákovu odbornou činnost, která začala počátkem 20. let společně s jeho redakčním a organizačním dílem. Lze shrnout, že Čepelákovu odbornou i osvětovou odkaz je bohatý a pestrý. Přesto lze konstatovat, že tematicky tvořily jádro jeho badatelského úsilí zejména dějiny 19. století, a to především

dějiny hospodářské a sociální v rámci regionů. Nejvíce prací se vztahuje k historii železářství, početné jsou i práce, které se zabývají revolučními léty 1848–1849 či různými vlastivědnými a kulturně regionálními náměty.

Šestá část se věnuje Čepelákovým pokračovatelům na katedře historie plzeňské Pedagogické fakulty. Z vedoucích, kteří následovali po Čepelákově působení v letech 1948–1970, je nutno jmenovat Jindřicha Vacka (vedoucí katedry 1970–1985), poté následovali Tomáš Jílek (1985–1995), Frank Boldt (1996–1997), Jan Kumpera (1998–2013) a Naděžda Morávková (od r. 2013).

Publikace přináší na závěr v rámci prvního exkurzu edici studie Václava Čepeláka *K stému výročí budovy Pedagogické fakulty v Plzni*. Zabývá se historií budovy ve Veleslavínově ulici, kde od svého počátku sídlila I. česká reálka, jejíž první školní rok byl zahájen v roce 1864. Během své 70leté existence škola vychovala mnoho osobností různých oborů, např. profesora práv Václava Horu, historiky Kamila Kroftu a Jaroslava Werstadta.

Druhý exkurz obsahuje edici další Čepelákovy studie *O městském dívčím reálném gymnáziu Františka Lukavského v Plzni v budově dnešní Pedagogické fakulty* a navazuje na předchozí. Vyšší dívčí pokračovací měšťanská škola byla v Plzni otevřena v roce 1884, od školního roku 1907/1908 byla přetransformována na šestitřídní lyceum, v roce 1927 škola existovala pod názvem Dívčí reálné gymnázium, které se v roce 1934 přestěhovalo do budovy po zrušené I. české státní reálce. Oba exkurzy jsou ukázkou precizní práce s dostupnými prameny a také ukázkou Čepelákovy metody historické práce.

Publikaci uzavírá anglické a německé resumé, rejstřík, přehled pramenů a literatury a obsáhlá přílohová část – nalezneme zde např. dva dopisy od slavného Čepelákovy žáka, cestovatele Miroslava Zikmunda, a velké množství černobílých fotografií.

Publikace je komplexní, i když jistě ne vyčerpávajícím pohledem na život významné osobnosti. Obsahuje také velké množství přesahů do dějin katedry dějepisu, respektive Pedagogické fakulty. Přináší rovněž obsáhlý výčet bibliografie významných pedagogů, kteří působili na Pedagogické fakultě. Práce je proto významným příspěvkem jak k dějinám českého vysokého školství, tak k regionálním dějinám.

Michal Továrek

doi: 10.14712/23365730.2022.12

Marie Jílková (ed.), Nejisté dny sametové revoluce: stávkové deníky pardubických vysokoškoláků 17. 11. 1989–5. 1. 1990

Univerzita Pardubice, Pardubice 2019, 155 s., ISBN 978-80-7560-239-8

Publikace je edicí deníků, které od 17. listopadu 1989 do 5. ledna 1990 psali studenti¹ Vysoké školy chemicko-technologické (VŠCHT) v Pardubicích a přinášejí jejich pohled na listopadové události.

Knihu otevírá úvodní slovo z pera rektora Univerzity Pardubice Jiřího Málka. Poté následuje úvodní studie *Sametová revoluce (regionální pohled)* od doktorandky Ústavu

¹ Jiří Ludvík, Václav Říha, dále je doplňují Marek Toufar, Tomáš Petr, Vit Socha a další.

historických věd Univerzity Pardubice Marie Jílkové. Po shrnutí pramenů a literatury regionální povahy a obecném popisu událostí nastiňuje autorka vývoj v Pardubicích. K části studentů VŠCHT se informace o dění v Praze dostaly v sobotu 18. listopadu prostřednictvím studenta Radovana Suka, který z Prahy zatelefonoval Marku Toufarovi, a také díky sobotnímu hlášení rádia Svobodná Evropa. O událostech referovala zkrlesně také oficiální média. Ať už se informace o pražských událostech šířily jakkoliv, důležité bylo, že lidé vytušili mimořádnost situace a sami se snažili získávat další informace a zapojit se do dění. Po vzoru pražských divadel a vysokých škol to byla regionální divadla a jejich zaměstnanci a studenti univerzit a dalších vysokých škol, kteří se ke stávce připojili mezi prvními a začali organizovat různá setkání a manifestace. I v případě pardubické VŠCHT vyvinula skupina studentů úsilí, aby se jejich škola také zapojila do stávky. V prvním týdnu stávky se studenti museli vyrovnat s řadou úskalí. Zatímco Jiří Ludvík při návštěvě Prahy neskrýval údiv nad tím, že zde stávkují studenti společně se svými učiteli, neboť na jeho domovské škole řada vyučujících stávku odmítala, jako např. Marie Růžičková z ústavu marxismu-leninismu nebo zpočátku Ivan Machač, tehdejší rektor. Studenty naopak podporovala matematicka Milada Černá, odborný asistent Oldřich Pytela či pozdější děkan Josef Kotyk. Vedle toho existovala řada vyučujících, kteří svůj názor nijak neprojevali a drželi se v ústraní.

Důvody, které vedly učitele k nesouhlasu se stávkou, mohou být různé. Důležitým faktorem, který měl vliv na průběh stávky, byla vzdálenost od centra. Ta znamenala jednak špatnou informovanost, jednak i jistou osamělost a z toho pramenící nejistotu všech zúčastněných. Lze argumentovat také ztíženou možností získat informace z oficiálních médií, která byla ještě plně v rukou státní moci (pravdivě informovalo Svobodné slovo a Lidová demokracie). Ztížená možnost ověřených informací komplikovala osobní přesvědčení studentů i vyučujících o zapojení do stávky a setrvání v ní. Zatímco v Praze díky pestré divadelní scéně, řadě vysokých a středních škol, ale také díky koncentraci již dříve aktivních členů nejrůznějších hnutí byla vytvořena široká základna, o kterou se mohly protesty opřít, v menších regionech tento úkol zůstával na bedrech několika jedinců. Podceňovat nelze ani sílu atmosféry, která panovala v pražských ulicích.

Důležitý pro dění v regionech byl přísun věrohodných informací o aktuálním dění a pokynů k dalším krokům. To zajišťovali studenti pražských vysokých škol a herci, kteří jezdili do regionů. Důležitou roli hrály výjezdní skupiny Občanského fóra. Studenti z pražských vysokých škol se objevili v Pardubicích hned v pondělí odpoledne. Zprostředkovávání informací pomocí výjezdních skupin bylo důležité pro rozjezd, ale i udržení zapojených skupin ve stávce.

Studenti však pro aktuální informace také sami jezdili do Prahy, kde na jednotlivých vysokých školách získávali nejrůznější prohlášení, plakáty aj. Později si pardubičtí studenti vyráběli vlastní prohlášení a plakáty. Na VŠCHT v Pardubicích vznikl také stávkový výbor, který však nebyl podporován vedením školy a jeho činnost byla sužována organizačními problémy. Postupně přibývaly i další organizační sekce, které měly na starosti komunikaci s podniky a veřejností, psaní studentských novin, tvorbu plakátů a sepisování prohlášení aj. Pardubičtí studenti jezdili informovat obyvatele dalších měst a vesnic v kraji. Ve velkých městech se role organizátorů ujímala divadla, studenti VŠ a místní buňky OF. V menších městech taková zázemí chyběla a iniciativy se museli chopit jednotlivci.

Ve dnech následujících bezprostředně po 17. listopadu panovaly obavy ze zatýkání a z tvrdého potlačení demonstrací. Oldřich Pytela označil za kritický čtvrtek 23. listopadu,

kdy se k němu dostala informace, že jsou proti nim připraveny zasáhnout Lidové milice. V těchto podmínkách nejistoty a obav, kam se situace může vyvinout, byl jedním z důležitých momentů úspěch generální stávky vyhlášené na pondělí 27. listopadu, i když regionální stranické noviny Pochodeň a Zář přinášely prohlášení pracujících, kteří odmítali řešit danou situaci stávkou. V Pardubicích i po celé republice se ke generální stávce připojila celá řada podniků, ať svou účastí, či alespoň symbolicky jako v případě pardubického Dopravního podniku, jehož vozy v poledne přerušily na minutu jízdu a zapnuly klaksony. Až úspěch generální stávky naplno ukázal, že s politicko-společenskou situací nejsou nespokojeni pouze obyvatelé Prahy, ale značná část obyvatel celé republiky. I přes její nesporný úspěch vydali stávkující studenti výzvu spoluobčanům, ve které upozorňovali, že stále nebyla splněna celá řada požadavků. Proto nadále zůstávali ve stávce a trvali na důsledném vyšetření událostí 17. listopadu a odhalení viníků, odstoupení všech zkompromitovaných funkcionářů, propuštění politických vězňů, zrušení vedoucí úlohy KSČ aj. Stávka tak pokračovala dále, řádná výuka byla obnovena až po Novém roce.

V průběhu prosince se studenti stále soustřeďovali na šíření objektivních informací o stávce, které bylo zjednodušeno založením Studentského listu, který vycházel od 27. 11. 1989 do 1. 5. 1990. Jezdili do závodů, na střední školy, do okolních obcí, vyráběli informační plakáty, v budově školy organizovali diskuze. Velká část studentů se v sobotu 9. 12. zapojila do akce „řetěz lidských rukou“, kterou organizovalo pardubické OF a jejímž cílem bylo propojit Hradec Králové s Pardubicemi. To se sice nakonec nepodařilo, ale happeningu se zúčastnilo 8000 lidí. Ve stávce nadále setrvalo i Východočeské divadlo. Hlavním impulzem byla nespokojenost se složením federální vlády oznámeným dne 3. 12. Občané následující den přišli projevit svůj nesouhlas s novou vládou kvůli vysokému zastoupení ministrů za KSČ. Po kritice veřejnosti vláda rezignovala a sestavením nové vlády byl pověřen Marian Čalfa. V neděli 10. 12, což byl den lidských práv a také den, kdy Husák odstoupil ze své funkce, byla oficiálně oznámena kandidatura Václava Havla na prezidenta, kterou studenti VŠCHT podporovali a snažili se osobu Václava Havla občanům více přiblížit. Po jeho zvolení a s příchodem nového roku se život začal vracet do normálního rytmu.

Po úvodní studii následuje vlastní edice. Publikované deníky jsou proloženy rozsáhlým obrazovým materiálem – dobovými letáky, prohlášeními, karikaturami ze Studentského listu, novinovými články z tehdejších periodik (Rudé právo, Pravda, Mladá fronta) a fotografiemi pořízenými samotnými studenty. Přílohu tvoří fotokopie originálních deníků, studentského listu z 18. 12. 1989 a článek zveřejněný v Pochodni dne 17. listopadu 1989. Práci uzavírá přehled pramenů a literatury, seznam zkratk, jmenný rejstřík a ediční poznámka.

Předkládané studentské deníky tehdejších studentů VŠCHT v Pardubicích jsou jedinečným osobním vhledem do doby, kdy končila čtyřicetiletá éra vlády komunistické strany. Jejich jedinečnost tkví především v možnosti nahlédnout očima několika studentů do dění listopadových a prosincových dnů 1989. Navíc se jedná o pohled nikoli z centra, nýbrž z nitra mimopražské vysoké školy. Mimoto nám ukazují dění nejen v Pardubicích, ale i v Praze, v Hradci Králové a na dalších místech republiky. Edice je proto cenným příspěvkem k dějinám sametové revoluce.

Michal Továrek

doi: 10.14712/23365730.2022.13

Práce bývalého rektora Masarykovy univerzity Petra Fialy zveřejňuje k příležitosti 100. výročí založení Masarykovy univerzity jeho proslovy a vystoupení z let 2005 až 2019. V 33 chronologicky řazených textech, které jsou rozděleny do dvou částí, se práce tematicky zaměřuje na poslání, ideu, funkci a proměnu univerzit, na význam vzdělávání a vědecké práce, vztah státu, politiky a společnosti ke vzdělávání, postavení vysokých škol v českém vzdělávacím a politickém systému i na samotnou Masarykovu univerzitu.

V první části souboru s názvem *Vysoké školy v České republice: poslání a výzvy v čase změn* se autor zabývá širokou škálou problémů. Jedním z nich jsou např. proměny univerzit a jejich prostředí. Univerzity jsou v současné době nuceny se více orientovat na využitelné vědění a ve vzdělání se musejí zaměřovat na dovednosti a techniky, které lze využívat na pracovním trhu, nikoliv na poznání jako takové. Další výzvou, které vysoké školy dnes čelí, je např. potřeba diferenciacie vysokoškolského systému tak, aby existovaly školy nabízející nejvyšší vědeckou úroveň a vedle nich školy nabízející vzdělání v širším měřítku. Problémem je i nezbytnost evaluace a sledování kvality, což se stává nezbytnou součástí existence univerzit, protože bez hodnocení kvality nemohou plnit funkce, které jsou po nich společností požadovány. Důležitým bodem je i rozvíjení nových forem financování, neboť spoléhání na státní financování se ukazuje jako nedostatečné. Na financování univerzit se musejí podílet i další subjekty, např. studenti nebo soukromí sponzoři. Lze zmínit i potřebu profesionalizace řízení univerzity – na profesionálně řízených světových univerzitách se vědci těší akademické volnosti a prostoru pro své bádání na rozdíl od těch, které jsou často něčím mezi státním úřadem a samosprávným družstvem a kde jsou vědci vystaveni nejrůznějším administrativním úkonům. V jednom z textů se autor zamýšlí také nad postavením a úkoly profesorů vysokých škol. Před každým z profesorů stojí úkol být excelentními vědci, vynikajícími pedagogy a na veřejnosti viditelnými intelektuály.

Autor se dotýká také tradičního modelu univerzity jakožto elitního společenství, který se začal měnit už na konci šedesátých let, a to do značné míry revolučně. Skutečná eroze tradičního modelu nastala až v posledních dvaceti letech, s čímž souvisí vzrůst počtu studentů, neboť univerzity a jiné vysoké školy vzdělání nenabízejí jen úzké elitní skupině, ale stále vzrůstajícímu počtu studentů. Dochází také k proměně funkce studia a jeho kvality – studium by mělo umožnit získání poznatků, které lze využívat na pracovním trhu. Univerzity procházejí změnami také ve vědecké oblasti, neboť stále větší náklady spojené s výzkumem nelze hradit z veřejných zdrojů. Roli zde musí hrát také soukromý kapitál, který však nemá zájem o základní výzkum, ale usiluje o získání bezprostředně aplikovatelných výsledků. Mimořádného významu nabývá důraz na rozvíjení vztahů univerzity s okolím. Univerzity musejí přistoupit k novému modelu práce s veřejností, informovat veřejnost o výsledcích vědecké práce a také pracovat s absolventy. Dalším z témat zde probíraných je svoboda výzkumu a vysoké školy. Obvykle se uvádí 5 faktorů, které omezují svobodu vědecké práce (např. právní regulace). Univerzity se musejí pokoušet o transfer vědění, musí se snažit o aplikovatelnost výsledků své vědecké práce ve všech vědních oborech.

Usilí o proměny vysokoškolského systému a reformu vysokých škol může být úspěšné pouze tehdy, pokud mu stát vytvoří rámcové podmínky. Týká se to také absence kritérií pro hodnocení kvality vysokých škol, což by mělo vliv např. na financování. Jakýkoliv

pokus rozdělovat peníze v soutěži založené na kvalitě narazil na rezistenci celého prostředí. Prostředky se rozdělují podle několika jednoduchých kvantitativních kritérií doplněných složitými koeficienty. Všechny výše uvedené skutečnosti jsou výsledkem absence realistické vysokoškolské a vědní politiky a nedostatku konzistentního politického rozhodování. Česká vysokoškolská politika postrádá obsah, kontinuitu i realizaci vlastních cílů. Nastala doba, kdy není potřeba reformy jednotlivé instituce, ale kdy je nutno reformovat celý systém terciárního vzdělávání. Univerzity potřebují svobodu, diferenciaci, stálost pravidel, přiměřenou průhlednost rozdělování financí, zvyšování objemu financí a jejich efektivní distribuci podle definovaných cílů. Pro jejich rozvoj není důležitá regulace a státní zřízení, ale naopak posilování jejich autonomie a diverzity a vytváření vhodného stimulačního prostředí.

Autor se dotýká i problematiky humanitních a sociálních věd, které prožívají na rozdíl od jiných vědních disciplín složité období, zvláštní krizi a znejistění. Humanitní vědy čelí obecně, přinejmenším v Evropě, několika společným problémům – funkce vědy a jejich disciplín se mění, stejně tak i role intelektuálů a vzdělavců a úloha univerzit. Problém humanitních věd je závislý na struktuře společnosti, v neposlední řadě se jedná o problém evropský. Řešením je, že humanitní vědy musí ve veřejné debatě sebevědomě ukázat, vysvětlit a obhájit svoji funkci. Humanitní vědci musejí obhajovat specifika svých disciplín, je nutno kriticky dbát na kvalitu jednotlivých oborů.

Prostor zde dostala i otázka významu a postavení soukromých vysokých škol. V evropských podmínkách je české soukromé vysoké školství specifickým fenoménem, jehož význam však v posledních letech postupně narůstá. Soukromé vysoké školství je totiž v současnosti sektorem typickým pro transformující se a dynamicky se rozvíjející systémy. Je nutné, aby rozvoji a poslání soukromých vysokých škol byla věnována veřejná a také politická pozornost, aby soukromé školy byly považovány za organickou součást systému terciárního vzdělávání. Vysokoškolský zákon z roku 1998 umožnil vytvořit soukromému školství vcelku dobré podmínky. Soukromé vysoké školy byly schopny dobře reagovat na poptávku, reakcí na nedostatečnou kapacitu českého vysokoškolského systému byl pak kvantitativní rozvoj soukromých vysokých škol. Přesto se podařilo vytvořit několik soukromých univerzit, které jsou z hlediska kvantity (a možná i kvality) srovnatelné s řadou veřejných univerzit s delší historií působení. Soukromé vysoké školy jsou schopny řadu vzdělávacích služeb poskytovat rychleji, flexibilněji a levněji než veřejné instituce.

Závěrečný text první části diskutuje o hájení společných zájmů českých vysokých škol formou České konference rektorů. Tato společnost důsledně reprezentovala zájmy vysokých škol, usilovala ochránit je před nejhorsími nápady a současně přesvědčivě vysvětlovat politikům, ale i podnikatelům a veřejnosti, že bez dobrých vysokých škol nemá Česká republika budoucnost.

Ve druhé části knihy s názvem *Masarykova univerzita: Na cestě novým stoletím ke svému století* se autor zabývá konkrétnějšími tématy, jako je Masarykova univerzita, respektive další brněnské vysoké školy.

Masarykova univerzita prošla v uplynulém období velkým extenzivním rozvojem při současném úsilí o zachování nezbytných standardů, což jí zajistilo přední postavení v systému českých vysokých škol. Kvantitativní rozvoj nelze úplně zastavit, je nutné jej doplnit dynamickým intenzivním rozvojem, který přinese stabilizaci, ale nikoliv stagnaci.

Kvalitativní rozvoj musí umožnit, aby se univerzita mohla rozvíjet v důležitých oblastech, jako např. zaměření na získávání zahraničních projektů nebo oblast celoživotního vzdělávání.

Autor zde uvádí příklad, jak univerzity ovlivňují regiony. Brněnské univerzity přitahují kvalitní podnikatelské subjekty, ale samy jsou také velkými „firmami“, neboť zaměstnávají několik tisíc pracovníků. Jejich absolventi mají dobré uplatnění na trhu práce. Brněnské univerzity se staly předními výzkumnými institucemi a v řadě oborů snesou nejpřísnější mezinárodní srovnání, patří také k významným investorům a ovlivňují tvář města. S ohledem na tyto skutečnosti začaly brněnské vysoké školy a další výzkumné instituce v čele s Masarykovou univerzitou a Vysokým učením technickým připravovat projekt Středoevropského technologického institutu (CEITEC), který propojuje biomedicínský a materiálový výzkum a je spjat s praxí.

Autor se zmiňuje o nutnosti spolupráce mezi univerzitami a středními školami. Masarykova univerzita zahájila v roce 2006 projekt Partnerství ve vzdělávání, který umožňuje iniciovat, organizovat a také financovat řadu aktivit zaměřených na středoškolské studenty a pedagogy a který vytváří vazbu mezi vybranými partnerskými středními školami a univerzitou.

V závěrečném textu autor hovoří o nutnosti chránit a rozvíjet univerzity, neboť se na nich rozhoduje o budoucnosti České republiky, zda bude vzdělanou, kritickou, otevřenou společností, zda bude mít kvalifikované a vzdělané lidi, zda bude moci držet krok s ostatními zeměmi v poznávání a inovacích.

Kniha zachycuje a vyjadřuje základní výzvy, diskuze a zápasy, kterými české vysoké školy procházely a do značné míry ještě procházejí. I když byly texty, jejichž autorem je osobnost znalá poměrů a problémů českých univerzit, proslovovány u mnoha slavnostních příležitostí, jsou kritickými příspěvky k diskusi o problematice soudobého českého vysokého školství. Publikace je vhodná nejen pro akademické pracovníky či vysokoškolské studenty, ale i pro širší veřejnost, respektive pro všechny, kdo chtějí získat základní přehled o problémech současného vysokého školství.

Michal Továrek

doi: 10.14712/23365730.2022.14

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2021

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus LXI. Fasc. 2

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum, Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1

www.karolinum.cz

Obálku navrhly Jana Ratajová a Kateřina Řezáčová

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

ISSN 0323-0562 (Print)

ISSN 2336-5730 (Online)

MK ČR E 18593

Adresa redakce: Ústav dějin a archiv UK, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1
petr.svobodny@ruk.cuni.cz